

શ્રીમત્ પતિવૃતા ગુણસુંદરી નાટક પંચાંકી.

હજીવદ સત્ય સુબોધક નાટક મંડળીને માટે.

ખનાવનાર

નિર્ભયરામ પુરુષોત્તમ શુક્લ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

મજલાલદીપદ્રશ્ય શુક્લ.

શ્લોક.

અંગનદર્શયતિપશ્યતિનાન્યવક્ત્રું,
મેહાન્નયાતિનચતિષ્ટતિદુષ્ટસંગે ॥
નોંચૈર્વદેસપિનકુપ્યતિસાપરાધે,
પત્યાવિમાનિચરિતાનિકુલાંગાનાનામ્ ॥



અમદાવાદ.

“આર્યોદય” પ્રેસમાં રણછોડલાલ ખુશાલદાસે
છાપ્યું.

(અંથ સ્વામીત્વના સર્વે હક્ક કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યાછે)

સંવત્ ૧૯૪૭ વિક્રમાદિત્ય. સને ૧૮૯૧ ઇસ્વી.

કીમત ૧ રૂપિયા.

842

2161

(2161)

93, 563



13893

અર્પણ પત્રીકા.

સંસ્થાન ધ્રાંગધ્રાના નેકનામદાર ખુદાવિંદ
યુવરાજ શ્રી અજીતસિંહજી બહાદુર.

સુ. ધ્રાંગધ્રા.

આપ સર્વ વિદ્યા શુભ સંપત્તિ, વાક વિલાસી,
અજીત સંજ્ઞા ઇશ્વરના ધરથી સંપાદન કરી, વિશેષ
સિંહપદને સહાનુગામી રહી, આ વસુધા ઉપર
સહાસિક ઉછળતી પ્રજાનો મનોજ્વલ શિથિલ કરવા
સમર્થ, ને સંરક્ષણાર્થે, જન મનરંજન કરવા કળા
કૌશલ્યતામાં નિપુણ, અદ્વિતીય પ્રજાને ઉદ્યોગકર્તા
કરાવી, હૃદયનું ગાઢ તિમીર ટાળવા સૂર્ય કિરણ સ-
દ્રશ પ્રભાથી, દુરજ હૃત્સાગ્યરૂપી અધિકારની
ભીતિથી, વિમુક્ત કરવા આપ આતિરથી છે. તે-
મજ ન્યાય નીતિનું પાલન કરતાં, દેશાન્તીમાં અ-
ગ્રણી પ્રજારક્ષક અને દીર્ઘ દ્રષ્ટીથી વિચારવંત અને
સ્વકીય પ્રજાના અભ્યુદય ને પ્રકાશમાં લાવનાર છે.
વિગેરે મહાન શુભાથી આકર્ષાઈ શ્રીમત્ પતિવ્રતા
શુભસુદરી નામના નાર્ય પ્રયોગનું લઘુ પુસ્તક,
આપનો પેઢી દર પેઢીનો આશરારંકિત રાજ્યભક્ત
હું અતિ આદરપૂર્વક આપ ગૌઆહાણ પ્રતિપાલના
કામળ પદપંકજના હૃદય અર્પણ કરવાની છજા-
સાથી રજી કરૂં છું તે સ્વિકાર કરી મારી આશા
અમર કરશેજી.

સેવક.

નિર્ભયરામ પુરપેતમ,

કર્તા.

ઉપોદ્ધાત.

પૂર્ણિમાનાં ચંદ્રના દિણા, સ્વચ્છ કરેલા શ્વેત રૂપેરી પાત્રો પર પડતાં હોવાથી, જેમ ચંદ્રમા તેમાં હિરસો લેવાને આકર્ષાઈ ઝંખવાતો હોય, તેમ આધુનિક વખતના વિદ્વજ્જનો જ્ઞાનોક્ત નાટકોનાં પુસ્તકોતું અવલોકન કરવાને આતુર હોય છે; કારણ કે જેવી રીતે પ્રાતઃકાળે સૂર્ય આ ભૂગંડળ ઉપર પોતાનાં ઉત્તમ દિણા તેજોમય દેખાવથી ફેલાવી, આખી દુનિયાના લોકોને નિદ્રાગય અવસ્થામાંથી જાગૃત કરી, તિમીરનો અંત આણે છે. તેવી રીતે સાંપ્રત કાળમાં દિન પ્રતીદિન વિદ્યા અને નીતિનો વધારો થતો દ્રષ્ટીગોચર થાય છે. જેથી કરી વિશેષ સમુદાય, વિદ્યા આદિ ગહાન્ ગુણોથી પરીપૂર્ણ થઈ નીતિ, રીતીની પરીક્ષા કરવાને કુશળ થયેલા જોવામાં આવે છે. આવા પ્રકારની કુશળતાના વિસ્તાર પામેલા સમુદાયમાં, આ ગારી અદ્યપગતીથી લખેલું નાટક રજુ કર્યું, તે રચવાનો મૂળ ઉદ્દેશ એટલેજ છે કે, પ્રાચીન અને અર્વાચીન સમયમાંના ગાણસોને નિવૃત્તિની તુલના કરવાની અભ્યાસ્યકતા છે. કારણ કે પ્રાચીન કાળના મનુષ્યો, પતિવ્રતા, શૌર્યતા, સુજનતા, સુખ્યુદ્ધિ, ધૈર્ય, ગાંભીર્ય, વિનય, સાહસ, નીતિમતા, વિદ્વત્તા, અને દૃઢતા આદિથી સર્વ ગુણ સંપન્ન થયેલા હતા. અને સાંપ્રત કાળનાં મનુષ્યોમાં કેટલેક અંશે, દૃઢતાથી વાસ્તવ્ય કરી રહેલા છે, તે સરખાવી, તેતું ખરાપણું દર્શાવી આપવું એ ઉચિત્ છે. એવી આકાંક્ષા ઉદ્ભવવાથી, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણો અને પ્રત્યક્તરો સાથે આખેહુળ ચિતાર બતાવી આપવો, અને નીતિની અસર વાંચનારના અંતઃકરણપર પૂર્ણપણે કરવાના આશયથી આ, શ્રીમત્ પતિવ્રતા ગુણસુંદરી નામનું નાટક રચી જહાર પાડ્યું છે, જેમાં શૃંગાર, ક્રશ્ણા, વીર, અને હાસ્ય રસનો આવશ્યકતા મુજબ પ્રસંગોપાત સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આધુનિક કાળની સ્ત્રીઓ, પોતાનો ખૂબ ધર્મ શું છે, એ વાત ચર્ચિત્ પણ સમજી શકતી નથી. અને સુખંધની ચિંતી સહકે નહીં આવતાં, આડે રસ્તે વિચરે છે. જેનાં પરીણામ દગમગજને

લીધે ધણું માઠું ઉત્પન્ન થઇ આજરે, અનાચારના ખરાખા સાથે અથડાઈને પોતાનું સુખદ સાંસારિક નાવ ડૂળાડી દેછે. અર્થાત્ પોતાની સાત પેઢીને કલંક લગાડી દે છે. માટે તમાગે યુવાવસ્થાથી તે વૃદ્ધાવસ્થાસુધીના સ્ત્રીવર્ગને આ પુનિત પુરતક વાંચવું ધણું જ આવશ્યનું છે.

આવા પ્રકારનાં નાટકોની અસરથી, અજ્ઞાનના અંધકારમાં લડતરતાં માણસોને પ્રકાશ આપી, ચર્મચક્ષુના બારિક પડદા ખુલ્લા કરી, સિંધી સડકે ચડાવવા, એ નાટકનો મૂળ આશય છે.

સ્ત્રીની જાત કેટલેક દરજ્જે અસ્-પણ સાહસિક-સાહસિક પણ ઉદ્ધત, કોમળ-પણ વિલક્ષણ વૃત્તિની હોયછે. તથાપિ દ્રઢ અંતઃકરણ વાળી અને સદાચારી સ્ત્રીએ અગર્થાદ લવાબિધગાંથી યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરી, જેમ તેમ હિમ્મતરૂપી નૌકામાં એસી પોતાનું શિયળવૃત્ત સાચવી વિયોગી પત્ની ઉપરના બાંધતીભાવનો પુરો પ્રેમ પ્રદર્શિત કરેલો છે, અને જુકી રીતે પોતા ઉપર આવી પડેલા કલંકનું નિવારણ ધિ-માસથી, સામા માણસને વચનરૂપી ફટકાના પ્રહારથી વધાવી, શી-ટકારનાં તીવ્ર શસ્ત્રના ધા કરી પુરાવા અને પ્રત્યેતરે સાથે પોતાની પવીત્ર વૃત્તી અને સ્વચ્છ બુદ્ધિનો વૃત્તાંત પૂર્ણ રીતે સાબેત કરી આપી, કેટલીક મુખ્ય માણસને થયેલી માઠી અસર દૂર કરેલી છે.

સ્ત્રીઓનું અંતઃકરણ જેટલે દરજ્જે પવીત્ર રહેવું શાસ્ત્રાનુસાર જ-રૂરનું છે, તેટલે દરજ્જે પુરેપુરી રીતે, પ્રાણુની દરકાર નહીં રાખતાં, પવીત્રપણે નિષ્કલંક કિર્તિવાન થઈ, આ લઘુ પુસ્તકની નાયકા ગુણ-સુંદરીએ સાચવી રાખ્યું છે. આ જિના હાલના કાળની સ્ત્રીઓને જ-રાખર ધ્યાનમાં રાખી, પ્રસંગોપાત દાખલો લેવા યોગ્ય છે.

ગિત્રે ગિત્રતાઈનો ખરો હક કેવા પ્રસંગે કેટલે દરજ્જે કેવી રીતે જાળવવો, વિગેરે હકીકતનું યથારિથત્ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. હિંદુ વર્ણના માણસને મુસલમાન વર્ણનો ગિત્ર છતાં, તેણે પોતાના મિત્રની ગેરહાજરીમાં, પવીત્ર ગિત્ર પત્નીને, આવી પડેલી બ-ચંકર આપત્તિમાં ધણીજ ત્વરાથી, પાક દાનત અને શુદ્ધ અંતઃકરણ-થી ભારે જોખમ માથે વહોરી લઈ, ગદદ કરેલી છે, ધન્ય છે એવા ગિત્રને કે જેણે ચતુર્કિંચીત્ પણ સ્વાર્થ નહીં રાખતાં ખરો ધર્મ જા-

ભવવાને જરા પણ પાછી પાની કરી નથી. અને પોતાના અમૂલ્ય પ્રાણની દરકાર રાખ્યા વિના મિત્ર પત્નીનું શિયળવૃત્ત સાચવવા સહાયભૂત થયેલો છે. આધુનિક વખતમાં મિત્ર ગાત્ર પરસ્પર મીઠું બોલી કપટ ભાવના વર્તેનથી, પાનસોપારી ખાધ ઉપર ઉપરથી મિત્રતાનો પ્રેમ દાખવી, દુનિયામાં સ્નેહીપણું બતાવે છે; પરંતુ ખરા વિ-કટ સમયે તેવા તાળી મિત્રો એક પીળને યોગ્ય સહાયતા આપવાનું તણ દધ અલગ ઉભા રહે છે. કદાચ કોઈના અંતઃકરણમાં મિત્રતાના ખરા હકનાં અંકુરો ઝુટી નિકળે છે તો, તેવા મિત્રો પણ આ આલતા જગાનામાં પ્રાણાંત સુધી આવવાને હિમ્મત ધરાવતા નથી. અને પોતાનો સંસાર વ્યર્થ જશે, એમ ધારી પોતાના પ્રાણની દર-કાર કરી તેને બચાવી, જગતમાં જીવતા રહેવું, અને તેમાં મિત્રની દરકાર ન રાખતી તે અનુચિત છે. આવા નિર્મૂલ્ય શુદ્ધ વિચારને આધીન રહી, ત્વરીતાથી પાછી પાની નાખી, નગળા બની, કાયરની માફક આંખ આડા કાન કરી અખાડા કરે છે. એવા જુદા દાંભિકને માટે પણ અસરકારક અને કંકણ હૃદયનાને લાગણી થઇ—પશ્ચા-તાપ થાય, તેવો પ્રકાર આ નાટક ગ્રંથમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. જે આલતા કાળને દાખલો લેવા અને યાદ રાખવા ઉપયોગી થઇ પડશે.

જે માણસ પોતાના ગનમાં ઉઠેલા વિચાર પાર પાડવા એકા-એક સાહસ કરે છે, તેથી તેનું પરિણામ પણ અતે કેવું આવે છે, અને તે પરિણામનો અનુભવ કેવાં કષ્ટો સોસી અનુભવવો પડે છે, વિગેરે જાણતનું હું જ્યાન અસરકારક આપવામાં આવેલું છે. મા-ણસના ગનમાં અમુક કૃત્ય કરવું, એમ નિશ્ચય થયો, તે પહેલાં વિચાર કરવાની જરૂર છે કે, થયેલો નિશ્ચય કેટલો દરજ્જે પવીત્ર છે. આ વિચારને અનુસરનારા આ ક્ષણભંગુર સંસારમાં કિર્તિને પાત્ર થાય છે કે ધિક્કારને પાત્ર થાય છે ? એની તુલના કરવાનો યોગ્ય અવકાશ લઈ પુરા અને ઊંડા વિચારથી સભ્યજનોની સહા-યતાપૂર્વક કરવામાં આવે તો, માહા પરિણામનું મુખ જોવાનો પ્ર-સંગ પ્રાપ્ત થાય છે, તે આવવા પામે નહીં. આ વિષયમાં મુખ્યત્વે કામાંધ માણસ કામના ગાદતિભિરમાં ભટકી મનોવૃત્તિનો નિગ્રહ

કરવામાં ચુક કરેછે તેથી, તથા ઇંદ્રિયોને સાધ્ય નહીં રાખવાથી, મોટા ઘોર અને પ્રચંડ પશ્ચાતાપમાં આવી પડવાનો પ્રસંગ મળે છે. આ એકંદર કારણ કેવળ સાહસિક કૃત્યોથીજ પ્રાપ્ત થાયછે. ગાટે ગાણુસ ગાનને એ વાત અવશ્યની છે કે, શાન્ત પ્રકૃતિથી સદ્રઢતા, વૃત્તિયુક્ત વિજયછત્ર ધારણ કરવું. એજ ઉત્તમ ગુણુનું મહત્વ છે. અને તેથી તે સંબંધી વાંચનારના અંતઃકરણનો લાગણી થાય, એવી રીતે આ નાટકના હેતુને સર્વાવવામાં આવેલો છે. તે આશા છે કે વાંચનાર વિદ્વજનોં જોગ આકાશથી અમૂલ્ય ચંદ્ર મહાસાગરના મધ્યસ્થાન વિષે આતુર થઈ, તરી રહેલી છીપમાં પોતાનાં તેજોગય કીણોંના ઝળકાટથી ઉત્તમ પ્રકારનાં મોતીનું બંધારણુ થવા ગાટે પ્રતીબીંબ પાડેછે, અને તે પ્રતિબિંબ તરનાર છીપ પોતાના ઉદરમાં ઝીલીને જીવસગાન રક્ષણુ કરી, પરિણામે અન્વાંછિત્ મૂલ્ય પ્રાપ્ત કરેછે, તેગ અસાર ત્યાગ કરી, જ્ઞાનોક્ત દ્રષ્ટીવડે ગુણુ ગ્રહણુ કરવાની સાથે વાંચવાનું અને આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધિમાં લાવ્યાનું સાર્થક કરશે.

મોટા ઇજ્જતદાર, પ્રગણીક અને પવીત્ર વૃત્તિવાળા સદ્ગુહસ્થોના ધરોમાં નોકરો રાખવાનો રીવાજ પ્રાચિન કાળથીજ ચાલતો આવેછે તે કેટલે અંશે દ્રઢતા અને સત્યતા ઉપર ચાલનાર હોયછે. તેમાં કેટલાએક નોકરો જીજ્ઞ લાલચને ગાટે નિગકહરામીપણું વાપરી પોતાના અન્નદાતાને પ્રસાવવા હિમ્મત ધરાવે છે, તે બાળતનો પણ ચિતાર આપવામાં આવેલો છે. હકકા, શુષ્ક વિચારનાં માણુસો હજૂરમાં અહર્નિશ સેવા ગાટે હાજર રાખવાથી તેઓ અચાનક એકાએક મોટા જોખમમાં ફસાવી દે છે, અને તેવા નિંધ-ન-ઠોર વર્તન ચલાવનારા માણુસો પ્રત્યે વિશ્વાસથી વર્તી અહર્નિશ તેમનાજ ભરૂશાપર ટકી રહેવું તેપણુ કાળે કરી મોટી આફતમાં નાખી આપેછે, જે માણુસોના ચરિતાર્થનો આધાર બીજા ઉપર છે, અને તે બીજા માણુસ પોતાના ઉદરનું પોષણ કરનાર થઇ પડેછે, તેવા જનપ્રત્યે ધણીજ નમૃતા અને શુદ્ધ દાનતથી વર્તવું જોઈએ; છતાં સ્વાર્થ લંપટ તુચ્છ જનો ઉપકારને ગદલે અપકાર કરેછે. એ

કેટલું જાણું નિઘ કર્મ છે. અને આખરે તેવાં ખૂરાં કૃત્યોથી તેવા નિમ્ન લોકોની શુદ્ધિ હેતુએ લાવવા તેનાં ખુરાં કૃત્યોની હકીકત પ્ર-
કાશમાં આવેછે. ત્યારે તેવાઓને પોતાની નઠાર વર્તણૂકનો પશ્ચાતાપ
અનહદ પ્રાપ્ત થઈ, આ સૃષ્ટીની અંદર અંપકીર્તિને પાત્ર થવાની
સાથે અવિશ્વાસ, આગળ આવવાથી ખીજા અન્ય સ્થળે પણ પોતા-
ના ઉદર નિમીત્ત ધંધો ખોળી દહાડવાને પુષ્કળ અસહ્ય હરકતો સો-
સવી પડેછે. માટે જાહેતર છે કે, પ્રમાણીકપણેથી વર્તી શુદ્ધબુદ્ધિથી
નિગક હલાકપણે પ્રિય થઈ પડવું એજ ગતુષ્યનું કર્તવ્ય છે. દ્રવ્ય
ગમે તો ગળો, યા નાશ પામો. આયુષ્યની દોરી ગમે તો અક્ષય
રહો, કે હગણાંજ ત્રુટી જાઓ, અગર સારા નઠારા ગતુષ્યમાઈએ
વખાણુરૂપી મુકતાદ્રણથી વધાવો કે, અહાય તેટલા નિઘારૂપ કાંકરા
મારો, પરંતુ ગતુષ્યે કદાપિ સત્યતાને છોડી પોતાના ધર્મથી કિંચિત્
માત્ર પણ અળાયમાન થવુંજ નહીં.

પ્રાચીન કાળમાં બાદશાહી રાજ્યના રાજાઓ પોતાની આગળ
આવેલા તકરારી કેસના નિવેડા કેવી પદ્ધતિથી હુકામાં કરતા, અને
પોતે નિરપૃહપણે ન્યાય કરવામાં કેવા આતુર અને કુશળ હતા, તે-
નો હુકામાં હેવાલ આપેલો છે. જેમાં તખ્તનશીન થયેલા રાજા અને
તેમના પ્રધાન એઓના અદલ ઈનસાફમાં નિષ્પક્ષપાતીપણાનો
ઉત્કૃષ્ટ રીવાજથી, પ્રજા સંતુષ્ટ રહી, રાજ્યભક્તિમાં સ્વાધીન રહે-
તી, તથા ધોર કર્મ કરનારને તેનાં કરેલાં કૃત્યના પ્રમાણમાં આ-
ધારસહ વ્યાજની શિક્ષા આપવામાં આવતી હતી. અને ન્યાયનું
કાગ લંબાણુ ભરેલું ન થતાં રૈયતને ત્વરીતાથી ન્યાય મળતો, તેમજ
સુસ્થ પુરષો પોતાનું દિલ દુભાવનાર પ્રત્યે દયાભાવથી નિહાળી, તેના
પ્રત્યે તિરસ્કાર ન લાવતાં જેગ તેમનું શ્રેય થાય તેવા ઇલાજને યો-
જતા. જે હકીકત આ નાટકના નાયક ઝવેરચંદે દુષ્ટ દરીયાખાન-
ના પ્રાણુ જમાવવાના સંબંધમાં કરેલી છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ સ-
મજા આવેછે. વિગેરે હકીકતનો સમાવેશ છેવટના પ્રકરણમાં જ-
તાવવામાં આવેલ છે.

નાટકની હકીકત યથાગતી અને યથા પ્રયાસથી શક્યાનુસાર
લખવામાં આવી છે. તે ચાલતા જમાનાને અનુકૂળ થઈ પડી, ધ-

ર્મમાં અતે કર્તવ્યકર્મમાં સહાયભૂત થશે. તો મારા પ્રયાસનું સા-
ચક થયું સમજાશ. એજ આશા. અતે પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના !

આં નાટ્ય ગ્રંથ રચવામાં સાક્ષર રા. રા. શ્રી વિક્રમદાસ ધનજી-
ભાઈની “ગુણસુંદરી” નાગની કાદમ્બરીની સહાયતા લીધી છે તેથી
તે સાહેબનો અતી આભારી છું.

લી૦ સેવક.

નિર્ભરરામ પુરુષોત્તમ શુક્લ.

વિજ્ઞપ્તિ.

સદ્ગુહસ્થો, આ પુસ્તકના નેમપરત્વે મુદ્રાંકિતની શ-
રૂઆતમાં ઘણા વ્યવસાયને લીધે પ્રથમ પદ્ધતિમાં ખારીક
દ્રવીથી તપાસાગેલ નહીં અને ત્વરાથી ચતુર્કિંચિત્
મુદ્રાંકિત થઇ ગયેલ તેટલાજ ભાગમાં ચથોચિત્ વિરા-
મોમાં લોભ વિલોભપણું મારા જોવામાં આવ્યું. જેથી
વિજ્ઞપ્તિ કરું છું કે, તે સ્થળે સુધારી વાંચશો. આ પુસ્તકને
અંગે મારા પ્રાણાધિક પ્રિયમિત્ર રા. રા. મંગળજી અંદરજી
દ્વિવેદીની મારા અભ્યુદયમાં લાગણી અને તેમના તરફથી
મને પ્રસંગોપાત કેટલીક મદદ મળેલી છે જેથી તેમનો આ-
ભાર માનવાને હું આ તક વિસરી જતો નથી.

કર્તા.

पतिवृता गुणसुंदरी नाटक.

“पंचाक्षी.”

धर्मे प्रार्थना.

श्लोका.

दिव्यंदिव्यदुकूलमिन्दुधवलंदीव्यासनस्थंगुरुम् ।
दीप्त्यादुःसहतापजातहरयासंव्याप्तदिङ्मालम् ॥
देवैर्दानवमानवैर्मुनिवरैःसुध्यातपादद्वयम् ।
शक्त्यामंगलयायुतंभयहरंश्रीमन्नसिंहंभजे ॥
जयतिविमलवासोमोहसम्मर्दनोऽसौ ।
सकलसुरजयार्थदानवानांक्षयाय ॥
भवभयगजगण्डस्थानभङ्गप्रवृत्तिः ।
अवलसवलपक्षःश्रीनृसिंहस्यपादः ॥
जगदिदं सकलंतमसावृतं ।
समवलोकयदयार्द्रमनामहान् ॥
नरहरिनरदुःखहरोगुरुः ।
कृतिमिमांसकरोतिमहामतिः ॥

भगणा वरुण धृष्टेण राक्षसां.

त्रीशुक्लाग्ना त्रीशूनेश्वरी, श्वेत वपु धारणु हरनार. त्रीशुक्ला०
विनये पाण धरीने धार, रन्ध्रनाट्य रन्ध्रुं निरधार,
आलय मता तुं हरेणाय, शेषक ज्वननी करणे सदाय,
आलयगति शुं गदिगागाय, तदपि आगिदा हरे प्रसार. स्वेन.
निंदीत त्रिभुवंध्या निशेष, पारावार कदावे क्लेश,
नदी आणने पीछ आय, साथ सुगोष छे तारे दाय;
शुभनि दे गा सेने साय, आष पंगुने दृष्टी आधार. स्वेन.
सर्प रांषे नेम देवन बेश; तेम शत्रु रांषे विशेक,

ઘડી નિર્જરે તારી પક્ષ, દૈત્ય વિદારી કરી તે રક્ષ;
 આર્ય જનોની તું અધ્યક્ષ, અનંત શક્તિ તારી અપાર. સ્વેત૦
 ત્રીપૂરાસુર ગદ્ગદી ગાય, સંકટ સમયે કરજે સહાય;
 મનોવૃત્તિનો સગાવી વેગ, કુર કર્મનો ન કરશો ભેક;
 શત્રુ સમાવી રખાવે ટેક, ઊદરતણાં આછે તુજ પાળ. સ્વેત૦
 (પડદો પડેછે ને સૌ જાય છે)

સુત્રધાર:—(પ્રવેશ કરીને) સદ્ગ્રહસ્થો ! આજે આનંદે જય. જ-
 ય જય એવા મંગલાદી શબ્દોની ધ્વની થઈ રહી છે. જેમ
 સૂર્યોદયથી કમલોની આકૃતિ પ્રકુલીત થાય છે, અને નીરગલ
 રક્ષાટીક ગણીમાં સૂર્યનાં કીર્ણો પ્રવેશ કરેછે, અને વીલક્ષણ
 અંધકાર નાશ પામેછે તેમ એકંદર ખીરાજેલા ગ્રહસ્થોના
 મુખાર્પિંદ ઉપરની કાન્તી દેખાવમાં આવેછે. એટલે નાટકના
 નીચમ પરત્વે આપ સધળાને ખીરાજેલા જોષ્ઠ અમે ધણ
 ખુસી થયાછીએ. આપની એકંદર ખુસીની સાંચે લંગાણ પામે
 તેવી આકૃતિના ચીતારને માન આપવા આ વખતે અમે યોગ્ય
 છીએ પરંતુ નાટકના ખીજા કાર્યના લીધે હુંકાણમાં આપની
 ઊત્તમ ઊત્કંઠાના આવેશને અનુસરી અગારી ધટીત રહેલી ફ-
 રજના દરજ્જાને આપની ઊચ પ્રકારની મનોવૃત્તિમાં પ્રવર્તાવવા
 આવા માંગલીક વખતે પવીત્ર ચરણાર્પિંદમાં સુવર્ણમય પ્રકાર
 અદા કરીએ છીએ તે એકે આપની સમીક્ષ શ્રીમંત્ પતિવૃતા
 ગુણસુંદરી નામતું નાટક શ્રી હળવદનિવાસી શુકલ નરભેરાગ
 પુરુષોત્તમ વીરચીત ભજવી ગતાવવામાં આવશે તે એક ચિતે
 જોવા તથા શ્રવણ કરવા કૃપા કરશો. (પડદા તરફ જોઈ આ-
 શ્ચર્યથી) અરે પ્રાણપ્રીયાને કેમ વાર લાગી હશે (તેવામાં નટી
 પ્રવેશ કરેછે) પ્રીયે આટલી બધી વાર થવાતું શું કારણ ? તું
 કહેતી હતી કે હું ત્વરાથી આવુંછું છતાં દેર થઇ.

નટી:—પ્રાણનાથ આપ જાણોછો છતાં અધિરા થવાતું કારણ શું?

સુત્રધાર:—સખી બહુ જન્મળને લીધે તે વિદીત કરેલી વાત મને
 વિસ્મૃત્ થઈ હોય એમ જણાય છે તે શું? કહેતો ખરી ?

નટી:—કેમ જૂલો છો આજે પતિવૃતા ગુણસુંદરીનું નાટક ભજવી
 ગતાવવાતું છે તો તે સંબંધી તૈયારી કરવાની આપે ભલામ-
 ણ કરેલી હતી તેટલા માટે વાર થઇ કેમ હવે યાદ આવ્યું કે?

અંક પેહલો.

હરીદત્ત... પ્રાજ્ઞાશુ.
મોટીઓ... પ્રાજ્ઞાશુનો છોકરો.
શુભ્રસુંદરી અવેરચંદની જોરત.
શુભ્રાબ... શુભ્રસુંદરીની દાશી.
ચંપા... સદર.
અરવેચંદ... નાટકનો નાયક.
મોતીચંદ... અવેરચંદનો પાપ.
માનકુંવર... અવેરચંદની મા.
બુલબુલખાં અવેરચંદનો મિત્ર.



શ્રી ગણેશાયનમઃ

અંક ૧ લો.

અવેશ ૨ લો.

સ્થળ:—રસ્તો.

પાત્ર:—બ્રાહ્મણ અને તેનો છોકરો.

(એક બ્રાહ્મણ અને તેનો છોકરો ટેલ નાંખતા નાંખતા રસ્તામાં નીકળે છે.)

ટેલ:—

જાતે યાત્રાકે ધામ, ગિલે તરફર તે દામ;
ગાલ લે ગયે તમામ, હાલ ગળળ ગુજર.
કાશી પહોંચનેકે કામ, ગદ્દ દેવે કોહ દામ;
હિસકા રેળવેગા નામ, પુન્ય સત્ર હોવેગે.
દિલ્લી શહેર હે ગુલજર, જસે શેક શાહુકાર;
હે સળ અનકે દાતાર, ગલી ગલી પૂકારે.
હે કોઈ શંકરકા બંત, દેવે દોકડા એક ફંત;
હમ હો ગયે અશકત, દિન દિન પૂકારે.

બ્રાહ્મણ:—પુત્ર આવી કર્મ કયા કરીને યાત્રા તોપણ કોઇ શાતુ
કુળ થયું હોય એમ જણાતું નથી.

છોકરો:—ગાપા ત્યારે હવે કરવું કેમ ગને તો ભૂખ લાગી છે અને
હુધાદેવીના આવીરભાવથી મારાં માત્ર શિયળ યાય છે.

બ્રાહ્મણ:—ભાઈ આપણને લૂંટી જનાર ચોરોતું સત્યાનાશ જાને.
એ દુષ્ટાએ આપણને લૂંટ્યા ન હોતતો આ દશા ભોગવવી
ન પડત ગેટા.

છોકરો:—પિતાજી જે ભાવી જનવાતું તે જન્યું પણ હવે હુધાત
આતિ થયા તેતું કરવું કેમ.

બ્રાહ્મણ:—હા, આ વખત ગને માદ આપ્યું કે કર્મ કયાથી કાંઈ થ-
વાતું નથી અને કપાળ રણ મટવાની પણ નથી. આ વખત

ઉપદેશ ગાથાથી ટેલ કરીએ તો કાઈ સહાધક થઈ દુઃખમાં
હિસ્સો લેશે ખરું.

છોકરો:—પિતાજી ત્યારે વાર શાગાટે કરોછો મધરના નામથી મોલ્લે
મોલ્લે ટેલ નાખીએ.

બ્રાહ્મણ:—જહુ બેશ આવો ત્યારે (જાય છે અને પડદો ઉપાડે છે).

પ્રવેશ-૨ જો.

સ્થળ:—ઝવેરચંદનું ઘર.

પાત્ર:—ગુણસુંદરી, ગુલાબ, ચંપાદાસ, અને પછી
ઝવેરચંદ, ત્યાર પછી બ્રાહ્મણ ને છોકરો.

ગુણસુંદરી:—(દાસીને) સખી આજનો દિવસ અતિ મનોહર જો-
ઈ મારા મનોરુ તુરંજો ઉછળી મનોવૃત્તિને આનંદયુક્ત કરે છે.

ગુલાબ:—જાઈ સાહેબ ખરું છે મને પણ તમારી પ્રકૃતિ આનંદામ્,
જોઈ હર્ષ થાય છે હર હમેશ આવા આનંદનાં દિવસો હોય
તો કેવી મજા ?

ગુણસુંદરી:—ગુલાબ જ્યારે આવા સુખદાઈ દિવસો હોય ત્યારે પછી
શું કહેવું ગુલાબ તું અને ચંપા જાને તમારા સ્થળે જાઓ
કારણ કે મારા પ્રાણનાથને આંહી આવવાનો વખત થયો છે.

વીદુશક:—હા મારા ભાઈ આવેછે તે ખબર કરવા હું આવ્યો હતો
ત્યાં તમે ઠીક આગળથી સગળ્યા (ગુલાબને તથા ચંપાને)
રાંડુ કાળથી ઠામુકીયું જાંદાના પ્રતાપી ટળી જવાનું છે. હવે
હું હજુરમાં રહીશ.

ગુલાબ તથા ચંપા:—રડ્યાનો ઝાશલો લઉં રાંડ વીના કોઈને
બોલાવતો નથી.

વીદુશક:—ભુલા હવેથી બોડકીયું કેહશું ઠીક ના.

ગુલાબ તથા ચંપા:—જેન આલ પીટ્યાને જેમ બોલાવશું તેમ
વધારે ફાટશે.

વીદુશક:—તું યીગડા દેજે ટકો પૈસો લેજે આળદો ગ્રહણ ના આ-
લાવાને દીવસ અવતરેલા અમલકારીછે (જાય છે)

મુલાખ:—હીક અમે બંને રત્ન ગાગીએ છીએ જો કદાપિ પ્રસંગ પડે
તો બોલાવજો આંદોં નજદીકજ છીએ.

ગુણસુન્દરી:—ખડુ બેશ કામ પડશે તો (મુલાખ ને અંખા બંને નગ-
ન કરી જાય છે ને અવેરચંદ પ્રવેશ કરેછે.

અવેરચંદ:—પ્રીયે આજ તો આનંદમાં બેઠાં છો ને શું?

ગુણસુન્દરી:—આપના દર્શનથી આનંદજ છે પરંતુ પ્રાણનાથ કહેતા
હતા જે હું ધડી બરમાં આવુંછું છતાં વધારે વાર થવાનું કા-
રણ શું ?

અવેરચંદ:—વાહ ! વાહ ! રે તમારા ગત પ્રમાણે વરતીએ તો
હીક ના ?

ગુણસુન્દરી:—હું તો અળખા આપના આધારે રહીછું અને માફ
જીવન વૃક્ષ તમે છો જ્યારે તમને ન દેખું ત્યારે હું ધણીજ
અધીરી થાઉંછું તેમાં વળી આપનું મુખ વચન ઉઠાડું નિકળે
ત્યારે અગાધ વ્યાધી થાય તેમાં શંકા શું? હું આપને મારા ગત
પ્રમાણે વર્તવા કદી કહુંજ નહિં આવું મારમીક વચન જાણુ
અળખા ઉપર ન નાંખવું જોઈએ.

અવેરચંદ:—શું આવા મસ્કરીના પ્રસંગમાં તમને દુઃખ થઈ પડ્યું
વાર ? હવે વિચારી બોલશું.

ગુણસુન્દરી:—આર્ય મુત્ર આપનાથી હું વિખૂટી રહુંછું ત્યારે મારા
ગતને જિલકુલ એન પડતું નથી કારણ.

ધન્યાશ્રી.

અળખા અધીરી હાલ પતિ મારા અળખા અધીરી હાલ ટેક.

આનન આપનું દેખું ન ત્યારે વરતે ઉદારી આપર પતી.

ક્ષણે ક્ષણે ભયભીત રહુંછું આવતાં કરો કદી વાર પતી.

અરધાંગના શ્વામી તમારી જાણી દરશન દો જીવનદાર પતી.

અરણ્ય રેણુંકા આપની ધારી પાવન કરો આ નાર પતી.

અને વળી આપની છાયા એટલે ધડીભર દુર રહુંછું ત્યારે તડક-
ડાટ સાથ અમુખ થાયછે.

અવેરચંદ:—પ્રીયે તમારું કહેવું હું માન્ય કરુંછું કોમળ સ્વભાવની
જે સ્ત્રી હોય છે તે પતિ દર્શ વિના આતુરજ રહે છે.

ગુણસુન્દરી:—સ્વામી સ્ત્રીઓને પતિ સેવા તેજ જન્ગતું સાર્યંક છે
અને આ સંસારમાં સ્ત્રીઓને પતિ તેજ સર્વસ્વ છે.

ઝવેરચંદ:—(આકાશ સામે હાથ કરીને) હા. તેતો ખરૂં પણ આ
જો તો ખરી. ? પ્રિયા ? વર્ષાશત્રુને લીધે આકાશ વાદળથી છ-
વાઈ રહ્યું છે વળી પવન પણ બિલકુલ આવતો નથી તેથી
મને બહુ આકળામણ આવેછે અને આ ભયંકર દેખાવમાં
જ્યારે વીજળીના ચમકારા આકાશે થાય છે ત્યારે કેવું રમ-
ણીય દેખાય છે.

ગુણસુન્દરી:—હા; પ્રાણનાથ ઈશ્વરલીલા અપાર છે વળી જગદાત્મન
વિશ્વભૂગિએ કેવી વખતો વખત રચના રચે છે તે સાંભળો.

ગાયન:—કનરો

ગહન ગતિછે ધ્રુવની ન્યારી, પાર ન આવે જલધી આવારી, ગહન.

સ્થાવર જંગમ જડ ચેતનમાં, રૂપે રહ્યાછે કિર્તિ પ્રસારી, પાર.

સૂર્ય તારાને ચંદ્ર આકાશે રચના રચીછે ભૂગિ હજારી, પાર.

ગ્રીસ્મ રતુમાં ધ્રુમ જણાવે, ચાતુર ગાસમાં વરસેવારી, પાર.

હેમંત રતુમાં અંગે ઠંડી, વખતો વખત આવે વખત વિચારી પાર.

ઝવેરચંદ:—શશિવદની હું આ પદ્મ રતુતું વર્ણન સાંભળીને અતિ-

શય મગ્ન થઈ આનંદરૂપી સાગરમાં ઝોકો ખાઉં છું અને

તારા સર્વોત્તમ ગુણો જોતાં મારી હૃદય વડે તારી પ્રશંસા

કરવાને હું શક્તિહીન છઊં (સ્વગત) આહા! ઈશ્વર હું તારો કે-

ટસો આભારી થાઉં. હું કેવો ભાગ્યવંત કે આવી સર્વગુણસંપન્ન

પ્રીયા મને મલી અરે જગતનિયંતા હું તારા ગુણ તથા અલૌ-

કીક ગતિનાં વખાણ કરવાને અશક્ત છઊં તોપણ મારાથી

ખનતી સ્તુતિ કરવી જોઈએ તે તું સ્વીકારી અંગીકૃત કરીશ.

ગીતિ

ત્રીલોકેશ્વર તુજને વંદન વારંગવાર કહું આજે,

આભારી છઊં તારો સુંદર પ્રીયા મળીછે તે કાજે

(તેવામાં તેજ આહાણુ ટેલ નાંખતો નાંખતો આવેછે).

આહાણુ:—

લાવણી

રામો નાગને રટો હો નિશદિન રાગ નાગને રટો

વ્યર્થ ગુમાની ગન જણાવી આગ તેગ ના અટો
આગ તેગ ના અટો સગજ ગન આગ તેગ ના અટો. વ્યર્થ.
રાગ નાગતુ ખડગજ ધારી બચ પ્રાશ્નાતને કટો.
સંયગ વાસીને કરી ઉઠાસી હાય તાલી દઈ વટો

હાય તાલી દઈ વટો સગજ ગન હાય તાલી દઈ વટો વ્યર્થ.

ઝવેરચંદ્ર:—પ્રીયા આવી અંધારી મેઘલી રાત્રે એવો કોણ દુઃખી.
જો હશે કે આવી દિન વાણી જોતેછે એટલુંજ નહિ વળી જી.
પદેટા પશુ લાગેછે.

ગુણસુંદરી:—આર્ય પુત્ર આ આવની વિશે એવા ધણા હશે જીવ
પ્રાણીમાત્રને પોતાના કૃત્ય કર્મ ભોગવવાં પડે છે પરંતુ ઉપદેશ
છે તે ઉત્તમ.

ઝવેરચંદ્ર:—પ્રેમી તેટલાજ માટે તે કોણ છે તેની તો તપાસ કરવી
જોઈએ.

ગુણસુંદરી:—જેવી પ્રાણનાયની ઇચ્છા

ઝવેરચંદ્ર:—(થોડેક આગળ આવી) અરે ભાઈ તમે કોણ છો. અને
ક્યાંથી આવો છો. વળી આટલી મોડી રાત્રે આવા ભયંકર
અંધારામાં “કમકમાટ બારેલું” કાગ કરવાની એટલે ”ભીખ
માગવાની શી જરૂર પડી છે.

આલ્મજી:—આપ સભ્યથી પૂછવાવાળા કોણ છો.

ઝવેરચંદ્ર:—હું નમ્રશેઠ. મોતીચંદનો પુત્ર ઝવેરચંદ છું. તમે આવા
દિન જની ગયા તે જોઈ ગને દયા આવવાથી પૂછું છું માટે
કારણ વિદીત કરવું જોઈએ.

આલ્મજી:—શેઠ? હું ગારી કયા શું કહું. દુઃખનો માર્યો હેરાન થઈ
ગયો છું. હું ગુનરાતનો રહીશ આલ્મજી છું. યાત્રા કરવાના ઈ.
રાત્રી ધર છોડી જહાર પડ્યો. પરંતુ મારા હત બાગ્યે મને
રસ્તામાં ચોર ગળ્યા તેઓ મારું સર્વસ્વ લૂટી ગયા તેથી હું
આ હાલતે પહોંચ્યો છું તેગજ મારા પાસે હવે કંઈ રહ્યું
નથી કે હું પાછો મારે સ્વદેશ જઈ એટલા માટે હું દિલ્લી
શેહેરમાં ટેલ નાંખ્યું કે કંઈ પરમેશ્વરનો ભાવ મળી આવે
અને આ દુઃખી આલ્મજી સંકટ વિદારે.

ઝવેરચંદ્ર:—(આવા દિન શબ્દ સાંભળી દયા આવવાથી સ્વગત)
આ ગુણુ દેહનું સાર્યક તો આવા ગરીબને સંતોષ કરવા
તેજ છે. ગતલખ હાથે તે -સાથે (ખુદ્દેથી) અરે વિદેશી તું
આ લે (ઝોંગ કહી પોતાના હાથનું સડક કાઢી આપે છે.)
હવે તું તારે ઘેર જા.

આલિણુ:—(હાથમાં લઈ) સ્વસ્તી ધનુર તગારો જય કરે (છોકરાને)
બોટીયા આજે આપણું કામ થયું તને જનોઈ અને અચીતો
વિવાહ થઈ રહેશે. આહાહા ! શું ધનુરની લીલા છે આપણું
તો કામ થઈ ગયું (તેમ કહી રસ્તે પડે છે.)

ઝવેરચંદ્ર:—(સ્વગત) દિનને આપવાથી તે કેવો આનંદ થાય છે
હવે આ એક સડક ગારી પાસે રહ્યું તે ગારે શું કામનું છે
ગાટે લાવ તેને હું પાછો બોલાવી આપી દઉં (ખુદ્દેથી) અરે
ગહારાજ. તમે અહીંયાં પાછા આવો.

આલિણુ:—(ઉદાશ થઈને સ્વગત) અરે ભાઈ કર્મ વિના કર્મી થ-
વાય છે ? આતો શેઠે આપતાં શું આપ્યું પણ પછીથી વિચાર
થયો હશે તે પાછુંજ લે લેશે. ઠીક આવ ભાઈ હશે નસીબ-
માં નહીં ત્યાં શું ઉપાય ! (ખુદ્દેથી) શેઠજી ગને ફરી બોલા-
વવાનું શું કારણ.

ઝવેરચંદ્ર:—ગહારાજ આ બીજું સડક પણ તમે લઈ જાઓ હવે
તે ગારા ઉપયોગનું નથી કારણ હું તમને અર્પણ કરી ચુક્યો.

આલિણુ:—(ધણે ખુશ થઈને) કલ્યાણ, કલ્યાણ, ગહા લક્ષ્મી વધો
ધનુર તમારું સાંઠું કરશે શેઠજી ગાંઠો લાવોભવનું દરિદ્ર આપે
દાનું. (જય છે.)

(ઝવેરચંદ્ર પાછો ગુણુસુદરી પાસે આવે છે.)

ગુણુસુદરી:—(પોતાના પતિની આવી ઉદારતા જોઈને કહે છે.)
દેવ. આ ગરીબ દાસીની એક વિનંતી છે.

ઝવેરચંદ્ર:—કામળાંગી શું. કહે જોઈએ?

ગુણુસુદરી:—પ્રાણનાથ હું અદ્ય બુધીવાન કદી બોલું અને આપને
રિસ આવે તો કહેવા ધારતી નથી.

ઝવેરચંદ્ર:—નહીં નહીં તારા બોલવા ઉપર ગને રીસ આવવાની
નથી તથાપી તું કહે તો ખરી.

ગુણસુદરી:—સ્વામીન્ આજે આપે બ્રાહ્મણને જે સડક આપ્યાં તે અતિ ઉત્તમ કરી સ્વર્ગદ્વાર ખુલાવ્યું છે. પરંતુ દરેક બાળકમાં વિચારી કાગ યાગ તો ?

ઝવેરચંદ—પ્રીયા બોધ કરતી અચકા કેમ પડે છે. મેં વગર વિચાર્યું ક્યું તેમ તું કહે છે તો શા કારણથી.

ગુણસુદરી:—કારણ દેખીતુંજ છે. પ્રાણનાથ, આપે જે ક્યું તે સા-
રુંજ ક્યું છે. પણ વિચાર કરવો જોઈએ.

ઝવેરચંદ:—(જરા રીસથી)તું અગને વગર વિચારી માણસ લેખતી હો તેમ જણાય છે.

ગુણસુદરી:—વંદનીય. હું મૂર્ખની ઉપર કટાક્ષ કરવી એ ધટેછે? મારો કહેવાનો હેતુ આટલોજ છેકે

ગરખી ગુરૂ ગોવિંદના ગહીનાની
કરજોડી કહું આવાર સ્વામી મારારે, છે અંતે હીતની આ વાત
વિનવે આ દારારે

કરવા માફી મારા બોલ હું જે બોલું રે,
નથી સગજણ મુજગાં લેશ સ્ત્રી મન બોણુરે.

ઝવેરચંદ:—વાર, વાર, તારે શું કહેવાતું છે તે તું, પહેલું કહે, કહેવાને હૃદય ઉછળી રહ્યું છે. મોપર શબ્દ ઉમરાઈ રજા છે છતાં ગુપ્ત સામાટે રાખવું જોઈએ.

ગુણસુદરી:—પ્રાણેશ માહાશે તો કહેવાને હેતુ એવો છે કે આ પૈસા કમાતાં આપના વડીલોને કૃપા તકલીફ પડી હશે મારે પૂર્વા-
પર વિચાર કરી જે કાંઈ કાંઈ થાય તે ધટિત અને કાંઈ દિવસ હરકત ન આવે વળી જુઓને વગર વિચારે વાપરવાથી રા-
ખના ભંડાર ખુટે અને દિન પ્રતિદિનના વયથી કુવાનાં જળ ખુટે ત્યારે આપણે કોણ ગાન. આપ હવે કાંઈ કમાઈ લાવવા શીખ્યો છો?

ઝવેરચંદ—(ચુસ્તથી) અરે મને શીખ્યામણ દેનારી તું કોણ ગણ-
શ આજથી થે રહું જ્યાં સુધી આપ કમાણી ન લાવું ત્યાં
પર્યંત આ દિલ્લી શહેરનું પાણી દરોગ છે સામળી-
શીખરણી.

નકી પ્રેમી તારાં, વચન સર્વે દાહજાદરે

ઝવેરચંદ:—(આવા દિન શબ્દ સાંભળી દયા આવવાથી સ્વગત)
આ ગતુષ્પ દેહનું સાર્યક તો આવા ગરીબને સંતોષ કરવા
તેજ છે. ગતલખ હાથે તે સાથે (ખુદ્દેથી) અરે વિદેશી તું
આ લે (ઝોંગ કહી પોતાના હાથનું સડક કાઢી આપે છે.)
હવે તું તારે ઘેર જા.

પ્રાક્ષિણ:—(હાથમાં લઈ) સ્વસ્તી મુશ્વર તગારો જય કરે (છોકરાને)
ભોટીયા આજે આપણું કામ થયું તને જનોઈ અને અચીનો
વિવાહ થઈ રહેશે. આહાહા ! શું મુશ્વરની લીલા છે આપણું
તો કામ થઈ ગયું (તેમ કહી રસ્તે પડે છે.)

ઝવેરચંદ:—(સ્વગત) દિનને આવવાથી તે કેવો આનંદ થાય છે
હવે આ એક સડક ગારી પાસે રહ્યું તે ગારે શું કામનું છે
ગાટે લાવ તેને હું પાછો બોલાવી આપી દઉં (ખુદ્દેથી) અરે
મહારાજ. તમે અહીંઆં પાછા આવો.

પ્રાક્ષિણ:—(ઉદાશ થઈને સ્વગત) અરે ભાઈ કર્મ વિના કર્મી થ-
વાય છે ? આતો શેઠે આપતાં શું આપ્યું પણ પછીથી વિચાર
થયો હશે તે પાછુંજ લે લેશે. ઠીક ત્યાં ભાઈ હશે નસીબ-
માં નહીં ત્યાં શું ઉપાય ! (ખુદ્દેથી) શેઠનું ગને ફરી બોલા-
વવાનું શું કારણ.

ઝવેરચંદ:—મહારાજ આ જીવું સડક પણ તમે લઈ જાઓ હવે
તે ગારા ઉપયોગનું નથી કારણ હું તમને અર્પણ કરી ચુક્યો.

પ્રાક્ષિણ:—(ધણે ખુશી થઈને) કલ્યાણ, કલ્યાણ, મહા લક્ષ્મી વધો
મુશ્વર તમારું સાંઠું કરશે શેઠનું માંડતો લાવોભવનું દરિદ્ર આપે
દાનું. (જય છે.)

(ઝવેરચંદ પાછો ગુણસુદરી પાસે આવે છે.)

ગુણસુદરી:—(પોતાના પતિની આવી ઉદારતા જોઈને કહે છે.)
દેવ. આ ગરીબ દાશીની એક વિનંતી છે.

ઝવેરચંદ:—કામળાંગી શું. કહે જોઈએ?

ગુણસુદરી:—પ્રાણનાથ હું અલ્પ પ્રીતિવાન કદી બોલું અને આપને
રિસ આવે તો કહેવા ધારતી નથી.

ઝવેરચંદ:—નહીં નહીં તારા બોલવા ઉપર ગને રીસ આવવાની
નથી તથાપી તું કહે તો ખરી.

ગુણસુન્દરી:—સ્વામીન્ આજે આપે બ્રાહ્મણને જે સડલ આપ્યાં તે અતિ ઉત્તમ કરી સ્વર્ગદ્વાર ખુલાવ્યું છે. પરંતુ દરેક બાળકમાં વિચારી કામ થાય તો ?

ઝવેરચંદ—પ્રીયા બોધ કરતી અચકી કામ પડે છે. મેં વગર વિચાર્યું હતું તેમ તું કહે છે તો શા કારણથી.

ગુણસુન્દરી—કારણ દેખીતુંજ છે. પ્રાણનાથ, આપે જે કાર્ય તે સા-
રૂંજ કાર્ય છે. પણ વિચાર કરવો જોઈએ.

ઝવેરચંદ—(નરા રીસથી)તું અગને વગર વિચારી માણસ લેખતી હો તેમ જણાય છે.

ગુણસુન્દરી:—વંદનીય. હું મૂર્ખની ઉપર કટાક્ષ કરવી એ ઘટેછે? મારો કહેવાનો હેતુ આટલોજ છેકે

‘ગરખી ગુરૂ ગોવિંદના ગહીનાની

કરનેડી કહું આવાર સ્વામી મારારે, છે અંતે હીતની આ વાત વિનવે આ દારારે

કરવા માફી મારા બોલ હું જે બોલું રે,

નથી સગજણ મુજમાં લેશ સ્ત્રી મન ભોળુંરે.

ઝવેરચંદ—વાર, વાર, તારે શું કહેવાતું છે તે તું પહેલુંકહે. કહેવાને હૃદય ઉછળી રહ્યું છે. મોપર શબ્દ ઉભારાઈ રહ્યા છે છતાં સુસ્ત સામાટે રાખવું જોઈએ.

ગુણસુન્દરી:—પ્રાણેશ માહારો તો કહેવાને હેતુ એવો છે કે આ પૈસા કમાતાં આપના વડીલોને કેવી તકલીફ પડી હશે. મારે પૂર્વ-પર વિચાર કરી જે કાંઈ કામ થાય તે ધરિત અને કોઈ દિવસ હરકત ન આવે વળી જીવોને વગર વિચારે વાપરવાથી રા-જના લાંડાર ખુટે અને દિન પ્રતિદિનના વયથી કુવાનાં જળ ખુટે ત્યારે આપણે કોણ ગાન. આપે હવે કોઈ કમાઈ લાવવા શીખ્યો છે?

ઝવેરચંદ—(ગુરૂસથી) મારે મને શીખામણ દેનારી તું કોણ જણા-શે આજથી થી રહું જ્યાં સુધી આપ કમાણી ન લાવું ત્યાં મરેત આ દિલ્લી શહેરનું પાણી દરમ છે. સાંભળ-
તીખરણી.
નકી પ્રેમી તારાં વચન સર્વે દાહજાહેર;

પ્રદીપ્તો વાક્ષાંતી, કર કર કમાણી તવ કરે.
અવાપીથી ગારે, જળ જનગભૂતું વિષ થયું;
વિદેશે તો જાતું, સકળ ગન શાતું કુળ થયું.

ક્ષત્રી કલંક.

સુષુ પ્રાણુ પ્રીયા આવાર દીક્ષીમાં હુંતો નહી રહુરે;
હુંહું જાવે જાવા તૈયાર દીક્ષીમાં.
લાતું નીજ કમાઈ કેરું ધન. દીક્ષીમાં.
ત્યારે લેવું ગારે દીક્ષીનું અન્ન દીક્ષીમાં.
તમે ખુશીથી રહો આભુવન દીક્ષીમાં.
તારા વગન છે બોધ મુજ ગન દીક્ષીમાં.
ખરો મોતીચંદ કેરો તન દીક્ષીમાં.
જળ જમુનાનુ વીપ મુજ મન દીક્ષીમાં.
(આટલું કહી ઝવેરચંદ આપો જાય છે ને ગુણગુંદરી
પશ્ચાતાપમાં પડે છે. પડે પડે છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ:—મોતીચંદનું ઘર.

યાત્ર:—મોતીચંદ, માનકુંવર અને પછીથી ઝવેરચંદ.
(મોતીચંદ પોતાની સ્ત્રી સાથે બેઠા છે તેવામાં ઝવેરચંદ
દને આવતો જોઈને.)

મોતીચંદ—કેમ પુત્ર આ શું ક્યાં જવાની તૈયારી.

ઝવેરચંદ—પિતાજી અભારાનાનું કારણ નથી હું જાગર લાયક થયો
તો વેપાર રોજગાર કરવા સગળો જાવે જવાની તૈયારી કરી
આપની રમ લેવા આવેલો છું.

મોતીચંદ:—(ગાબરો થઈને) પુત્ર આશું ? અમારી આ છેલ્લી
અવસ્થામાં આવા કુરવચન કહેવાં ઘટે છે? તારે કમાવાની કાંઈ
જરૂર નથી પરમેશ્વરની કૃપાએ? તું તારે અમારી નજરે રહીને
સુખામાં દિવસ નિર્ગમનકરતાં અમારી શેવા આકરીમાં તત્પરરહે.

ઝવેરચંદ:—પિતાજી એતો આપનું કહેવું ઉચીત છે અને માવિત્રની
સેવા દિકરાએ કરવી જોઈએ પણ દેશાટન કરવા રમ આપો કાંઈ
કારણસર મેં દિલ્લીનું પાણી હરાંગ કર્યું છે માટે હું અવશ્ય
જાવે જમશ.

મોતીચંદ — વત્સ કારણ શું ? જવા આંહી નહક નથી વળી કહેવત છે કે. “જે જ્ય જવે તે પાછો ન આવે” ગાટે તું આ વિચાર છોડી દે તને કમાવાની લાલશા થઈ હોય તો તારા નાગથી વાહાણ વહીવટ ચલાવું અને તેમાં જે કાંઈ મળ્યું તે તારા નરીયનું એમ માનીશ કેમ સમજ પડી.

ઝવેરચંદ — નહિં નહિં પિતાજી મારો નિશ્ચય હવે કાંઈ પ્રકારે રદ જવાનો નથી ગાટે કૃપા કરી મને રજા આપો એટલે જસ.

મોતીચંદ — અરે પુત્ર આ તારો અતિશય આગ્રહ જોઈ મને જાણ દહાય લાગે છે. તને કહતાં વચન કાણે કહ્યાં? તારી સ્ત્રીએ કાંઈ કહ્યું હોય તો જિજ્ઞાસુ પશુ તું જવે જવાની વાત છોડી દે.

ઝવેરચંદ — પિતાજી મારા મોંમાંથી જે પશુ થયું છે એ હવે ખોટું થવાનું નથી કદાપિ આપ અતિશે આગ્રહથી આટકાએક કરશો તો પરિણામ ખોટું આવશે. જરૂર મરણને શરણ થઈશ.

માનકુંવર — પુત્ર તું આવી ગાંડી હક ના કર. શું અમને આવી વૃદ્ધાવસ્થામાં એકલાં મુકી જતાં તને કીક લાગે છે? કહે જોઈયે તું ગયા પછી અમારી પાંસે આંહી કાણ જાણ. કાંઈ વિચાર કર તને સમજીને વધારે શું કહીએ.

ઝવેરચંદ — માતાજી જેવાં પ્રારબ્ધ હું આંહી રહીને શું કરીશ પણ જો આપ મને રજા નહિં આપતાં આગ્રહ કરી રોકશો તો અન્તોદક વિના માંડે અત્યુ થશે કારણ આંહીનું અન પાણી મેં હરામ કર્યું છે.

માનકુંવર — પુત્ર આવું નાંખી દેવાનું વચન શું જોલે છે. આ તારાં વચન સાંભળી મને તો શુંચ થાય છે.

ઝવેરચંદ — કાંઈ પશુ ન થવું જોઈએ. આશિશ આપી રજા દીજો એટલે જસ.

માનકુંવર — વત્સ તારી મરજી પ્રમાણે કર પણ માત્ર પિતાની આમન્યામાં રહેવું એ ધર્મ છે આટલું જાણું સાગાટે કરવું જોઈયે.

ઝવેરચંદ — માતાજી તમારું કહેવું અરે છે હું જવેથી આવ્યા જાદ આપની શેવામાં તથા રહીશ પણ આ વખત મને ખુશીથી રજા આપો એટલે તમારી આશિશથી માંડે શ્રેય થાય.

માનકુંવર — પુત્ર પાછા વહેલા આવજો ને શરીરનું જતન કરજો.
 ઝવેરચંદ — માતાજી બહુ બેશ (મોતીચંદને) પિતાજી કેમ સ્તબ્ધ
 થયા આ બાળકની ચરજ ઉપર નિધા કરો તો ?

ગજલ.

આજ ગારે જવે જવું વાત છે ખરી,
 આગના દિયો પિતાજી ખુશીગન કરી. આજ
 અનજળ દિલ્લીનું ક્યું છે મેં ત્યાગ,
 નક્કી વાત જાણી આપ છોડો અનુરાગ. આજ
 આપથી કમાઈ જ્યારે કરું હું ખરે,
 જલદી પિતા પાછો હું આવું આધરે આજ

રામઝી.

મોતીચંદ —

કુરવચન આ શું વદો પુત્ર વિચારો મન
 જરા ઘસીત આ દેહીને કહેવું ઘટે ન વચન કુર
 એક તનય તું મુજને તેને વિદેશની શી વાત
 કમી નથી મુજ ધાગમાં તુજ વેણ કરેછે ઘાત કુર
 વેણ કહું કોણે કહું મને કહે આણીવાર
 નાક કાન કાપું સહી આપુ દંડ અપાર કુર

ઝવેરચંદ — પિતાજી આપે ખેદ નહી કરતાં હીંગતથી શિખાગણ
 આપી રજ આપની જોઈએ.

મોતીચંદ — પુત્ર તને રજ આપતાં ગારો જીવ ચાલતો નથી કારણ
 કે તારા વિયોગથી મને બહુ ખેદ થાય સાંભળ.

ગજલ.

થાય તાપ તુજ વિયોગથી, પુત્ર વિદેશની વાતો નહી કરો:
 શું વૃદ્ધ પિતાને તજી જશો મુજ વચન લોપી આડા થશો,
 દ્રવ્ય સંપાદનની હાંશથી તમે જવે જવા મન ધરો, થાય
 રહો ઘેર આપું ધનરે નથી ગારે ગિજો તનરે;
 નિશ્ચે પહોંચું મૃત્યુ મહારું હવે નિચારી પાછા ફરો. થાય
 પુત્ર ગારો રજ આપતાં જીવ ચાલતો નથી પણ તું હઠ લાઇ

મેટો છે જોટલે નિશ્ચયે રમ આપું છું. તું જ્યાં જ્યાં જા ત્યાં ત્યાં
આપણા કુળને છાજે તેવી રીતે વર્તણૂક રાખજે. લલે તું ખુશીથી
સિધાવ ને તારી મન કામના સિદ્ધ કરી પાછો તરત વળી નીકળજે
(ગાનકુંવર પ્રત્યે) પ્રિય આજ હવે આપણે પુત્રને જાવે જવાની તૈયારી
કરી આપિએ (સૌ જાણે છે ને પડે પડે છે.)



પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ:—ગુણસુંદરીનું ભૂવન.

પાત્ર:—(ગુણસુંદરી, ચંપા, ગુલાબ અને પછીથી ઝવેરચંદ.)

(ગુણસુંદરી લગણે હાથ દમ બેઠી છે તે જોઈ તેની દાસી
ગુલાબ તેને પૂછે છે.)

ગુલાબ—ગાંધ સાહેબ આજે આપ ઉદાશ હો એમ લાગે છે તેનું
કારણ શું?

ગુણસુંદરી—શું કહું જેન મેં જે વગર વિચારે કર્યું છે તેનું ફળ
મારેજ હવે ભોગવવું પડશે તે એ કે કાલ રાત્રે હું અને તે
જ્યારે અગાશીમાં બેઠાં હતાં તેવામાં એક બ્રાહ્મણ ટેલ નાંખ-
તો નાંખતો આવ્યો તેની ટેલનો અવાજ સાંભળી તેમને દયા
આવી તેથી પોતે જાતે તે બ્રાહ્મણને સગલ જોલાવી પોતાના
હાથનું હીરા જડીત સડલ આપ્યું તે વખત તો હું ના બોલી
પણ જ્યારે ફરીથી તેને પાછો જોલાવી બીજું સડલ દીધું ત્યારે
મારી આ અભાગણી છબ મુંગી નહીં રહેતાં બોલાયું કે તમે
આમ આપોછો તે ખરું પણ તે પેદા કરવામાં કેટલી મહેનત
પડી હશે વિચાર કરો જોઈએ, મેં આટલા શબ્દો કહ્યા તેથી
પોતે ક્રોધમાં આવી દિલ્લીનું પાણી હરામ કરી પરદેશ કમાવા
જવાની તૈયારી કરે છે તેથી સખી હું દિલ્લીની છું હવે કરવું
શું આતો હાથના કર્યા હૈયે વાગ્યાં તેમાં કોનો દોશ કાઢવો.

ગુલાબ —ગાંધ સાહેબ આપ ઉદાશ થશો નહીં આપનાં પૂજ્ય સા-
સુજ તથા સસરાજી ખુબ સગમવી નહિં જાવા દીએ (તેવા-

માનકુંવર — પુત્ર પાછા વહેલા આવજો ને શરીરનું જતન કરજો.
 ઝવેરચંદ — માતાજી બહુ બેશ (મોતીચંદને) પિતાજી કેમ સ્તબ્ધ
 થયા આ બાળકની અરજ ઉપર નિધા કરો તો ?

ગજલ.

આજ ગારે જાવે જાવું વાત છે ખરી,
 આગના દિયો પિતાજી ખુશીમન કરી. આજ
 અનજળ દિલ્લીનું કર્યું છે મેં ત્યાગ,
 નક્કી વાત જાણી આપ છોડો અતુરાગ. આજ
 આપથી કમાઈ જ્યારે કંઈ હું ખરે,
 જલ્દી પિતા પાછો હું આવું આધરે આજ

રામત્રી.

મોતીચંદ —

કુરવચન આ શું વહોં પુત્ર વિચારો મન
 જરા ઘસીત આ દેહીને કહેવું ઘટે ન વચન કુર
 એક તનય તું મુજને તેને વિદેશની શી વાત
 કમી નથી મુજ ધાગમાં તુજ વેણ કરેછે ઘાત કુર
 વેણ કટું કાણે કહ્યું મુને કહે આણીવાર
 નાક કાન કાપું સહી આપુ દંડ આપાર કુર

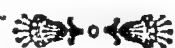
ઝવેરચંદ — પિતાજી આપે ખેદ નહી કરતાં હીંમતથી શિખાગણ
 આપી રજ આપની જોઈએ.

મોતીચંદ — પુત્ર તને રજ આપતાં ગારો છવ ચાલતો નથી કારણ
 કે તારા વિયોગથી મને બહુ ખેદ થાય સાંભળ.

ગજલ.

થાય તાય તુજ વિયોગથી, પુત્ર વિદેશની વાતો નહી કરોઃ
 શું વૃદ્ધ પિતાને તજી જશો મુજ વચન લોપી આડા થશો,
 દ્રવ્ય સંપાદનની હોંશથી તમે જાવે જાવા મન ધરો, થાય
 સહો ઘેર આપું ધનરે નથી ગારે જિજ્ઞે તનરે;
 નિશ્ચે પહોંચ્યું મૃત્યુ ગદાઈ હવે વિચારી પાછા કરો. થાય
 પુત્ર ગારો રજ આપતાં છવ ચાલતો નથી પણ તું હલ લઈ

મેડો છે જોડે નિરૂપાયે રજા આપું છું. તું જ્યાં જ્યાં જા ત્યાં ત્યાં
આપણા કુળને છાજે તેવી રીતે વર્તણૂક રાખજે. ભલે તું ખુશીથી
સિધાવ ને તારી મન કામના સિદ્ધ કરી પાછો તરત વળી નીકળજે
(ગાનકુંવર પ્રત્યે) પ્રિય આજ હવે આપણે પુત્રને જન્મે જવાની તૈયારી
કરી આપિએ (સૌ જાણે છે ને પરદો પડે છે.)



પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ:—ગુણસુંદરીનું ભૂવન.

પાત્ર.—(ગુણસુંદરી, ચંપા, ગુલાબ અને પછીથી ઝવેરચંદ.)

(ગુણસુંદરી હાથે હાથ દબાવે છે તે જોઈ તેની ઘસી
ગુલાબ તેને પૂછે છે.)

ગુલાબ—જામ સાહેબ આજે આપ ઉદાશ હો એમ લાગે છે તેનું
કારણ શું?

ગુણસુંદરી—શું કહું જોન મેં જે વગર વિચારે કર્યું છે તેનું ફળ
મારેજ હવે ભોગવવું પડશે તે જો કે કાલ રાત્રે હું અને તે
જ્યારે અગાશીમાં જોઈ હતાં તેવામાં એક બ્રાહ્મણ ટેલ નાંખ-
તો નાંખતો આવ્યો તેની ટેલનો અવાજ સાંભળી તેમને દયા
આવી તેથી પોતે જાતે તે બ્રાહ્મણને સગલ જોલાવી પોતાના
હાથનું હીરા જડીત સડલ આપ્યું તે વખત તો હું ના જોલી
પણ જ્યારે ફરીથી તેને પાછો જોલાવી ખીંચું સડલ દીધું ત્યારે
મારી આ અભાગણી જીભ મુગી નહીં રહેતાં જોલાયું કે તમે
આમ આપોછો તે ખરું પણ તે પેદા કરવામાં કેટલી મહેનત
પડી હશે વિચાર કરો જોઈએ, મેં આટલા શબ્દો કહ્યા તેથી
પોતે ક્રોધમાં આવી દિલ્લીનું પાણી હરાગ કરી પરદેશ કમાવા
જવાની તૈયારી કરે છે તેથી સખી હું દિલ્લીગીરી છું હવે કરવું
શું આતો હાથના કર્યા હૈયે વાગ્યાં તેમાં કોનો દોશ કાઢવો.

ગુલાબ—જામ સાહેબ આપ ઉદાશ થશો નહીં આપનાં પૂજ્ય સા-
સુજી તથા સસરાજી ખુબ સમજાવી નહિં જાવા દીએ (તેવા-

માં ઝવેરચંદને આવતો જોઈને) ગાઈ સાહેબ તમારા પતિ આવે છે.

ગુણસુંદરી—(ઉભી થઈને) પ્રીયપ્રાણનાથ આપના ચરણ કમળમાં આ દાસી અભિવંદન કરે છે.

ઝવેરચંદ—પ્રીયા તેં મને દ્રવ્યસંપાદન કરવા માટે કાલે જે બોધ કર્યો હતો તે ધણું સાફ કામ કર્યું છે હવે હું આપ કમાણી માટે પરદેશ જાઉં છું તો તું તારા હર્ષગય અંતઃકરણથી ર-
જા આપ.

ગુણસુંદરી—પ્રાણેશ. આપને આ મૂર્ખ સાહસીક અળખાના વચન સાંભળી ક્રોધ કરવો ઘટેછે? આપે મારાં કટુ વચન સાંભળી પરદેશ જવાની તૈયારી કરી માટે આ રંક દાસી ઉપર કૃપા કરી તે વાત છોડી દો.

ઝવેરચંદ—પ્રીયા તે વચન કડવાં નથી પણ અમૃતરૂપ છે કારણ કે કહેવત છે કે (આપ સગાનળજ નહિં ને મેઘ સગાન જળ નહિં) મારા આપની કમાઈપર જો હું ઠેકડા મારીશ તો તે કેટલા દીવસ ચાલશે ? આ વિચાર આવવાથી ખ્યારી મારો પરદેશ કમાવા જવા દૃઢ વિચાર થયો છે આમાં તારો કાંઈ દોશ નથી. મારા ગયા પછી તારો ધર્મ શું છે તે વિચારી તારું પતિવ્રત પૂરેપૂરું પાળજે. તું ડાહીછે માટે તને તે જાણત વધારે કહેવા જરૂર નથી હવે વખત થઈ જાયછે માટે પ્રાણુવલ્લભા તું ખુશી થઈ રજા આપ ને હું પાછો જલદી વળીશ.

ગુણસુંદરી—નહિં નહિં આવાન છોડી ઘો અળખાને અધિર ન કરો પ્રાણુવલ્લભ હું આપવિના દિવસ કેવી રીતે નિર્ગમન કરીશ આપની આ ગરિય કિંકરી તમારા દર્શવિના ઝૂરી ઝૂરી મરી જશે માટે કૃપા કરી આપ જવાનો વિચાર છોડી ઘો. ખરેખર મારા વચનથી રોશ થયો છે કેમકે.

સિતાજીના મહિનાનો.

થયો વચનથી મનમાં રોશ ઉચિત નથી આપને વખતે ભૂલ કરે પ્રિય નાર, નવ ગણીએ પાપને;
અળખા હોયે ચોછી યુધ, સાહસ એના અંગમાં,

મુકી આપે શરીરની શુદ્ધ, ઉત્તમ પિયુ સંગમાં.
પિતા ધરની જોઈ છે બીડ, તે આવી નજરે આડે,
જોથી લોભીપણું મારે અંગ, સ્વગતિથી કેહેવું પડે;
ભૂલી ચુવતી તમારી આવાર મારી કરો કંપણ,
આબ્યા મુસીબતે મારા દીન બનાવી રંકણ.
જીવો રહેમ ધરી આવાર, વળતી મારી દીલજો,
રહી ભૂવન તમારે આપ, ઉચીત મુખ લીલજો;
કર જોડી વટે આ માર, વચન પર નીધા કરો,
રહી પૂરો મનના કોડ દારીને સુખી કરો.

ઝવેરચંદ

ગાયન.

પવિત્ર પત્ની તમે મને આશુ સગણ અટકાવો છો,
સગળો ન કાંઈ તમે, વીચાર ક્યો જે અમે. પવિત્ર.
નકી ક્યું છે રાણી, હરામ દીલ્લીનું પાણી,
ખરેખર મન જાણી, વિચારી વહુનું વાણી;
હવે એની મુકા દાણી, જાવે જાતાં નથી દાની,
રજા દીયો પ્રીતે શાણી, માત પીતા દયા આણી;
રજા દેછે ગુણ જાણી, પવિત્ર પત્ની. સગળો ન કાંઈ તમે.

પ્રાણ પ્રીયા હવે શોક કરવો તણ દમ જલદીથી રજા આપ
કારણ મને વખત થાય છે હું કોઈ પ્રકારે હવે મારો વીચાર રદ
કરવાનો નથી.

ગુણસુદરી—(રડતી રડતી) ભગવાન આપને પ્રવાસી થવા અતી
આથક હોય તો મુને હુકમ કરો એટલે હું પણ તૈયાર થક.

ઝવેરચંદ—ના તમારે કાંઈ કામ નથી તમે આહીજ રહો.

ગુણસુદરી—દુખ બીદારણ આપના વિયોગે મારા દીવસ શી રીતે
વિગત થાય. ચક્રોરની ચંદ્રમાં, આતકનિ મેઘમાં. ધ્રુવરની
કમલમાં તેમ મારા જીવનહાર તમારે વિષે મારી પ્રીતિ છે વળી
દેહની છાયા જીવી કેમ થાય.

ઝવેરચંદ—રસદાષ અભોગવદની આ તારે કેહેવું સગમ અરહે પણ
આ વખત મારી સગે આવવા આશા બીલકલ કરશો નહીં.

ગુણસુદરી—આર્ય પુત્ર અગળાનો અપરાધ મ્હાય તેવો હોય તો પણ

નહીં ગણકારતાં મારી આપવા શાસ્ત્ર કહેછે માટે ગતે સંગ રાખો.

ગાયન.

અળખાને રાખો સાથ જીવન અળખાને રાખો નાથ ગ્રહો મારો હાથજી
ચીંતા અતીશે દીનમાં આવે જળવીના દીનકેમ ગમ્મના જાવે
મતી મારી તેવી નાથ જીવન જુરી જુરી કેમ દીન જાવે મારા
જીવનહાર મારા પ્રાણ આધારા દમન કરો નહીં નાથ જીવન
નેણે આંસુ વહે યોધારાં કુર કર્મ ક્યાંથી આવ્યાં નહારાં
કરવું મારે હવે શું નાથ જીવન જનની એ પ્રસવ કરો શીદગારો
એણે જશે મારો જનમારો ધીક ધીક મુજને નાથ જીવન

અવેરચંદ—પ્રીયા આ શું! વિચાર કર, તમારી પાસે રજા લેવા આવ્યો તેટલા માટે આગ કરો છો કે.

ગુણસુદરી—(આતુરતાથી) પ્રાણનાથ આપને એમ બાસે ત્યાં મારો શો ઉપાય? હું શુદ્ધ અંતઃકરણથી મારો વીચાર દાખવું છું
છતાં આપને ઉલટું બાસે ત્યારે માફ નથીયા પરંતુ પ્રાણવલ્લભ
મારા વચન ઉપર નીધા કરો તો હું એટલેથીજ મારૂં સાર્થક
માનીશ. સાંભળો.

સોરઠ ગાડી.

પ્રીય પતિ વેલેરા વળજેરે, સ્વામી અંગતું યતન કરજો;
એક વચની છો કંથજી મારા, મારા દુકીત દુર કરજોરે. સ્વામીં
અલપ મતિ આ અળખા જાતિની, હર વચન નવ ધરજોરે. સ્વામીં
આપ નાગની રટના આહોનીશ, સપદી આવી મુનેગળજોરે. સ્વામીં
છશ ઉમૈયા પૂજ્યાં હોય પ્રીતિ, તે પુન્ય આવીને અડજોરે. સ્વામીં
દર્શન પાળે ધડી સંવત્સર, તે વ્યાધી આવીને હરજોરે. સ્વામીં

સ્વામીનાથ આપ સુખેથી સિધાવો પણ આ આપની દિન દા-
સીની એટલી વિનંતી છેકે આપ પાછા વેલા વળજો અને આપ મને
આપની છપી તથા કોઈ બિજા નિશાની આપતા જાઓ કે, જેની હું
હર હમેશ સેવા કરી મારા દિવસ આપની ભક્તિમાં નિર્જન કરું.
અવેરચંદ — જાહુ સાઈ પ્રેમી (તેમ કહી છપીને રૂમાલ આપેછે)

પ્રીયા તારે કોઈ વાર અવધડતું કાગ પડે, તો તું મારા પરચ
મિત્ર બુલબુલખાને સુચના આપજો એટલે તે આવી તને સહા-
ય થશે.

ગુણસુન્દરી—(નગન કરી) પ્રાણેશ જલુ સાહે આપ સુખેથી પધારે
મારી ક્રોધ બાળતની ચિંતા કરશે નહિ ને શરીરનું જતન
સારી રીતે કરજો પણ આ દાસીની વિનતી ધ્યાનમાં રાખી
પાછા ત્વરાથી પધારજો

ઝવેરચંદ—પ્રીયા આ તારું કેહેવું ગાન્ય કરુંછું. ઉદાશ નહીં થવું
સાંભળ,

સૌરઠ

પ્રીય તમે થાશે નહિં ઉદાશ વિલંબ હું નહીં કરું રે. પ્રીય તમે.
તમે કહ્યું કમાવા કાજે જાવે મારે જાવું આજે,
જિતમ ધન મેળવવા પ્રીતી મન ધરું રે, પ્રીય.

અતિ ધીરતા મનમાં ધરજો, માત પિતાની સેવા કરજો;
સઘ સુખદ સેવામાં ફક્ત છે ખરું રે, પ્રીય.

ખાન પાન ખુશીથી કરજો, પ્રભૂ ચરણમાં પ્રીતી ધરજો;
સાચવજો શિયળ હું પાંચે પરવરું રે. પ્રીય.

પત્ર લખજો પુરણ પ્રીતે, જિતર લખીશ હું કુળની રીતે;
વાંચી પરસ્પર વિયોગ દુઃખ થાશે ધરું રે. પ્રીય.

માટેજ મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી દિવસ નિર્ગમન કરજો
હવે હું જઈછું (ઝવેરચંદ જાયછે ને દાસી પ્રવેશ કરેછે)

ગુલાબ—ખાઈ સાહેબ આપ વધારે દિલગીર છો તેનું કારણ શું?

ગુણસુન્દરી—દાસી પ્રાણનાથ દુર દેશ સિધાબ્યા, હવે હું કેમ દિવસ
નિર્ગમન કરીશ.

ગુલાબ—ખાઈ સાહેબ ધિરજ રાખો, આપના પતિનો જન્મનિર્ધાર
દીર્ઘાયુ કરશે અને તેમને પોછા જલદી લાવશે.

ગુણસુન્દરી—પ્રીય સખી ગુલાબ તારું કેહેવું ખરું છે, પણ પ્રાણનાથ
વિના એક ઘડી વર્ષ જેવી થઈ પડે છે. સાંભળ.

સૌર યુ દુઃખ દાખવું.

પિયુષ વિદેશે સધાવીયા, એક ઘડી કલ્પ થાય;

સુકીત મારારે મુઠ ગયાં, વૃહ આંગ ન સગાય. પિયુષ

હુંરે જોઝરી છું આ સમે, કાદાડયા પિયુને વિદેશ;

જોધ વચન મન જાણીને, કેતાં પિયુને આદેશ. પિયુષ

દિવસ નિર્ગમું હું કષપેરે, યુગાબ્યું ભવનાવ;
 કૃષ્ણાબ્ધી પ્રભુ આ સમે, રખાવજે પિયુ ભાવ. પિયુ૦
 હાય હાય હવે શું કહું, ધિક ધિક ગાઈ નાગ;
 આળખંપાળ સુકી કરી, જખું સ્યાગતું નાગ. પિયુ૦
ગુલાબ—બાઈ સાહેજ ધિરજ ધરો, તમારા પ્રાણનાથ કોગળ સ્વ-
 ભાવના છે તે ત્વરાથી આવી, તમને સુખી કરશે. કારણ.

બનભરા.

તમ સ્વામી સદા સુખદાઇ, મન ધીર ધરોને બાઇ;
 મિથ્યા વેહેમ નહિ મન ધરશે, કોઇ વાતે બિચાટ ન કરશે;
 કંથ આવશે જાવે જાઇ, મન ધિર ધરોને બાઇ.
 દેશાટણ કરવું એ રીત, તેથી યાચ પુરૂષતું હીત;
 તેમાં કોઇ કરે ન અદેખાઇ, મન૦
 નિત્યે પતિ ચરણમાં પ્રીતી, દશ પુજે સતિની રીતી;
 દિવસ નિર્ગમે ગીતા ગાઇ. મન૦
 તમે ધર્મ પતિવ્રત જાણો, વિવિધશાસ્ત્રને પરગાણો;
 જગ કીર્તિ રહેશે દેશાઇ મન૦

ગુણસુંદરી—દાસી તારો ઉપદેશ યથોચિત છે ત્યારે હવે મારે આ
 વજ્રાભૂષણ ધારણ કરી કોતું મનરંજન કરવું છે માટે

આશાગોડી.

વજ્રાભૂષણ શું ધરીએ અંગે, બેની વજ્રાભૂષણ શું ધરીએ,
 હું રે અભાગીના પિયુજ વિદેશે, ગિજ્ઞાન પાન કેમ કરીએ. અંગે.
 આંખમાં અંજન નાકમાં વાળી, પહેરી હવે શું ફરીએ, અંગે.
 કંચન ગય આ સાડી ચોળી, અંગે સજતાં હવે હરીએ. અંગે.
 તુળશી કંકણ ને દાગની ને માળા ભાર જાણી હવે હરીએ. અંગે.

(શાસ્ત્રાનુસારેણ)

મૂલાસદં શુક ધૃતિઃ પરમેહો પવેશનમ્

તાજ્યં હાસ્યાદિ ચત્ત્વિભિઃપત્યૌદેશાંતરંગતે ॥

અર્થ—સ્ત્રીઓએ પતિ પરદેશ હોય ત્યારે સારાં સારાં વસ્ત્ર, ધરેણું

ન પહેરવાં અને ખીજને ઘેર જવું આવવું નહીં રાખવું તેમ-
જ દાર્યાદિક વિનોદનો પણ ત્યાગ કરવો.

દાસી હવે પિયુષ પ્રદેશ પ્રવાસી થયા ગાટે આ આભૂષણ
ધારણ કરવાં થોડાં ગયાં તો તું ગારે વાસ્તે શ્વેત સાડી લાવ અને
આ તમામ આભૂષણ પેટીમાં મુકી દે. હું હવે ગારે કાળ પતિની
તથા ઇશ્વરની રતના કરવામાં કાઢીશ.

દાસી—જહુ સાર જાણ સાહેબ હું આપની આજ્ઞા મુજબ કરું છું
પરંતુ આપ સાંભળો.

અર્યાસ માંહે આઠમ.

પતિ ચરનમાંહે પ્રીતી લાગી, તનગનથી સખી તારીરે. લાંબાં.
વસ્ત્રાભૂષણનો ત્યાગ કરીને, રહેવું પતિવ્રત ધારીરે,
તેથી આપની જગકીર્તિ વ્યાપે, અંતે યશો મુખકારીરે. પતિ.
પાંચ સતિ જે પૂર્વે કહેવાણી, સીતા ને ગયકુમારીરે.

દ્રોપદના તારા ને અહલ્યા, તે સગ તું યદ્યપ નારીરે. પતિ.

અંખા—જાણ સાહેબ રનાન કરવાનો વખત થયો છે ગારે પધારો.
(ભય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—બુલબુલખાતું ઘર.

પાત્ર—બુલબુલખાં ને ઝવેરચંદ.

બુલબુલખાં—(ઝવેરચંદને આવતો જોઈ) આથે ગહેરજાન ઇતની
જલદી ક્યું હે. ખુશ તો હો મીઝાન અચ્છા હે. (ખુશી જતા-
વાને) જોડીયે.

ઝવેરચંદ—ગિત તમારી કપાથી હું ખુશીમાં છું.

બુલબુલખાં—નહિં જી આજ આપ ઉઘાસ ગાલૂગ હોતે હો ઉરકા
સખળ ક્યા?

ઝવેરચંદ—ના, મને કાંઈ નથી એતો તમને અગમ્યું લાગે છે મિત્ર
આપની પાસે જાવે જવાની રમ લેવા આવ્યો છું ત્યાંથી કાંઈ
મંગાવવું હોય તો મને કહો કે આપને ગાટે લેતો આવું.

બુલબુલખાં—અરે ઝવેરચંદ ચે તુમ ક્યા જાત કરતે હો. તું હારે
જાવે જાનેકી ક્યા જરૂર. તું હારા જાવાકી પાસ ખુદકી રહેમસે

પૈસા બહોત હે.

ઝવેરચંદ—ગિત્ર ઝોતો ખડું છે પણ મારો વિચાર આપ કમાઈ કરવાનો છે માટે.

ખુલખુલખાં—(નિસાસો મુંઝીને સ્વગત) યા ખુદા પરવર દિગાર ક્યા ખાત (ખુદલેથી) દોસ્ત તુબકું આપ કમાઈ કરનેકું કોન કહતહે.

ઝવેરચંદ—એ બાળત વધારે ચલાવવાની શું જરૂર. કોઈએ કહ્યું નથી. આપ મેહેરખાની સાથે રજા આપો. ઝોટલે જસ.

ખુલખુલખાં—ઝવેરચંદ એ દોસ્તીકી રીત નાંહીંદે જો હોવેસો સ-
ચ્યા કહના ચૈયે.

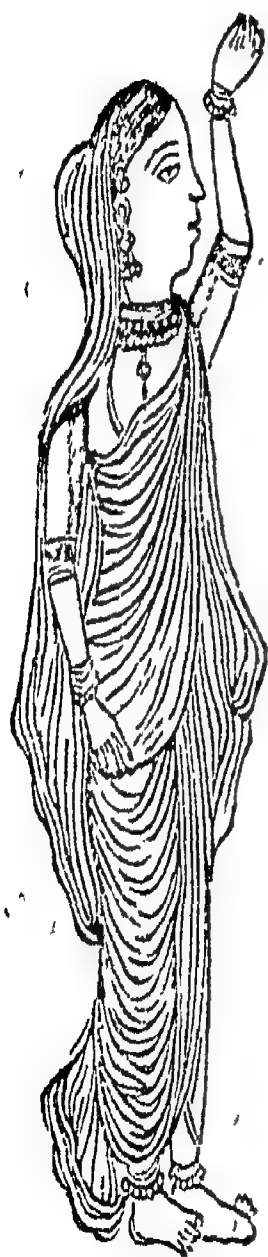
ઝવેરચંદ—ગિત્ર એકવાર હું તયા મારી સ્ત્રી બેઠાં બેઠાં ઈશ્વરલીલા જોતાં હતાં તેવામાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણ ટેલ નાંખતો નાંખતો આવ્યો, તેનાપર મને દયા આવવાથી મેં તેને મારા હાથનાં ખંને સડલ કાઢી આપ્યાં. આ મારી સ્ત્રીએ દીકું લાગે તેણે મારા બહાને માટે શીખાગણ દીધી જે પૈસો પેદા કરનારને કુટલી મેહેનત પડી હશે માટે દરેક વાતમાં વિચાર રાખો તે સાફ આવ્યાં તેનાં વચન સાંભળી મારો વિચાર સ્વકમાઈ કરવાનો થયો છે તેથી.

ખુલખુલખાં—ઇસકે લીયે આપ જાવે જાતે હો એ ક્યા ખાત. દોસ્ત ઘરમેં જોરત બી કોઈ વખત બોલ જાવે તોભિ ક્યા.

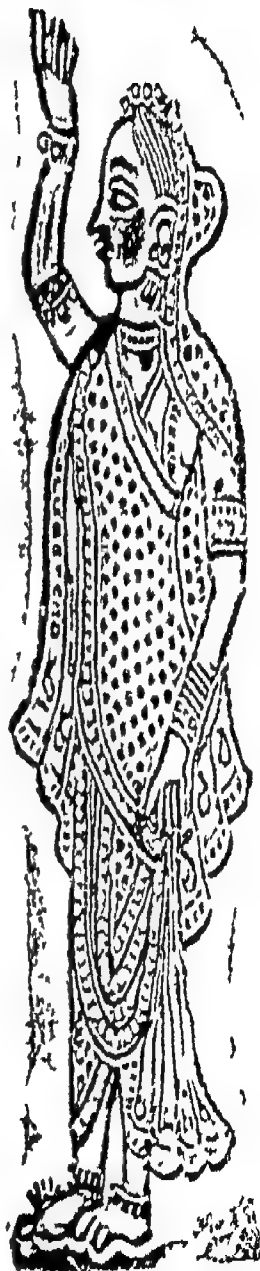
ઝવેરચંદ—આથી મારી જોરત ઉપર મને રોષ બિલકુલ નથી ગિત્ર હવે હું રજા લઉંછું મારા ઘરની સંભાળ રાખજો. માત પિતાની ખબર લેતા રહેશો. આપવિના ઘરની જાંસાગણ આપવા મારે બિચ્ચું કોઇ નથી.

ખુલખુલખાં—ઝવેરચંદ આપ ખુશીસે સીધારીજો. આપ ઈસતરફ કુચ્છ ભી ફિકર અદેશા બીલકુલ નાહી કરના, ક્યું કે આપકા જો માતપીતા હે વો મેરેહી માતપીતા જૈસે સગજતા હું જોર આપકી જોરત ગુલુસુંદરી હે ઉસકું મેં મેરી સગી લેણુ જૈસી સગજતાં હું આપ ઉધર જો ફીકરસે વેપાર રોજગારમેં ગશગુલ રેકર પિછે જલદી આના જોર મેરેવાંસતે અગર હો શકેતો કટાર, તલવાર, ખરછી, ઉગદી મીલેતો લેતે આના (ખંને જણા હાથ મીલાવી જાય છે.)

गुणसुंदरी.



दासी.



અક બીજો.

નાશરૂદીત	દિલ્લીનો ખાદશાહ.
કાળ	ધર્મ ગુરુ.
દરીયાખાં	ખા. નો શાળો.
મહુમદખાં	એ શિપાહ
ચોપદાર	નકી પોઠારનાર
સિપાહચો	તાબેદારી ઉઠાવનાર
કેશર	માલખ.
વિદુષક	મશકરો.
ગુણસુદરી	અવેરચંદની ચોરત
ગુલાબ	દાસી.
ચંપા	દાસી
માનકુંવર	અવેરચંદની મા.
મોતીચંદ	„ ખાપ.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—(દિલ્લીમાં નાસરુદ્દિન બાદશાહની કચેરી.)

પાત્ર—બાદશાહ, કાજી, દરિયાખાં, ખુલખુલખાં, મહમ્મદખાં, ચોપદાર સિપાઇઓ વિગેરે.

સ્થળ—દિલ્લીમાં નાસરુદ્દિન બાદશાહની કચેરી.

(કચેરીમાં સર્વ જણ એકા છે તેવામાં ચોપદાર.)

આફતાબે ઓગરો દોડત તાળાં વદરણશાબાદ.

(ત્યારબાદ સર્વની અનુક્રમે ચોપદાર સલામ કરાવેછે.)

બાદશાહ—કયું દરિયાખાં ખુશતો હો.

દરિયાખાં—હજુર આપકી મહેરબાનીશે હરહમેશ ખુશીમે રહેતા હું.

બાદશાહ—અચ્છા દરિયાખાં અળ રાજકા જાંદોગરત કીસ તંરાહસે ચલતાહે વો જલદી મહેર કરો.

દરિયાખાં—ખુદાવીંદ. પરવર દીગાર. આપકો સલામત રખે આપ કે ઇકબાલસે તમાગ રખાત સાદો આબાદહે સળ છોટે બહુ કો દીનઈંદ ઓર રાતસુ જરાન હે.

બાદશાહ—શાહગાશ દરિયાખાં શાહગાશ એસાઇ જાંદોગરત રખના આહીએ કે જીસશે અમીરમે લેકર ગરીબ તક ખુશી રહે.

બાદશાહ—કયું કાજી સાહેબ ખુશતો હો.

કાજી—જહાંપનાહ આપકે એકબારસે ઓર ખુદાકી મહેરબાનીસે હમેશાંહ ખુશી મેં રહતા હું.

વિદુષક—શા માટે ધાંધીયાં ઠોકો છો કેને કે હવે મારા હાથમાં સત્તા આવી છે તો મોગણ તેલે મારો અંધાઈ હો ગિલ્તું નાંદી.

બાદશાહ—કાજી સાહેબ ઇનસાફમે તો કુચ્છખી ખામી નાંદી હે રૈયતકું હર હમેશ અદલ ઇનસાફ દેના હરમે ખામી નહિં હોની ચેયે.

કાજી—જાંદોગરત ઇસમે આપકું કુચ્છખી ફરગાના નાંદી પડે એસા કાગ ચલાતા હું. જેર ઇનસાફ ક્યા ચીજ હે વો મે.અ-

નાંહી સમજતા હું હજુર. સારી રૈયતકું અદાસતકા દેસલા બ-
રાળર મિલતા હે.

વિદુષક—સાહેબ કાજના ઈનસાફમાં શું કહેવું! ચોર છૂટી જાય ને
શાહુકાર ગાયો જાય. સાંભળો.

કેરબો.

આજે કાજનો ઇનસાફ દેખ્યો નજરે મારીરે;

દેખ્યો નજરે (૨) આજે.

કાજ બેઠા દાહી ચોલે કહેતાં લાગે ખોટું,

અલપ ગુનતમાં ફાંસી આપે કાગ કરેછે મોટું. આ૦

હંસ સરીખી ચાલ ચાલી ફલાફલાં પગ નાંખે;

પડખે ચડી કાઠ લાંચ દે તો ઝટ લૈને રાખે. આ૦

દરેક વાતે કાજ મારા કરેછે હાજ હાજ-

મોઢે મીઠું બોલેછે પણ હૈયામાં છે પાજ. આ૦

ચીમકા ચોરને સજ્યા કરવા બોલેછે તે ગાજ.

રાંડ સરીખા કાગા બેઠને ગરીબાંગ ખીખી લાજ. આ૦

બાદશાહ—કાજ સાહેબ એસાહે તો મેં તમારેપર બોહોત ખુશ હું.

વિદુષક—બાદશાહ સલામત બે કાજ સાહેબને સાચે ખોટો ભર.

માવે ભૂલ ખાતા હજુ કાલ સવારે એક જણ પાસેથી ૫૦૦

દોકડાની લાંચ લઈ છોડી દીધો હતો. કાજ સાહેબને તો ખુદાચં
ન પહોંચે.

કાજ—વિદુષક ચૂપ બેઠ ક્યા ગડગડ લગાતા હે. ક્યા હમેરી સદ્-

તાર્થમેં ધુળ ડાલતા હે. મેંને કળ લાંચ લીધે.

વિદુષક—(મુઠી ખતાવી) કાજ સાહેબ આગ રાખો, બાંધી મુઠીલા-
ખની બિધાડી વા ખાય.

બાદશાહ—બુલબુલખાં રોજકી મહેમૂલમેં કુચ્છખી અડચણ નાંહી
આતીહે ને.

બુલબુલખાં—હજુર સજ મેહેમૂલ બરાળર વસુલ કરતા હું બિરમે
કુચ્છખી તફાવત નાંહી આતા.

બાદશાહ—શાહાબાશ બુલબુલખાં મેં તંગકુ દેખ કે બહોત ખુશ

હોતા હું તુમળી તુમારે ખાપુકી ગાશીક નિગકહલાલીસે નોક-
રી જમતે હો સો મેં તુમારે પગારમેં આજસેથી એક સોકા
જધારા કર દેતા હું ઔર હસ જખત મેરા કાગ હોવે હસ
જખત તુમ ખુશીસે આનાં તુમારે વાસ્તે આજસે સદર પ-
રવાનગી હે.

ખુલખુલખાં—હનાજ આપતો કદરદાન હો મેં તો આપકા હુકમે
જમલાતા હું ઉસ્મે કુરુહ કમ અદા નાંહી કરતા હું હજુર.

આદશાહ—સૈન્યાધીપતિ સૈન્યકા જંદોજસ્ત જરાજર રખનાં ઉસ્મે
કુરુહ ખામી નાંહી આની ચેયે.

સૈન્યાધિ.—હનાજે આલી. આપ તાજેદાર કો ફ઼ત્ત લશકર કે
જનદોજસ્ત કે વાસ્તે પગાર દેતે હે ઝોસ કાગમે મેરે તરફ-
સે જીલકુલ ખામી નહીં લાકર ધગાનદારીસે નોકરી જમકર
લશકરકો હમેશાં આજાદ રખા કરતા હું.

વિદુપક—આદશાહ સાહેબ આ સૈન્યાધીપતિને પૂછો કે જન્મીને
કેટલીવાર સાચું જોલ્યા હો હજુતો સિપાઈઓ પગાર માટે રાહ
દેહે કાલ હજી લાખ શિકારે પધાર્યા હતા ત્યારે તલવાર તો
ગિયાનમાંથી નિકળતીએ નહોતી આવેતો હથિયાર નો જ-
દોજસ્ત રાજેછે ને કહે છે કે હું જરાજર જંદોજસ્ત રાખું
હું કેમ સૈન્યાધીપતિ ખરું કે જોટું?

સૈન્યાધીપતિ—વિદુપક તુમ તેરી જદગાસી છોડદે નાહીતર જરૂર
માફગા

વિદુપક—સાચું સગી માનેય ન ગમે લાખ સાહેબને ખરું કી-
ધું તો મરયાં લાગ્યાં

કાજી—હજુર અજ નિગાજકા જખત હો ગયાહે

આદશાહ—જહોત અચ્છા ચલીયે

(કચેરી જરખાસ્ત. સૌ જયછે ને પડદો પડેછે).

પ્રવેશ ૨ જો

સ્થળ—અવેરચંદના ઘર પાસેનો રસ્તો

પાત્ર—દરીયાખાંને મહમદખાં અને

(ગુલુસુંદરી પોતાની મેડીના ગોખમાં ખેડી છે તે નજરે પડતાં)

દરિયાખાં—અમે મહમદખાં યહ મેહેલકીસ્કા હે.

મહમદખાં—યહ મેહેલકા ગાલીક નગરશેઠ મોતીચંદકા હે.

દરિયાખાં—જહોત અમ્છા મોતીચંદ ઈધર રહેતાહે

મહમદખાં—હાં હજુર વો ઇધર રહેતાહે વો જડા પૈસાવાળાહે.

દરિયાખાં—મહમદખાં વો જારી જડી ગુલબદન નાજુક ઔરત ખે-
ઠાળી વો કાન હે.

મહમદખાં—હજુર વો ઔરત મોતીચંદકા લડકા અવેરચંદકી
ઔરતહે

દરિયાખાં—અવેરચંદ ઇધર હે.

મહમદખાં—નાંહિ જનાજ વો કમાનેકે વાસ્તે જાવે ગયાહે.

દરીયાખાં—વો જાવા યહાંસે કેતના દૂર હે વો અવેરચંદ થોરી મુદત
મેં આયગા કે ક્યું.

મહમદખાં—જાવા યહાંસે જહોત દુરહે અવેરચંદ ઇધર આવે તજ
સગજના કે આયા ક્યું કે ઐસા કહા જતા હુંકે જો સખ્સ
જાવે જતા હે વો દિરલોટ નાંહી શકતાહે.

દરીયાખાં—તજતો જહોત અમ્છા મહમદખાં વો ઔરત કૈસી ખુશ-
સુરત હે.

મહમદખાં—જનાજ મેરી ખેટીકી ખુશસુરતીકી ક્યા ખાત ઐસી
તો મેને મેરી જીંદગીમેં નાંહી દેખી હે.

દરીયાખાં—મહમદખાં તુજને મેરેકું એ નાજની લાદે તો મેં હરગીંદ
ઐસાનગંદ રહે કર તુજે જોહોત ઈનામ દઉંગા.

મહમદખાં—હજુર વો કામ મેરેસે હોનેકા નાહી હે (પોતાના
હથીયાર આપીને) નોકરીમેં રખનેકી મરજી હોવે તજ રખો
હજુર.

દરીયાખાં—અયે ગહમદખાં ઐતના ગમરાતે ડ્યા હો.

મહમદખાં—વાંહાંકુચ ખાનેકા કાગનહી હે વાંહાં ઐસાતો. ચોકી પહેરા હે કે, મેં તો ડ્યા ગગર પરદા આવે તો બી ચાંદર ઘુસને નાહી પાવે મેં ચેહ કાગ કરને વાલા નાહી હું ક્યું કે મેં વાંહાં જાળી તો મેરા કામ હોગવે (ગારી નાખે). ફેર ધરમે મેરે પિછે મેરી પ્યારી શીર પટકકર જાન નિકાલ દેવે વાસ્તે મેં તો જાતા હું ઔર તુંગારી નોકરી આજસે છોડતા હું.

દરીયાખાં—ગહમદખાં ખડારે મેં તુજકું વહાં નાહી ભેજુંગા લેખીન તુગ કુચ દુસરા ધલાજ તો જતલાવે કે ઉશ્કેલીયે ગુલખદન મેરે હાથ મેં આવે.

મહમદખાં—હજુર વો કાગ અપને શહેરકી ગાલન કેસરસે હોવે તો હોવે ક્યું કે વો ઉધર ધુલ દેનેકે વાસ્તે જાતી હે ઔર વો જડી ચાલાક હે.

દરીયાખાં—સાહાખાશ મહમદખાં સાહાખાશ તુમને જડી ચાચી તદખીર નીકાલી મેં વો કેશર ગાલનકું હરદગ તરહસે પિ-
છાનતા હું ઉશને મેરા ઐશા જહોત કાગ કીયે હે તુગ ઊસકું જાકે જોલવાઓ અજ મેં ધરું જાતા હું.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ.—દરીયાખાંતું ઘર.

પાત્ર—દરીયાખાં પછીથી ગહમદખાં ને ગાલન.

(દરીયાખાં એકલો ફરતો ફરતો વિચાર કરતો ગાય છે).

પ્યારી નજરે દેખીતે.

પ્યારી નજરે દેખીતે થયો છું ઉદાસ,

ચંદ્રવદનીએ કાળજી ભેદ્યુ, નાખ્યો છે મોહનો પાસ.

કાગ કાજ મુને સુજે નહીં ને, થયું છે મન ઉદાસ.

પ્યારી.

પ્યારી.

આવયવ એનાં નજરે આવે છે, નાસી પેઠી છે અવાસ; પ્યારી.

અપજાંગીને મળવું મારે, જોવું જોકાંતે એનું આસ્થ. પ્યારી.

અહાહા ! અળતલક મહમદખાં માલનકું લેકર ક્યું નાંહી આ-
યા ફિર ફિરકે થક ગયા, અળ કયા કહે વો દિલોબ્બનકા પતા મેરેકું
નાંહી મીલે તળ ચહ જાંદગી અકારત હો બચગી (એમ કહી ખુર-
શી ઉપર જોસે છે તેવામાં મહમદખાં માલનને લાઇતે આવે છે.)

મહમદખાં—જાંદગી હજુર ચહ માલન આપ.

દરિયાખાં—એઠીએ મહમદખાં (કેસરને) ક્યું કેસર હૈ તો મઝેમે
અળ મુજપર મહેરગાની કુચ્છ કગતી કરદી કે ક્યા? કો દિન
આતે જાતેલી નહીં ક્યા તુજકું લાઝીમ હે.

કેશર—સાહેબ મુજ જેવી ગરીબ કંગાલને આટલા બધા માનસા-
થ બડાઇ આપવી અયોગ્ય છે સરકાર આ દાસીને જે હુકમ
બતાવો તે શિરતાબ કરવા તૈયાર છે.

દરિયાખાં—કેસર મુજકું તેરે પર જોત મોહબત આતી હે ઔર તુ-
જકું દેખકે મેરા દીલ ખુશ હોતા હે.

કેશર—માલિક તે બધું હું સગવળ છું વધારે કહેવાથી શું.

દરિયાખાં—ખારી કેસર તેરી એક કાગમે મદદ ચૈતી હે વો મદદ
મેરેકું દેગી

કેશર—હજુર આપનું કામ કરવાને મેં કોઇ દિવસ ના પાડી છે જે
હોય તે ખુશીથી ફરમાવો કદી મારો પ્રાણ મારો તોપણ દેવા
તૈયાર છું પછી શું?

દરિયાખાં—સચ સચ મુજકું તૈરી ઐસીજ ખાતી હે કેસર મને
સુનાદે કે તુમ મોતીચંદ શેઠ કે ઘર ઉસ્કા લડકા ઝવેરચંદકી
ઔરત પાસ ફુલ લે કે હરદમ જાતી હો ઉસલીએ તુમારી જ-
ર હે.

કેશર—તે શું જે કહેવું હોય તે કહો વાર શા માટે કરો છો.

દરિયાખાં—ખારી કેસર તુમ મેરી દિલોબ્બન હે ઉરકે લીયે ચેહમેરા
ખાનગી બિચાર કરતાહું વો દુસરાકું માલુમ નાંહી હોનાચૈયે

કેસર—શા માટે અચકાઓ છો મારી પાસેથી જીજે વાત બીજી

ખરી જે કહેવું હોય તે કહોને.

વિદુષક—વાગશે ત્યારે વગડે સંભળારે; કહેવાંની શું જરૂર છે. તું તારે માથુ એક કોરે મુકી માણુને.

દરિયાખાં—કેસર વો ગુનમુંદરીકું સગઝાય કે મેરી પાસ એક દહે લાદે જળ મેં તેરા એહેશાન, કળી ભુલનેવાલા નહીં હું ચોર તુજકું ખહોત જર દેઉંગા.

કેશર—(સ્વગત) મારા મનથી હું જાણતી હતીકે, કાંઈ નજીવી વાતમાં મોતીચંદ શેઠના ઘર ખાગત પૂછપરછ કરે છે પણ આતો ખરેખર અંતનો વખત આવ્યો. હવે તેનું કેરવું કેમ. (વિચાર કરીને) હા હીક તેમજકરું ગાંડી વળાય તો સાહે નહિકે, પછી નશીયા (ખુદશેથી) ખાવીંદ એ કામ થણું કઠણુ છે તેના ઘરમાં અતિ સખત ચોટી પહેરાનો ખંદોળસ્ત છે. વળી ગુનમુંદરી કોઇની ફસાની ફસાય તેમ પણ નથી.

દરિયાખાં—ખારી આય એસા પ્રપંચ કરકે મેરેકું વો પરી પેહેકર ગુનમુંદરીકી મુલાકાત કરવાયદે, નાંહી તો મેરા ઉંસળીના જન નિકસ જાયગા.

કેશર—સાહેબ આપની આ અગાધ ઉલ્લેહ છે તો બહે, હું. આપની ખાતર સર્પના દરમાં હાથ નાંખીશ પણું.

દરિયાખાં—ખારી પણ પરંતુ કરકે, વખત કયું ગુમાતી હે.

કેશર—(વિચાર કરીને) માલીક આવતી કાલે ટ્રસલઈને જમ્મશ પછી મિલાવીને વાત કરીશ મારા ધારવા પ્રમાણે તમારું કામ કરી આપીશ કેમ હવે ખુશ થયા હું રમ લેઉં છું.

દરિયાખાં—(ખુશી થઇ) કેસર ખુશીસે એસાજ કરનાયેચેઓ, મગર મુજકું ચેહ ખાતકી ખજાર જલદી દેનાં.

વિદુષક—હાં. કેશર શા પાડ છે.

કેશર—પિટયા તારો ચોશલો કુહું મારું નામ ના દઈશ.

વિદુષક—વાહ! વાહ! ધણીઆણીતું માન વધ્યું લાગેછે, વળી મોરાથી એરા કેવો આખેહુળ દેખાય છે, પણ કહું છુંકે,

અલી જવા દે.

કેશર—બોલતાં કાંઈ ગેકેછે. અલી કેને કહેવાય? જવા શું દેવુંતું.

વિદુષક—તને કહેવાય. બિન્ન કોને? દરિયાખાં મળ્યા એટલે શાવી કાં? પણ જો હું તારા સારા ગાટે કહુંછું? સિંહને છેડવામાં માલ નથી, ગાટે તું તારે તારૂં કાગ કર્યે જા. જરૂરી લાલચે આધી પાછી જવા દે, તારી પંજરી ખંડાશે તો ગાત્રો ભાઈ રંડાશે, દરિયાખાં ભંડાશે અને આ બંદા લાડુમાં રંડાશે.

માલજી—જયરે આ પિટયા કાગડાને ક્યાંથી ખજાર પડેછે.

વિદુષક—તારા જેવા પાસેથીજ તો. જા મોટી ભાડમાં પડ ગારે શું બંદા તો આ ચાલ્યા.

(બંને જાયછે ને પડદો પડે છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—ગુણસુંદરીનું ભૂવન.

પાત્ર—ગુણસુંદરી, ગુલાબ, ચંપા, અને પછીથી કેશર.

(ગુણસુંદરી એકી ગીતાનો પાઠ કરે છે તેવામાં કેશર પ્રવેશ કરેછે)

કેશર—(પ્રવેશ કરીને) બા સાહેબ ખુશી તો ખરાં, હું આખરે વારતો. આ વિવિધ પ્રકારના પુષ્પોના હાર, ગજરા કર્લકી તથા ગુચ્છી વીગેરેલાવી છું તે આપ લ્યો.

ગુણસુંદરી—માલન, મારા પતિ આજ ત્રણ વરસ થયાં પરદેશ પ્રધાર્ય છે, તે દિવસથી બધી સુગંધગય વસ્તુનો ત્યાગ કરી, પતિ ના-ગની રટણમાં, મારા દિવસ નિર્ગમન કરુંછું એટલે પુષ્પને શું કરું.

કેશર—(દાશીને) ગુલાબ, મોરાં પૂષ્પો અવશ્ય અંગીકાર કરવાં જો-ખજો. તું બાઈ સાહેબને કહેને.

ગુલાબ—માલન, મારી બાઈ સાહેબ પતિવ્રત ધર્મ પાળે છે એટલે આ વખતે હુંથી સ્ત્રીના થઈ શકે તેમ નથી. તોપણ તારા માન ખાતર હું અર્જ કરું. (ગુણસુંદરીને) બાઈ સાહેબ આ

આ ગાલન પૂષ્પ લપ્પ આવી છે, તેનો કાંઈ આપને ખબ છે ખરો ?

ગુણસુદરી—ગુલાબ પુષ્પોનો તો ખબ હર હમેશ હોય, પણ જો, મેવાડો.

મારી શાણી જેની શુભરે, આ પૂષ્પો શું કરે;
આ પુષ્પો શું કરે, આ પુષ્પો શું કરે, મારી શાણી ૦ ટેક ૦
જનમ જુદાં અંગેલી પર, નથી મુતે કાંઈ ખ્યાર;
ગાલન પુષ્પો લઈને આતી, વિવિધ જાતી આ વાર. આ ૦
કંઈ વિદેશી થયા વિધેશે, શું કરે હું હાર;
અંગેલીને ગાલતીના પર, પ્રીતી નથી લગારે. આ ૦
હુંરે અલાગી અળખા જાતી, પડી છઠી આ એકાંત;
વખતો વખત તુજ વેણે કરીને, ગનગાં યાજી શાંતરે. આ ૦

ગાટે કરી તું ગાલજીને કહે કે હાર, શુચ્છ, ગજરા પાછા લપ્પ જા, મારા પ્રીય પ્રાણનાથ સિવાય આ પુષ્પોનો ઉપયોગ કરવાની હું નથી.

કેશર—(પ્રત્યક્ષ આવીને) સુત્ર જેહની, આપના દુઃખનો અંત જાણાતો નથી, આપનું યૌવન વૃથા ચાલ્યું જાય છે, તે જોઈ મને તો ખડું લાગે છે.

ગુણસુદરી—માલજી, તને ખડું લાગવાનું કારણ શું ?

માલજી—જૂઓને જા, તમારા પતિ પરદેશ ગયા છે, તે તો ત્યાં ખાઈ પીને ચગનગાં દીવસ કાઢતા હશે. અને તમે તો આંહી તમારું શરીર લોહી જાળી સુકાવો છો, તે શું ખડું ન લાગે વાર ?

ગુણસુદરી—માલન, પતિવિના મોજશોખ કરવો તે શું સ્ત્રીનો ધર્મ છે ? તું શાસ્ત્ર જાણે છે ? જો.

સમર્ત્વકામિનારીભિઃ સેવ્યઃ સ્વપતિરીશવત્ ॥

અંધોરોગીદરિદ્રોવાશંઢોવાચ્ચનં દુવચઃ ॥

પતિવાળી સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિને ઈશ્વર જાણીને સેવા જાળવવી. આંધળો, રોગી, દરિદ્ર, નપુંસક હોય તો પણ કદુ વચન

નહિ કહેતાં ઇશ્વરેની માફક સેવા કરવી.

કેશર—ખાધ સાહેબ, આ જગતમાં તમારા પતિ ઝવેરચંદ જેવું નિ-
દેય શીજી કાંઈ નહિ હોય. જૂઓને તેઓ, આવી તમારી ભ-
રપૂર જીવાનીમાં, એકલાં મૂકી પરદેશ ગયા અને આંદી ત-
મારે પતિવિના શું શું વેઠવું પડે છે તેનો તેમને વિચાર નહિ
આવતો હોય ?

શુભ્રમુદરી—માલન, મારા પતિના સ્વભાવથી તું અજ્ઞાન છે. મારા
પતિ પરદેશ ગયા તેમાં કાંઈ તેમનો દોશ નથી. વૃથારોપ,
મારા પ્રાણરક્ષક ઉપર નહિ મૂકીશ. મને વ્યાધી થતી હોય,
અને તેમને સુખ મળતું હોય, તમારો તારે જોડવાની જરૂર
નથી, તારી જીભ વશ રાખી રસ્તે પડ.

કેશર—ખાધ સાહેબ, રીશ શા માટે કરોજો. ગુસ્સો ન લાવે, હું તો
આપની દેહદગ્ધ સ્થિતિ, જોઈને કહું છું.

શુભ્રમુદરી—વાચાલણી, તારે મારી સ્થિતિની શી ગરજ પડી છે. મારાં
પતિ જેવા આ દુનીયામાં કોણ દયાળું છે. સાંભળ,

લાવણી.

છે દયાવંત, (૨) વળી દીવમાં રહેમ વિશેષ,
તે શુભ્રસાગરના પારને, કેમ પહોંચે તુજ સગ ભેડ.
તું બંધકર, (૨), જીજ્ઞાસુ તારી કુર;
રોમાંચિત મગ ઉછળે, તું થાને અહીંથી દૂર.
તુજ ગર્ભ વચન (૨), વળી કાન કટુને વાગ;
જે પત્નીની નિંદા સાંભળે, તે સ્ત્રી જાતીમાં વામ.
તું પુષ્પ ગિપ (૨), નહીં આવીશ મુજ સુવન;
આ અન ઉચીત સીખ આપનાં, ગુમાનીશ તારું તન.
મુજ એક વૃત્તિ (૨), વળી પત્ની ચરન મન લીન,
કનક ભકતીને ટાળવા, જેમ ટાંપે જગ જોઈ મીન.
તેમ તારી ઈચ્છા, (૨) જોવામાં આવે આવાર;
શબ્દ બંધ તારા કરી. તું જલ્દી જા ધરનાર.

માલન, તું મુંગી મુંગી મારા ધરથી બાકાર નીકળી જા. મારે

તારૂં તેમજ તારા પુષ્પનું કાંધ કાગ લથી. ;

કેશર—ગાંધ સાહેબ, તમે ગુસ્સે થું કરવા યાગ્યો છો. હું તો તમારા બધા ગાટે કહું છું. આપની વય નાની છે, અને તમે કોઈ દિવસ ગાહાર નીકળ્યાં છો કે તમને આ દુનિયાની લીજત તેમજ સુખ દુઃખની ખજાર પડે ? તે તો મારા જેવી ગાહાર શરવા વાળીનેજ ખજાર હોય. ગાટે તમારે પણ આ દુનિયાનો અનુભવ મેળવવો જોઈએ.

ગુણસુન્દરી—ગાંધ ગારે દુનિયાના અનુભવની કાંઈ જરૂર નથી. હું તો તત્ત્વજ્ઞાને કરી, પતિ નામની રચણામાં, મારા દિવસ નિર્ગમન કરવા વાળી છું.

કેશર—ગાંધ સાહેબ ! દુનિયાના અનુભવની આપને ખજાર નથી ત્યાં સુધી, ઝવેરચંદ જેવા ઝવેરમાં મન લાગ્યું છે, પણ જ્યારે હીરાનો અનુભવ લેશો, ત્યારે ઝવેર ભૂલી જશો. આ રાજ્યમાં ફરિયાખાં કરીને એક ખૂનખુરત હીરા છે તેની કાંઈ દિવસ પારખ કરી છે ? એક વખત કસોટી કાઢી જૂઓ તે પછી મને કહો.

ગુણસુન્દરી—(સ્વગત વિચાર કરે છે).

યાકામેનાન્યપુરુષંયોપાભિસરતિક્વચિત્ ।

સાસ્ત્રીસસજન્માનિનિરયાંતેડતિરુમ્ભવેત્ ॥

અર્થ—જે સ્ત્રી, કામે કરીને કાંઈ વખત અન્ય પુરુષની ગમન કરે છે, તે સ્ત્રી અંતે નકાંધિકારી થાય છે, અને સાત જન્મ સુધી ગધેડી થઈ અતિ દુઃખ પામે છે.

(શાસ્ત્રાનુસારેણ)

શ્લોક :

રૂપયૌવનયુક્તસ્યગુણિનોન્યનરસ્યતુ ।

પ્રસંગોનૈવકર્ત્તવ્યસ્તાર્થિઃસાહજિકોપિચ ॥ ૧ ॥

અર્થ—કાંઈ અન્ય પુરુષ, રૂપવાન, યુવાન અને ગુણવાન હોય તો-

પણ સહજ સ્વભાવે, સ્ત્રીએ તેનો સંગ ન કરવો.

(અને વળી કહ્યું છે કે)

નરેક્ષ્યનાભ્યૂરુકુચાનુત્તરીયાનચોભવેત્ ।

સાધ્વીસ્ત્રીનચમાંડેક્ષાનનિર્લજ્જાદિસંગિની ॥ ૧ ॥

અર્થ—પતિવ્રતા સ્ત્રીએ, નાભી, જંઘા, અને છાતી અન્ય પુરુષ દે-
ખે, તેમ ન વર્તવું. અને વસ્ત્ર ઓઢ્યા વિના, ખુલ્લે શરીરે
(નલ્લંજ તેમજ સ્વૈરિણી, કાગની, પુંથલી જેવી સ્ત્રીતી મા-
ફક, નહીં ફરતાં ભાંડ ભવાઇ ન જોવી.

ગુણસુદરી—(આશ્ચર્યથી) આહા હા !!! આવી શાસ્ત્રની મરીયાદ છે.
છતાં આ દુષ્ટણી મુને ધર્મથી પાડી નાખવા ઇચ્છે છે. તો આ-
વાં નિર્લજ્જ ને શું કરવું એરે ! આ કુટણીને જે વચન કેવા
તો ખરા. કારણ ફરીથી આવું કુટીલતાપણું કરતાં અચકે
(અતિ ક્રોધથી), એરે દુષ્ટણી, દુરાચાર પ્રદર્શીની, વ્ય-
ભિચારણી, લંપટ, ધાતકી, તારી જીભ સડી કેમ પડતી
નથી. ને તારા શરીરના કટકા કેમ થતા નથી. એરે તને
કુર પક્ષિઓ આંચથી પ્રહાર કરી, કુતરાંઓ તને કેમ ભક્ષ ક-
રતાં નથી. એરે કુટણી, તું મને એવી દુષ્ટ શિખાગણ આપી,
મારું શિયાળ ભંગ કરાવવા આવતાં તને રસ્તામાં સર્પે ડંશ
કેમ નહિ કર્યો. એરે વનચર ધિકકાર છે તુને, તારાં માતપિ-
તાને અતિશય ક્રિટકાર છે, કે તારો દુષ્ટણીનો પ્રસવ્ય કર્યો.
નિર્ભાગણી કોઇ દિવસ શિયાળના પંઝામાં સિંહ આવે. તું
તારું કાળું કર, દુષ્ટા અહીંથી તારા જીવનો ખપ કરતી હું
તો આવી જા. વળી કહ્યું તે સાંભળ.

ઇંગ્રેજી રાહ.

દુષ્ટણી તું જલદી અહીંથી, જા તારા અવાસમાં;

નિકર પ્રાણહાર તારી, થાશે જોતાં હાથમાં.—દુષ્ટણી.

વ્યંગ વચન કહીને મુને, દયાવે તું દાળમાં;

ચક્ષુ શ્રવા મુગટગણી, કેમ આવે એ હાથમાં.—દુષ્ટણી.

સિંહ મુખ વાળ કદી, આવે ન પળી ફાળમાં;

કપણુ ધન જંગ હોય, તેમ હું આ કાળ માં.—દુષ્ણી.
 ફિટ ફિટ તુંને જિયા, ધિક તારી જતમાં;
 ભોળી ભાભીનીને કસાવવા, જનમી ઉદર મેં તમાં.—દુષ્ણી.
 (ગાયા બાદ પાટુ મારીને), ચાલી જ આંહી પી દુષ્ટા, અંકા-
 લણી, તારૂં મુખ મને નહિ જતાવીશ. (દાસીને), શું લાજ એ અધ-
 મ રાંડને આડવાથી, મારૂં અંગ અપવિત્ર થયું. મારે આદર મને નવરાવ.
 શુભાખ્ય—બહુ સારૂં, બાપ સાહેબ, પધારો. (જાયછે) (ખાદો પડેછે).

પ્રવેશ પ મો.

સ્થળ—દરિયાખાતું ઘર.

ખાલ—દરિયાખાં, કેશરભાલણ, અંપાદાસી અને વિદુ

ભાલણ—[પૂકાર કરતી અને લૂલી લૂલી ચાલતી આવતી]

અરે મારાં તો હાડે હાડ ભાગી ગયાં. મારાં માથું પુટી
 મારાં બાપરે.

દરિયાખાં—માલન, તેરેકું ક્યા હુવા. અછા તુમ શુણસુદરીકા
 બખર લાયે ?

વિદુષક—ઠીક આ તો મતલબનીજ ચારી છે. માલણ ખીચારી
 મારાં બાપને આવી તેતું તો કાંઈ પૂછતો નથી ને પાધરો ક-
 હેછે શું બખર લાવી.

માલણ—[રોતી રોતી] શું શું શું કહોછો. લાઈ સાહેબ મેં ત્યાંજ
 જરા વાત ઉચારી ત્યાં તો મને પાટુ મારી પાડી દીધી તેથી
 મારાં હાડકાં તો લોથ થઇ ગયાં છે.

વિદુષક—કાં કેશર ભાભી હું કેહેતો નહોતો કે રેવા દે. બંદાતું કાં,
 મનાણું. ઈતો મળ્યાં.

દરીયાખાં—માલણ તું ધીરજ રખ, તેરા સળ હેવાલ રોશન કર.

વિદુષક—રોશ ન કર રોશ ન કર કહી શું મરડે મૂચ્છ, લાગ્યું તા-
 રી દાદીને તેતું તો પૂછ, તેનો શવ લેવા તું પ્રકટચો કાળ,
 અને તમારા બંનેના મૂરા હાલ.

દરિયાખાં—વિદુષક યકવાદ છોડ નહિતર તેરી હાડી તોડ ડાકુ'ગા.

વિદુષક—મારો દિકરો યજુકો યહુ તો, આવી જા બેઠંએ. (દરી-
યાખાં ગુરસે થઈ મારવા ઉઠેછે ત્યાં વિદુષક ભાગી જાયછે) માર્યો
મારા યાપ તારા હરામખોરથી અમે હાર્યા.

દરિયાખાં—માલન, મુજકું સગ યાત જલદીસેં સુનાય દે કયા ખ-
બર લાઈ ?

માલણ—સાંભજો.

ગજલ.

આપનો હુકમ શીર, ધરીને આ નાર;
ભધ જુધ મોગરો, લધને ગઈતી દાર. આપનો.

ગુલાબ કેતકી સુગંધી, સંગ લધ આવારી;
વિવિધદાર ગુચ્છ લઈ, ચડી હું અટારી. આપનો.

વાતચીત ગર્મની, કહી મેં ત્યાં ખરી;
શ્રવણ રંધ્ર આવતાં, સર્વ વસ્તુ દુર કરી. આપનો.

સિંહ સર્પણીના સગ, ક્રોધમાં આવી;
લાત મારી મુજને, ત્વરાથી દગાવી. આપનો.

વિદુષક—મારા ભાધ ભોજ્યાના સત્યથી જીવી, હજુ કરશે છો-
કરાં ચીવી ચીવી; આગપાણી તને નહિં જડશે, દરિયાખાં
ભેગી ધોરમાં પડશે.

દરિયાખાં—માલણ, ચાપ એસા હોવે મગર મુજકું વો ગુણસુંદરી
ગિલાય દે.

માલણ—સાહેબ ગુણસુંદરી એમ સગજે તેવી નથી. તેના પૂંપાસે
જે એવી વાત કરે તેના મારા જેવા હાલ કરે તેવી છે; પણ
ફિકર નહિ હું તે રાંડને ગમે તેમ કરી ફસાવું તોજ ખરી.

દરિયાખાં—માલનવો મેં અચ્છી તરાદસેં જાનતા હું; મગર તુમ
કયા કરકે ઉસકું ફનદેમેં લાવેગી વો મુજકું ખતલા.

માલણ—સાંભજો ખાવીદ અંપા કરીને તેની એક વિશ્વાસુ દાસી
છે તે જો કુટે તો આપણું કામ થઈ જાય.

વિદુષક—હજી રાંડ લાજતી નથી.

દરિયાખાં—ચંપા ક્યાં રહેતી હે?

માલણુ—હજીર ચે ચંપા દિલ્લી શહેરની રહેવાશી છે તે તે ગારી પાડોશમાંજ રહે છે, હું તેને મેળવી આપની પસો લાવીશ.

દરિયાખાં—માલન તુમ ચંપાકું લેકર જલદી આવ મેં તુજકું ઝોર ચંપાકું ખુશ કરૂંગા.

માલણુ—જહુ સાઈ ત્યારે હું ચંપાને લઈને આ આવી (ચંપાને લઈને બીજી તરફથી આવે છે).

વિદુષક—હો આ કાકીતું વળી બાકી રહ્યું છે તે લદાવવા આવ્યાં.

માલણુ—સાહેબ આ ચંપા આવી. તેને જે કામ ફરમાવતું હોય તે ફરમાવો તો તે બજાવી લાવશે, પણ આપતું કામ થયા પછી તેને ખુશી કરવી પડશે.

દરિયાખાં—બસ જાતકી કુચ્છ ફિકર નાંહી રખનાં; મેરા કામ હો બચગા તથા મેં બસ્કું એક જરીયાતકી સાડી દેજીગા. ઝોર ૫૦૦ મુનામોર દેજીગા ક્યું એતનાં બસ હે કે નહિ.

વિદુષક—વોય માજો લાગે છે તો બિદારનો દીયરો.

ચંપા—સાહેબ, આપ જે કામ ફરમાવો તે કરી લાવવા આ દાસી તૈયાર છે.

વિદુષક—કાકી ત્યારે મારે પણ કામ લેગા લેયું કરજો.

દરિયાખાં—માલન બો કામ કીસતરાહસે કરનાં વો મુજકું ખતલાવ.

માલણુ—આવિંદ કુલની છાજડીમાં આપની છળી તથા વિંટી, રૂ-માલ, ગુમ્મ રીતે લખ જખ, તે ગુણસુંદરીની પૂળગાં મૂકી દર્શ, પછી ચંપા તેના સાસુ સસરાને પાત કરશે કે તમારા દિકરાની વહુ ખરાબ રસ્તે ચડેલ છે; તો હવે મને રબ આપો; કારણ કે મારી આબરુને તેમાં કામ વાર બટો લાગે. એમ કહેશે એટલે તેનો સસરો તેને પિયર કાઢી મૂકશે, પછી રસ્તામાં જખ આપ તેનું હરણ કરી લેજો, કમ આ સુકિત સારી કે ના.

ચંપા—હા હજુર ગાલણુનું કેહેવું યથાર્થ છે.

દરિયામાં—(ખુશી થઈને) તખતો અચ્છા પ્યારી અખ ચલો.
(જાય છે).

વિદુષક—ભાઈ આપણે તો આ શાણી સતીયુંના પાડોશમાંથી ભાગવું પડશે. વખતે જાંદાની પરિ જેવી પતિવ્રતા જેવી નાર પર કોક નજર કરે તો ભોગ મળે, કારણ કે ધરવાણીના રૂપમાં કાંઈ ખામી નથી, રૂપ તો જોયું હોય તો જાણે હોણીની ઝાળ ને અગાસનો ચંદ્રમા.

છે નારી જગતમાં ગારી,
તાડ સરીખા પગ બે લાંગા;
આલે ફલક ફલક રૂપાણી,
આંખે ચીપડા નાકે રેલા;
જાણે પહેરી રૂપાણી વાણી. છે નારી.

ફટકા ગારી પાછા તાણે,
મારે માખો બેઠી ઘોળરી;
ભુલો પડી કદી ધરે જાઉંતો,
ભાંડે માખો ભગરાણી. છે નારી.
તાણી મુછને મારે તમાચો,
ગરીબ જાણી દે માણી;
ટકર લેઉં તો કાન તાણીને,
કરે લાલ મુખ લાલ ગારી. છે નારી.

[જાય છે.]

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—ગુણસુંદરીની હવેલી.

પાત. ગુણસુંદરી, ગુલાબ, ચંપા પછીથી કેશર માલણ.

ગુણસુંદરી—[બેઠી છે તેવામાં માલણ આવે છે તેને જોઈને]. અરે

અધર્મી તું પાછી ગારા ગકાનગાં શું કરવા આવી, તું આં-
હિથી આવી જા. ગારે તારાં પુષ્પો નથી જોઈતાં.

કેશર—(નર્મશથી) બાપ સાહેબ જરા શાન્ત થાઓ શું આપ
મને બીજી નિયત્રી જેવી સમજો છો હું તેવી નથી. માત્ર
હું તો તમારી પરિક્ષા કરતી હતી. દરગિયાન તમે મારે માથે
સંસ્કાર કર્યો, તે મને હજી સુધી યાદ છે બાપ સાહેબ તમારી
ભક્તિ પતિ ઉપર પુરું છે તે સાંભળો.

આશાગોડી.

છે ભક્તી તમારી ખાસી, પ્રિય બેની ભક્તિ તમારી ખાસી, ટેક.
પતિવ્રત આપનું જાણે નિયંતા, નિત્યે પતિપદ પ્યાસી, પ્રિય.
દેહ દમી તમે રંધીર સુકાવ્યું, બોજન કરોછો વાસી, પ્રિં
જેથી કમળમૂળ શુષ્ક થયું છે, તદપી ગન ઉદારી. પ્રિં
જપ નેમ જે આપનાં જાણે, ઇષ્ટ છે ઘટ ઘટવાસી. પ્રિં
શુદ્ધ કંચનગય ભાવ તમારો, તેથી અધીક નથી કાશી. પ્રિં

ગુણસુંદરી—ગાલણ તું મને તેમ કહેતી હો તોપણ તારું મોહું
દીઠું મને મમતું નથી ગાટે ભલી થઈ તું અહિથી જલદી
આવી જા, નહિ તો પછી તારી આગળના જેવી વલે થશે.

કેશર—જેવી બાપ સાહેબની ગરજ હું જાણું. આપે પેહેલી વ-
ખતે ગારાં પુષ્પો નહોતાં રાખ્યાં અને ગારીને કાઢી મૂકી હ-
તી, ગાટે આ વખતે કૃપા કરીને રાખો.

ગુણસુંદરી—ગુલાબ આપણે એનાં પુષ્પોનું કાંઈ કામ નથી તું તે
દુષ્ટણીને એક ગહોર આપી વિદાય કર કે તેનું દુષ્ટ મોહું
અઝીવાર જોવું ન પડે તું તેને રજા આપજે, હું ગારે પુસ્ત-
કાલયમાં જાણું [એમ કહી ગુણસુંદરી આવી જાય છે ને
દાસી] (ગહોર લેવા જાય છે)

ગુલાબ—(ગહોર લેખ આવીને) ગાલણ આ ગહોર લે અને હવે
ફરીથી તું આંહિ આવીશમાં.

માલણ—જેવી આજ્ઞા. (એમ કહી ગહોર લે છે)

ગુલાબ—[ચંપાને] ચંપા બાપ સાહેબે ફરગાવ્યું છે કે આ ગાલ-

જુને કાઢી ઝોરડો બંધ કરી તારે કાગ હોય તો જળે ગને .
પોતાની પાસે બોલાવી છે ગાટે જાળિયું. અને તું દાર બંધ કરી
તારે સ્થળે જળે. [ગુલાબ જાય છે ગાદ]

ચંપા—ગહુ સાદું [આહુ અવળું જોઈને કોઈને નહિં દેખતાં] કુ-
શર હવે શું સુક્તિ શોધવી તે કહે.

માલણ—(ચંપા ને પોતે એકલાં હોવાથી) ચંપા આપણે આટલુંજ
કાગ હતું હવે દરિયાખાતું કાગ કરવાની તક આવી છે આલે
(તેમ કહી વિંટી, છળી, રંગાલમાં લપેટીને આપે છે) તું આ છ-
ળીને ગુણસુંદરીની પુત્રમાં મૂકી દે. પછી તેમના સાસુ સ-
સરાને બાંહેર એટલે બધું આપણી ધારણા મુજબ થઈ રહેશે.
કાં એમજ ના; આલ હવે હું જાણીશું.

(માલણ જાય છે)

ચંપા—(સ્વગત) આલ હવે હું પણ એના સાસુ સસરા પાસે
જઈ દરિયાદ કરું; (જાય છે પદડો પડે છે).

પ્રવેશ ૭ મા.

સ્થળ—મોતીચંદનો ગહેલ.

પાત્ર—મોતીચંદ, માનકુંવર, અને પછીથી ચંપાદાસી

(મોતીચંદ ને માનકુંવર બેઠાં છે તેવામાં ચંપા આવે છે અને
મેં ચડાવી એક જાણુ ઉભી રહે છે તે જોઈ.)

માનકુંવર—ચંપા આજ કેમ હુલાસમાં દેખાતી નથી શું તને
કોઈએ કાંઈ કહ્યું છે. (ચંપા જવાળ દીધા વગર ઉભી રહે છે)
તારે જે કાંઈ કહેવું હોય તે કહે કેમ બોલતી નથી.

ચંપા—(મોહું ચડાવીને) કાંઈ નહિ જાણ સાહેબ આપને જે કાંઈ
કહેવાનું છે તે કહેતાં મારી જીભ ઉપડતી નથી) હવે મને
રજા આપો એટલે જસ. હવે હું નોકરી કરવા ધારતી નથી.

માનકુંવર—[વિચારમાં પડીને] ચંપા એટલું બધું શું થયું છે કે
તું રજા માગે છે? તું બોલતો ખરી, એટલે ખજાર તો પડે.

ચંપા—જાણ સાહેબ કહેવરાવવામાં ગાલ નથી.

માનકુંવર—ગમે તેવું હોય તો પણ તું ગને જલદીથી કહે ગાદું

ગન તે સાંભળવાને ગહુ અધિક્ક થયું છે.

અંપા—ગામ સાહેબ આપની એટલી ગંધી સાંભળવાની મરછ છે
તો સાંભળો.

દક્ષિણી દાદરો.

ચોગ્ય નહિ ગામ, વધુની પાસ રહેલું રે;
પોતાને ધામ, અતીશે વામ, કરે એ કામ, હુળાવે નામ,
દરીયાખાંથી ચારીરે.—ચોગ્ય.

મુકી હવે શરમ, કુલટા હોય જેવી રે;
લાવીને ચાર, કરે વિહાર, નફ્ટ નાર, લગાવી ગાળ,
થાય સતી શહાણી રે.—ચોગ્ય.

દરીયાખાનની, પ્રીય વસ્તુઓને રાખે રે;
ગન ગગન, કરે પુજન, રહી ભુવન, થમ્મ યવન,

વિંટી છળી પુજે રે.—ચોગ્ય.

હજુ પડ્યાં છે ત્યાંય, આપ જઈને જીવે રે;
રાખે સંગ, જીવે ઉગંગ, શિયલ ભંગ, થમ્મ છે વ્યંગ,

પ્રિય વધુ તમારી રે.—ચોગ્ય.

તેટલાજ ગાટે કરી આ તમારી નોકરીથી કારગ થવા મચ્છું
છું. વળી ધમકી આપી કહે છે કે રાંડ જે કોઈને ખખર પડી છે તો
પછે તારા હાલ જેજે.

માનકુંવર—પ્રાણનાથ સાંભળ્યું કે! ગુણસુંદરી કેવાં નિત્ય કૃત્ય કરે
છે, આપણને શી ખખર પડત, આતો આ બિચારી અંપાએ
ખખર કરી કે ગુણસુંદરી તો પોતાની પૂજામાં દરિયાખાંની
વિંટીને છળી રાખે છે ને તેની પૂજા આખો દિવસ કરે છે,
આટલુંજ હોત તો ગળ્યું પણ પાછી રાત્રી તેની સાથે નિર્જ-
મન કરે છે. આનો તપાસ કરો. આતો લાજ જવાનો વખ-
ત આવ્યો.

માતીચંદ—ધારી એવું કોઈ દિવસ બનેજ નહિ, પછી તો દૈવ
માલુમ. સ્ત્રીના ચરિત્રેને કામ પહોંચતું નથી, (શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે

૩) “ અશ્વપ્લુતમાઘવર્ગજિતંચસ્ત્રિણાંચરિતંપુરુષસ્યમા-
 ગ્યં ॥ અવરપણંવાપ્રતિવર્ષેણંચદૈવોનજાનાતિકુતોમનુ-
 ષ્યઃ” ના; આપણે દાશી ઉપર એકદમ વિશ્વાસ રાખી ગુ-
 લુસુંદરી ઉપર કોપ ન કરવો જોઈએ, આપણે નજરે દેખીએ તો
 પછી કાંઈ પણ કહેવું તે ઉચીત છે, પણ એકદમ સાહસિક
 ન કરવું, (ચંપાને) શું ? ચંપા આ તું સાચું કહેછે? અમે
 જો ત્યાં આવશું તો તું અગતે તે છળી ને વિંટી બતાવીશ ?
 ચંપા—હા શેઠજી પધારો તો હું આપને ત્યાં બતાવું.
 મોતીચંદ—પ્રીયા ચાલ આપણે ત્યાં જઈએ. (ત્રણે જણુ જાયછે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—ગુલુસુંદરીનું હુવત.

પાત્ર—ગુલુસુંદરી, ગુલામ અને પછીથી ચંપા, મોતી-
 ચંદ અને માનકુંવર.

ગુલુસુંદરી—સખી ગુલામ આજે માનશુકન થાય છે પરમેશ્વર
 કરે તે ખરું.

ગુલામ—આજ સાહેબ એવી ખોટી શંકા રાખોમાં જગતનિયંતા સર્વ
 સાઈજ કરશે (આમ વાતો કરે છે તેવામાં મોતીચંદ ખોંખારતો
 ખોંખારતો આવે છે તેથી ગુલુસુંદરી અદ્યથી ઉભી રહે છે
 અને મોતીચંદ ગુલુસુંદરીની સેવામાંથી છળી ને વિંટી કાઢીને).

મોતીચંદ—(માનકુંવર) પ્રિયા આ ચંપાનું કહેવું ખરું છે, ધન્ય છે
 તેને, તેણે આપણું નિગ્રહલાલ કર્યું. [ક્રોધથી ગુલુસુંદરીને]
 વહુ ભા તમને ધન્ય છે, ના, તમને આતુંજ ધરે.

ક્ષત્રીકલંક.

નિચ કર્મ કરનારી તું નાર, સાધવી થઈ મુને કળી રે.
 કાઢી પતિને તું ધરમાં પુરે ચાર, સાધવી.

તહાં પાપ યથું ખુલું આજ,	સાધવી.
વિટી રૂઘાલ છળીથી તારે કાજ,	સાધવી.
તારાં કૃત્યથી ઉભમ કુલ નાક,	સાધવી.
કાપી નખાવતાં તું ને નાચી ધાક,	સાધવી.
સ્ત્રીનાં ચરીત્ર છે તુજમાં અનેક,	સાધવી.
સુકી આપી તેં ભત્રીની ટેક,	સાધવી.
દાપ દાપ ભત્રું હવે મારે ક્યાંય,	સાધવી.
વંદલ નારી ટાળી મારી જાંય,	સાધવી.
હું તો સમજ્યો નહીં આદી સુધી મન,	સાધવી.
કલંક રૂપી ક્યાંથી આવી ભુવન,	સાધવી.

યુક્તાળને—ધિક્ક ધિક્ક છે યુક્તાળ તારી ભત, વાત તેં હુંથી છાની રાખીરે.
ભૂચી લક્ષ્મી તેં કરી મુને ધાત, વાત તેં.

અરે દુષ્ટણી તું ને ધિક્કાર છે, તું મારી કુળવધુ ન કરી પણ કુ-
ળનો વધ કરનારી તો ખરી કે શું તને જર કમ કરતાં તારાં મા
ખાપની તેમજ મારી ઇજતની પણ ખેવના ન આવી, તેં માફ નાક
કાપી દુનિયામાં માફ સ્થાગ મુળ કરાવ્યું, હવે હું દુનિયામાં મોહું
શું દેખાડીશ તને તારી કતીતું ફળ પરમેશ્વર આપશે હવે તાફ
માં જોવું ઉચિત નથી. તું મારાં ધરમાંથી હમણાંને હમણાં નિક-
ળી તારે પીયર ચાલી જા. [યુક્તાળ પ્રત્યે] અરે યુક્તાળ તને નિગક-
હરામ ચતાં જરાએ વિચાર ન આવ્યો; મને તેમ તોય જોલી ખરી-
ના, જ રાંડ તું પણ યુજસુંદરીની સાથે ધરમાંથી નિકળ હે ભૂચી
ઓ! શું મોહું લઈ ઉભીયું છે. મરતી કેમ નથી.

યુજસુંદરી—[નિયું જોઈ રાતી રાતી] પુત્ર્ય સસરાજી આપ મા-
રા પર વિના અપરાધે શું ક્રોધ કરોછો. આપ શું કહોછો તે
પણ હું પુરું સમજી શકતી નથી.

સૈયર દુખ શું દાખવું.

આ શું વદોછો મારા તાતજી, અનઉચિત નહિ થાય;

વિચાર કરી કહો મુજને, અચાનક આ શું કહેવાય. આ શું.

મેરે ધરગ નથી મુકીઓ, આ શો અકરા કેર,

અળખા એકલી આ નાર છે, કરવી ઘટેછે મહેર. આ શું.

પ્રાણ જતાં નહિં ત્યાગું હું, પતિવ્રત ગાંડે નેગ;
 શુદ્ધ ભક્તિ ગારી ધશથી, શાને ક્ષિયોછો વહેગ. આ શું.
 કનક તેતો કનક રહે કદી થાય ન કથીર;
 હીરા તેતો હીરા રહે, ગિધ્યા શિદ કરો અધીર. આ શું.
 [દાસી પ્રત્યે] અરે દાસી આ શો કાપ ! છળી, વિંટીને રંગાલ

એ શું કાંઈ સગળતું નથી.

મોતીચંદ—અયો! દુષ્ણી અજ્ઞાનપણું જતાવે છે શું ઢોંગ કરી જી-
 હું સગળવે છે [વિંટી, રંગાલ છળી નજરે જતાવીને] આ
 શું જો, તારું કાણું કર. નિકળ અહિંથી જલદી હમણાં હું
 જઈ ગાડી તૈયાર કરાવી સિપાઈ મોકલું છું તેના સાથે વગર
 વિલંબે નિકળી તારે પીયર જજો. (એગ કહી આલ્યા જાયછે.)

ગુણસુદરી—(જહું જોઈ સાંભળી ખાવરી જની ગઈ) હર હર
 વિશ્વંકર, વિશ્વેશ્વરા મેં આવો તારો શો અપરાધ ક્યો છે,
 કે તું મારા ઉપર કલંક મુકી દુઃખનો વરસાદ વરસાવે છે,
 હર, હર, (એગ કહી મુચ્છા ખાઈ પડે છે.)

ગુલાબ—(તને સાવધ કરવાને પવન નાંખે છે.) ખાઈ સાહેબ સા
 વધ થાઓ સાવધ થાઓ (સાવધ થઈ ગુણસુદરી બોલે છે.)

ગુણસુદરી— દેશનો જીલો.

મુને આપીને ધિક્કાર, ગયા સ્વંસુર આ વાર;
 તથી થઈ છે તન જવાળ, અંગે આગ ઝરે;
 થઈ જીંદગી અકારી, હાય હાય ખરે. મુને૦
 રાખી પ્રીતિ અયાગ, પતિ પર અનુરાગ;
 તોપણ થઈ છું અબાગ, અંગે આગ ઝરે;
 હુંતો ઠરી વ્યભિચારી, હાય હાય ખરે. મુને૦
 સખી લાવ તલવાર, મારે મરવું આ વાર;
 હવે જીવવું ધિક્કાર, અંગે આગ ઝરે;
 લાભ્યાં માતને તાત, હાય હાય ખરે. મુને૦

ગુલાબ—ખાઈ સાહેબ ધીરજ રાખો આપની વક્તિ સામું ધધર
 જોશે અને સૌ સાંજેન થશે.

રાગ સદર.

ખાઈ રાખો મન ધીર, આવી અચાનક પીર;

છો આપ શુરવીર, મન ખ્યાલ કરો;

ત્યાગે પ્રાણુ જંગહાણુ, નિશ્ચે શીર ઠરે.

ખાઈ૦

રાખી ભક્તિમાં મન, શુષ્ક કર્યું તમે તન;

પતિ ચરણમાં રટણુ, મન ખ્યાલ કરો;

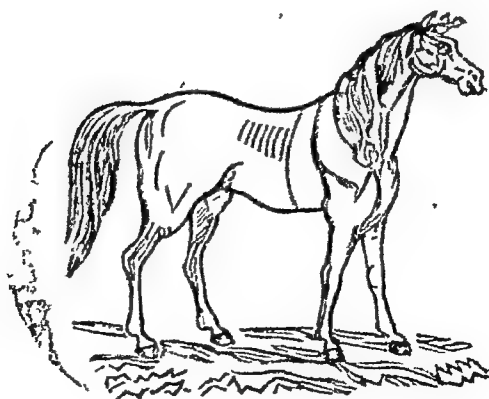
મરવે આ વ્યભિચાર, નિશ્ચે શિર ઠરે.

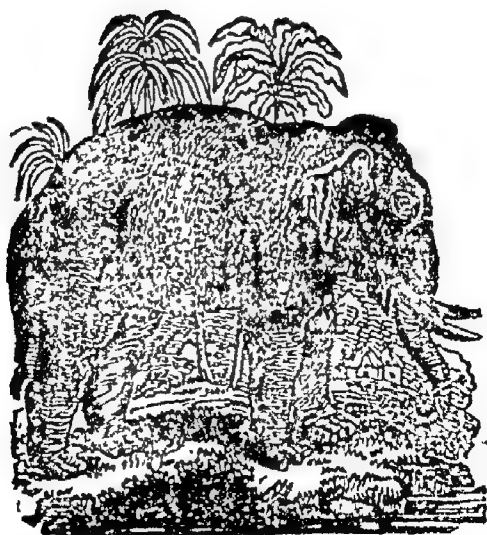
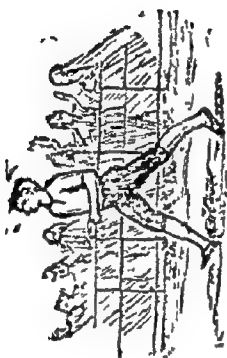
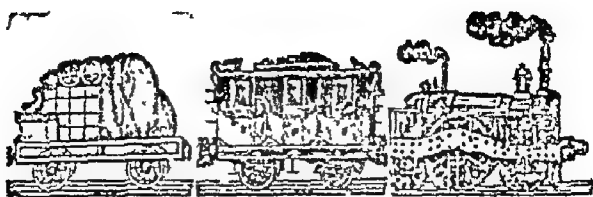
ખાઈ૦

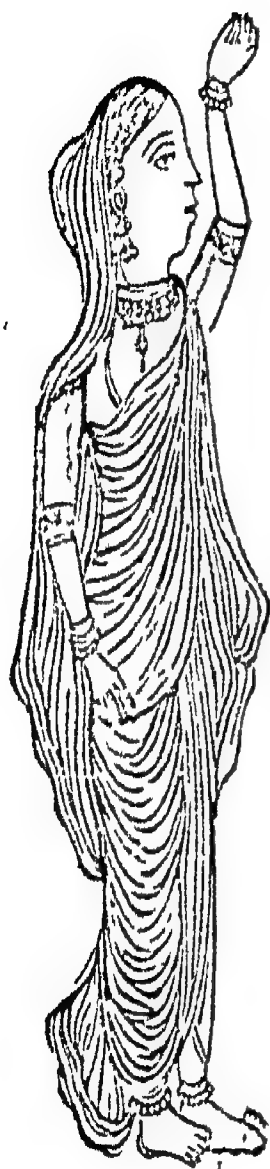
(ઘેટલામાં સગશેરખાં સિપાઈ પ્રવેશ કરે છે.)

સમશેરખાં—ખાઈ સાહેબ આગ્રે જાતેકે પારતે ગાડી ખાહાર ખાડી
હે, મેરેકું શેઠજીને આપકી સંગજાતેકું લેજા હે. આપ જલદી
અક્ષો વખત હો જાતા હે.

ગુણસુન્દરી—ખડુ સાઈ જામ્મ આલો આલો અમે આવીએ છીએ.
[જામ્મ છે પડદો પડેછે]







અંક ત્રીજો.

ગુણસુંદરી	અવેરચંદની સ્ત્રી.
ગુલાબ	દાસી.
સમશેરખાં	એક સિપાઈ.
દરિયાખાં	બાદશાહનો સાળો.
બુલબુલખાં	એક મોટો વજીર.
સિપાઈઓ	તાબેદારી ઉઠાવનાર નોકરો.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—ગા.

પાત્ર—ગુણસુંદરી, ગુલાબ, સમસેરખાં પછીથી દરિયાખાં.

ગુણસુંદરી—ગુલાબ હવે તારૂં સખ્ત પડે છે, ગાટે આંહી જરા વિશ્રાંતિ લઈ આવશું? (સમસેરખાં પ્રત્યે) ગાંધ સમસેરખાં સખ્ત તારૂં લીધે જે ઘડી વિશ્રાંતી લેવા સારૂં ગારો વિચાર થયો છે તમે હોંશીઆરીથી રહેજો.

સમસેરખાં—ગહુત અચ્છા ગાંધ સાહેબ. આપ કુચ્છમી શિકર ગત કરે (આગ વાતો કરે છે, તેટલામાં દરિયાખાં સિપા-ધજો સાથે ધસારો કરી આવે છે તે જોઈ).

ગુણસુંદરી—ગુલાબ, આ ધડગડાટ શાનો થતો હશે વાંર ! જોને, ગારી છાતીમાં કેવો ધડાકો આવે છે, અને મને તો શું થાય છે.

ગુલાબ—જેન હવે તો ને પાય તે થોડું (તેમ કહી આવળુઆવળુ જુવે છે કે ચગકીને) ગાંધ સાહેબ, ગાંધ સાહેબ, તમારું કહેવું ખરું છે, કોઈ મુલા આપણા ઉપર ધસી આવતા હોય જોગ જણાય છે.

ગુણસુંદરી—(ચગકીને) સમસેરખાં, ગાંધ સમસેરખાં, જુવો તો ખરા, આ કોઈ રડયા સુસવાટી ભર આવે છે તે કોણ હશે?

સમસેરખાં—(તત્તવાર કાઢીને) ગાંધ સાહેબ મત શીકર કરીયો. યહ સાલેકા ક્યા લાર હૈ (તેવામાં દરિયાખાં સિપાધજો સાથે પ્રવેશ કરે છે તેને જોઈ)—ગાંધ સખ દુર રહો, ઈસમેં કુચ્છ કાયદા નાંહી કાઢોગે. દરિયાખાં ગાંધ ચેહ ક્યા કરતે હૈ યહ ઓરત મોતીચંદકા લડકા ઝવેરચંદકી હૈ મેં ઉરકી સંગ આગ્રે જાતા હું, આપકું ઐસે સહુકારકી ઓરતકે ઉપર હાથ ડાલના

લાઝીમ નાંહી હૈ આપ ઝૌર યહ સખ સિપાઇ અપને ર-
સ્તેકુ અલે બઠયે નાંહી તો ઈસ સમશેરસે સળકી ખબર
ઝેક ધડીમે. લે ડાહુંગા.

દરિયાખાં—અયે ગુલામ કુતાબી ગાફક કયાળકતા હૈ (હાથપકડી)
તુમ દૂર હોઝઓ મુક્તમે તુમેરા જન જાયગા.

સમશેરખાં—હજૂર મેં શેઠકા નિગકહરાગ નાંહી કરૂંગા. આપ
ખાદશાદકે સાજે હો તોભી કયા, મેં મારે ખીના છોડનેવાળા નાંહી
હું, ઇસ વાસ્તે આપ સગબકે પિછે જાઓ.

દરિયાખાં—(સિપાઈઓને) અયે સિપાઇઓ યહ સમશેરખાંકું
પકડકે જાંધસો ઝૌર યહ ઝૌરતકું અપને ધરૂ લે અલો. (સિ-
પાઇઓ સમશેરખાંને જાંધવા જાય છે તેવામાં સમશેરખાં
ઝોક ખેને મારી નાંખે છે તે જોઈ દરિયાખાં તેને કટાર મારી
ભૂગિગત કરેછે તે જોઇ ગુલુસુંદરી).

ગુલુસુંદરી—(ભયભિત યધને) દાસી આશો જુદગ. સમશેરખાંને
શું થયું ?

ગુલામ—ખાઇ સાહેબ, આ વ્યભિચારી દુષ્ટ દરિયાખાં આપનું શિ-
યખમંગ કરવા માટે ચડી આવ્યો, જેથી સમશેરખાંયે અટકાવ્યો
તેથી આ દુરાચારીએ સમશેરખાંનો જીવ લીધો.

ગુલુસુંદરી—હર હર શંકરા, વિશ્વંભર વિશ્વેશ્વરા, આ ઝોકદગ તા-
રા શો કાપ (ઝેગ કરી મુઝાં ખાઇ પડેછે તે દરિયાખાં
લઇ જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—દરિયાખાંનું ઘર.

પાત્ર—ગુલામ, ગુલુસુંદરી, પછીથી દરિયાખાં.

ગુલુસુંદરી—(સાવચેત યધને) અરે આ શું ગતે સ્વપ્ન આવેછે
કે શું ? હું આંહી કોના મકાનમાં છું. ખરેખર આ ઘર કોઈ

ખીજનું છે, અરે પરમેશ્વર ગને આહીં કાણુ લાવ્યું વેચ
ગા, હવે હું ક્યાં જાઉં. (એમ કહી એકદમ મુઠા ખાઈ પડેછે)

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ સાવધ થાઓ સાવધ થાઓ (એમ કહી પંખો
હલાવેછે તેથી ગુણસુંદરી સ્વસ્ત થઈ આંખ ઉઘાડી).

ગુણસુંદરી—અરે દાસી આપણને આંહી કાણુ લાવ્યું, આ મકાન
કોનું છે? સમશેરખાં ક્યાં ગયો, કેમ કોઈ દેખાતું નથી.

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ દુટ્ટ દરીયાખાંએ સમશેરખાંને મરણને શરણ
કર્યો અને આપણને પોતાના મકાનમાં પકડી લાવ્યો છે.

ગુણસુંદરી—દાસી હવે તો દુઃખવાદળું પૂરેપૂરું ચડી આવ્યું, કાર-
ણ કે આ પરદારા લંપટ દરિયાખાં ગાંડે શીયળ ભંગ કર્યો
વિના રહેશેજ નહિ. હવે હું ધશ્વરની રતુતિ કરી તેની સહાય
માગું, કે તે ગાંડે આ સમે રક્ષણ કરે.

આશાગોડી.

સહાય કરો ભવ બરતા, સંકટ વિશે સહાય કરો ભવ બરતા.
આરે વખતમાં નથી કોઈ ગાંડે, ખળર લીજે જગકરતા. સંઠ
હું રે પતિવ્રત કદી નવ ચૂકી, તદ્દપિ ઠરીછું ખળતા.

ચિંતા અતિશે દિલમાં બાપે, ગિથ્યા કલંક શિરઠરતાં. સંઠ
અચાનક આવી મુને ફિટકારી, બાવીતણી શી પ્રળતા. સંઠ

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ ધિરજ ધરો. આશું જુઓ !

રાગ કનરો.

ધીર ધરો તમે મનમાં આલી, હું છું સદાતુજ પાસ હો વાલી, ધીઠ
શુધ્ધ તમારી ભક્તિ દેખીને, વારે થશે જગકરતા હો જાણી, ધીઠ
સીતા અદ્વયા આદિ સતી જે, કલંક ગિથ્યાવળી દુઃખ અપારી, ધીઠ
સળળ અળળ બાપ બાવી જણાવે, તદ્દપિ ન મુકો અશ્રુનાં વારી.
સલીલ વચન આ આપનાં શુભી, ખેદ કરે મુને અહોનિશ ખાલી, ધીઠ

જાણ સાહેબ આમ શા માટે કરવું જોઈએ હું તમારી સેવા-
માં રહીશું છતાં!

ગુણસુંદરી—દાસી પ્રકટ તારીજ મદદથી મેં આટલા દીવશ લીધાછે

નહિ કે, હતી નોહોતી કંઈ દીવશની થઈ ગઈ હોત, પણ ભા-
વી બલવાન; પરંતુ આ છેલો વખત છે તો ધન્યરને-યાદ કરું
કારણ તે પ્રભુ ભક્ત ભીડભંજન છે વળી તેણે હજારોને ઉગાર્યા
છે જો.

દીંડી.

દાસી હું રહીછું ધરને આધારી,
જોને હું ઠરી કલંકી આ વારી;
આવ્યા દુઃખ જોધ છાંદગી અકારી. દાસી૦
છે શુદ્ધ ભાવ ઈશવર મારો,
કરે ભક્તની સદાય એ છે ધારો,
જોમ્મ ભક્તિ ભાવ ઉગાર્યા હજારો. દાસી૦
દ્રોપદીને ભૂગિજ્ઞ રક્ષા કીધી,
વિસ્તુરાત જનની ઉગારી લીધી;
લાક્ષાધરે કુન્તીને ગદ્દ કીધી. દાસી૦
નક ક્ષાંસથી ગજને મુકાવી,
ભીડ ભક્તિની જોઈને ચડી આવે;
મારી વારે તે પ્રભુ ક્યારે ધાવે. દાસી૦

ગુલાબ—ગાઇ સાહેબ તિગીર ટાળન, સુર્ય સદ્રસ સર્વ વ્યાપી સહ-
આક્ષ ભગવાન, તમારી એક નિષ્ઠા કેમ નહિ જીવે, તે તો
તમારી વ્યાધી વિદારવા તત્પર હશે; તોપણ હવે શત્રુ પં-
જાગાંથી છુટવા પારી શોધો ને મારા કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રા-
ખી ધૈર્ય ધરો, એટલે ધીને ધડે ધી થઈ રહેશે. તે એ કે—

સમાહુ તેમ અદા. એ રાહ.

મુક અધીર ધીર રાખને તું, શાણી સખી;
ધર આવી કરશે ભાળ, ભક્તી આપ જોમ્મ સખી;
કદાપિ કરો સહાસ જગત, હાસ થાય સખી. મુક૦
શિર આપ કલંક ઠરે, હીત વાત માનો સખી;
સાધવી સતી અતિ ધર્મ કેમ ચૂકે સખી. મુક૦
ભદ્ર આપ અતિશે પામે જીવવેથી સખી;

ક્રપાળુ ઈશ ચર્ણુ શિશ આશ રાખ સખી.

મુક૦

દરિયાખાં—ક્યું ગુલાબ ફેાકટકી હૈરાન કાયકે વારતે હોતી હે.

ગુલાબ—(દરિયાખાંને) સાહેબ આપ કહોછે તે ખરું છે, પણ મારી
આ એક અરજ ઉપર નિધા કરવી જોઈએ.

દરિયાખાં—અચ્છા કયા કહતી હે.

ગુલાબ—સાંભળો.

ગઝલ.

રાખી મન ધીર આપ થશે ન અધીરા,
વૃત્ત પૂર્ણ થતાં સુધી આપ વદો ન ગીરા;
પક્ષ એક પછીથી આ વૃત્ત થશે પૂરું.
નજીક દિન માટે શાને કરાવીએ અધુરું.
વિશ્વેશ્વરી માતનું પુજન કરીને આવે,
વગર કહે આપને સ્વામી કહીને ખોલાવે;
આ વાત હિતની કહી તે, માનજો ખરી;
શિર સાટે વચન આપું મન હિમત ધરી.

દરિયાખાં—ગુલાબ તેને બહુત અચ્છી માત કી. મેં આજ
ખુશી હુવાહું અજ મેં જાતા હું.

ગુલાબ—માઝ સાહેબ જગદાત્મા જગદીશ્વર બધાની રક્ષા કરેછે,
તેમ આપની પણ કરશે; પરંતુ આમાંથી છૂટવાની કાંઈ પણ
યુક્તિ શોધવી જોઈએ.

ગુણસુંદરી—હાં, હાં, પ્રિય દારી મને હમણાંજ આ પાપી દરિ-
યાખાંના પંખમાંથી છૂટવાનો ઈલાજ હાથ આવ્યો છે.

ગુલાબ—માઝ સાહેબ તમે કયો ઈલાજ શોધી કહાડ્યો છે.

ગુણસુંદરી—ગુલાબ આ શહેરમાં મારા પ્રાણનાથના મિત્ર બુલબુલ-
ખાં કરીને રહે છે તેને જો આ ખજાર આપીએ તો મારી
સહાયતા કરે.

ગુલાબ—માઝ સાહેબ એ યુક્તિ બહુ સારી આવી છે, ને બુલબુલ-
ખાંને ખજાર પહોંચાડવાની શી મોટી વાત છે. તેને ખજાર
પહોંચાડવી તે મારુંજ કામ.

ગુણસુન્દરી—ગુલાબ આ ખગર કોઈ ન જાણે એવી દોશીઆરીથી દેવાના છે.

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ તે માટે આપ નિશ્ચીત રહો પણ મોઢાની વાતથી તેને ધતગાર નહિ આવે, માટે આપ એક ચિટ્ટી તે-
ગના ઉપર લખી દો.

ગુણસુન્દરી—દાસી આંહી દોતકલગ ક્યાંથી કાકાડું કે લખી આપું.

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ દોતકલગની શી જરૂર છે, લીંબુના રસથી લખો એટલે થયું.

ગુણસુન્દરી—તું કહે છે તે ખરું, પણ લીંબુ ક્યાંથી કાઢાડું.

ગુલાબ—(લીંબુ લાગીને) જાઈ સાહેબ આ રહ્યું હ્યો લખો.

ગુણસુન્દરી—(કાગળ લખેછે.)

તુમને કુમલા જીવરવા.

હાંરે લિયો ખગર આ મારા હાંરે લિયો (૨) પતિના ખારા. હાંરે

પત્ર લખી એતાવું હું તગને, વરસે અંગે અંગારા, હાંરે. પતિ

દરિયાખાંચે મુજને પ્રસાવી, કિધી જંધન આ વારા, હાંરે, પતિ

કરી ભજાગણુ જાવે ગયા છે, તગને મિત્ર તમારા, હાંરે, પતિ

ઉપાય મારો એકે ન ચાલે, રેવું કેને આધારા, હાંરે, પતિ

વિચાર કરતાં નિલંબ થઈ તો, થાશે ચિંતા અપારા, હાંરે, પતિ

પત્રની સાથેનો પત્રરે દેજો, લેશે પ્રિતે પીયુ મારા, હાંરે, પતિ

વાંચી વહેગ તજશે એ પળમાં, મુઘ છે સતિ આ દારા, હાંરે, પતિ

લે ગુલાબ આ પત્ર તે તું આપીને ઝટ આવી પહોંચજો, કારણ કે હું આંહી એકલી શી રીતે રહી શકીશ.

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ હિંગત રાખી ગમરાશોમાં હું ચિટ્ટી આપી

ત્વરાથી આવી પહોંચીશ (જગ છે પડદો પડેછે).

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—બુલબુલખાનું ઘર.

પાત્ર—બુલબુલખાં, સિપાઇઓ પછીથી ગુલામ દાસી.

(બુલબુલખાં બેઠા છે તેવામાં અમીરમીયાં આવે છે, તેને જો-
ઈ પુછેછે.)બુલબુલખાં—ક્યું અમીરમીયાં આજ કલ શહેરકી ક્યા ખજરહે.
અમીરમીયાં—નહ જુની તો કુચ્છ નાંહી હૈ લેકીન શહેરકી અંદર
દરિયાખાંકા બહુત જુલમ હૈ.બુલબુલખાં—સચ વો તો હૈન ક્યું કે, વો તો ગાદશાહકા સાલા
લગતા હૈ ઇરકે સિયે સજ અમીર ઉમરાવ ચૂગ હોકર બેઠે
હૈ ઓર ઉરકું કાગીની કુચ્છ કહે શકતા નાહી હૈ [તેવામાં
ગુલામ આવે છે].

ગુલામ—બુલબુલખાં સાહેબ સલામ કરુંછું.

બુલબુલખાં—આખો ગુલામ શેઠ તરફમેં કુચ્છ ખજર હૈ.

ગુલામ—ગરીબ પરવર શેઠ તરફથી તો દાંધ ખજર નથી, પણ
શેઠાણીએ મને આ કાગળ આપી તમારી પાસે દોડતી મે-
કલી છે. આ લ્યો [એમ કહી કાગળ આપેછે].બુલબુલખાં—(કાગળ હાથમાં લઈ જુઓ છે અને દાંધ લખ્યું માલગ
પડતું નથી ત્યારે) અરે ગુલામ યહ કાગળમેં તો કુચ્છગી
લિખા માલૂમ નાંહી હોતા હૈ.ગુલામ—ગરીબપરવર આ કાગળ મારી પાછળે મહા સંકટમાં
હોવાથી લીખુના રસથી લખ્યો છે, માટે આપ તેને અગી
પર રાખીને વાંચી જુઓ, જોટલે શું લખ્યું છે તે માલગ
પડશે.

બુલબુલખાં—ગરબ અમીરખાં બતી લાગ્યો.

ગુણસુન્દરી—ગુલાબ આ ખજર કોઇ ન જાણે એવી હોશીઆરીથી દેવાના છે.

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ તે માટે આપ નિશ્ચીત રહો પણ મોઢાની વાતથી તેને ઇતગાર નહિ આવે, માટે આપ એક ચિટ્ટી તે-
ગના ઉપર લખી દો.

ગુણસુન્દરી—દાસી આંહી દોતકલગ ક્યાંથી કાઢાડું કે લખી આપું.

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ દોતકલગની શી જરૂર છે, લીંબુના રસથી લખો એટલે થયું.

ગુણસુન્દરી—તું કહે છે તે ખરું, પણ લીંબુ ક્યાંથી કાઢાડું.

ગુલાબ—(લીંબુ લાગીને) જાઈ સાહેબ આ રહ્યું દ્યો લખો.

ગુણસુન્દરી—(કાગળ લખેછે.)

તુમને કુમલા જીવરવા.

હાંરે લિયો ખજર આ મારા હાંરે લિયો(૨) પતિના ખ્યારા. હાંરે
પત્ર લખી એતાયું હું તમને, વરસે અંગે અંગારા, હાંરે. પતિ
દરિયાખાંએ મુજને પ્રસાવી, કિધી જંધન આ વારા, હાંરે, પતિ
કરી બલાગણુ જાવે ગયા છે, તમને મિત્ર તમારા, હાંરે, પતિ
ઉપાય મારો એકે ન ચાલે, રેવું કોને આધારા, હાંરે, પતિ
વિચાર કરતાં નિલંબ થઈ તો, થાશે ચિંતા અપારા, હાંરે, પતિ
પત્રની સાથેતો પત્રરે દેજો, લેશે પ્રિતે પીયુ મારા, હાંરે, પતિ
વાંચી વહેગ તજશે એ પળમાં, મુઘ છે સતિ આ દારા, હાંરે, પતિ

લે ગુલાબ આ પત્ર તે તું આપીને ઝટ આવી પહોંચજો, કારણુ
કે હું આંહી એકલી શી રીતે રહી શંકીશ.

ગુલાબ—જાઈ સાહેબ હિંમત રાખી ગબારાશોમાં હું ચિટ્ટી આપી

ત્વરાથી આવી પહોંચીશ (જગ છે પડદો પડેછે).

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—બુલબુલખાનું ઘર.

પાત્ર—બુલબુલખાં, સિંપાઇએ પછીથી ગુલાબ દાસી.

(બુલબુલખાં બેઠો છે તેવામાં અમીરમીયાં આવે છે, તેને જો-
ઇ પુછેછે.)

બુલબુલખાં—હું અમીરમીયાં આજ કલ શહેરકી ક્યા ખજરહે.

અમીરમીયાં—નઇ જુની તો કુચ્છ નાંહી હે લેકીન શહેરકી અંદર
દરિયાખાંકા બહુત જુલમ હે.બુલબુલખાં—સય વો તો હેજ હયું કે, વો તો ખાદશાહકા સાલા
લગતા હે ધરકે સિયે સજ અમીર હિગરાવ ચૂપ હોકર બેઠે
હે જીર ઉરકું કાજીગી કુચ્છ કહે શકતા નાંહી હે [તેવામાં
ગુલાબ આવે છે].

ગુલાબ—બુલબુલખાં સાહેબ સલામ કરુંછું.

બુલબુલખાં—આપ્યે ગુલાબ શેઠ તરફસે કુચ્છ ખજર હે.

ગુલાબ—ગરીબ પરવર શેઠ તરફથી તો કાંઇ ખજર નથી, પંચુ
શેઠાણીએ ગને આ કાગળ આપી તમારી પાસે દોડતી મો-
કલી છે. આ હયો [એમ કહી કાગળ આપેછે].બુલબુલખાં—(કાગળ હાથમાં લઇ જુએ છે અને કાંઇ લખ્યું માલગ
પડતું નથી ત્યારે) અરે ગુલાબ યહ કાગળમે તો કુચ્છગી
લિખાં માલૂમ નાંહી હોતા હે.ગુલાબ—ગરીબપરવર આ કાગળ મારી ખાઇએ ગદા સંકટમાં
હોવાથી લીખુના રસથી લખ્યો છે, માટે આપ તેને અગ્ની
પર રાખીને વાંચી જુઓ, એટલે શું લખ્યું છે તે માલગ
પડશે.

બુલબુલખાં—અચ્છ અમીરખાં બતી લાઓ.

અમીરખાં—હાજર જનાન.

બુલબુલખાં—હાં, અગ ખસ્મે લીખેલા માત્રુગ હોતા હે. (વાંચેછે)

રાગ બનબરો.

લખે પત્ર ગિત્રની દારા, તમે વાંચી ખબર દ્યો મારા;

તગ ગિત્ર ગયા છે જાવે, દરિયાખાં મુને આકળાવે;

બંધીવાન કરી આ વારા. તમે૦

રાખે વજર મુજપર ગન, એથી દુઃખી થઈ મારે તન;

નથી આપ વિના આધારા. તમે૦

કાંઈ ઉપાય મારો નવ આવે, વચન છથુ આ અંગમાં સાથે.

રક્ષા કરો મુજ પતિના પ્યારા તમે૦

અન્તોદક ધ્યુછે ત્યાગ, જની ગમ છું અધુના અભાગ;

દાસી સંગે ખબર દેશે સારા. તમે૦

કરતાં વિચાર વિલગ થાશે, મુજ દેહધકી પ્રાણુ જાશે;

પછી પસ્તાવો થાશે અપારા. તમે૦

આપત્રની સાથેનો પત્ર, દેતાં લેશે પ્રીતે તગ ગિત્ર.

વાંચી વહેમ તજશે પીયુ મારા. તમે૦

શિયળ લાંગ નથી થયું મારું, કલંક આવે તેથી ન ઉગારું.

શુધ્ધ સાધવી મુઘ છે દારા. તમે૦

(કોધથી) દાસી યહ ક્યા જુલમ, ગુનાખ તુમ જાકે શેઠાની-
જુકું હીંગત દેનાં જોર યહ ખબર મેરેકું જલદી દીયા સો, અ-
ચ્છા કરીયા મેં જલદી આપકે વો હરાગબદેકા બન લેડંગા, જોર
તુમ જેઘડક પૂજા કરને કે વાસ્તે દેવતપેં જના.

ગુલામ--[જોવારણાં લખ ધન્યછે બુલબુલખાં તમને) આપ જેવા
વિરપુરુષો આ દુનિયામાં થોડાજ હશે, આ વખતે આપ અ-
ગને આ દુઃખ દરિયામાંથી પાર આવવાને વાહાણરૂપ થઈ
પડ્યા છો.

બુલબુલખાં—ગુલામ મેરેમેં જોર શેઠજમેં જુલામનાંહી સગજનાં,
જોર ગુલુમુદરી મેરી લેણુ હોતી હે ઉસ્કું દુઃખકી વખત

ગદદ દેનાં કુચ્છ ભદા નાંહી હૈ, વોતો મેરી ધરજ હૈ. દોસ્ત
દારીકા રીવાજ કેસા હૈ. સુન.

ગીતિ.

આપન ગિત્ર પરિક્ષા, સ્ત્રીની પરિક્ષા નિરધન નર જ્યારે;
રણુમાં વાજી પરિક્ષા, બંધુ પરિક્ષા બીડ પડે ત્યારે.

ગુલાબ—આપ સજ્જન છો એટલે જાણો છો કે, ગિત્રનો ધર્મ કેવો
છે, હવે આપ અગારી જલદીયા ખજાર લેજો. હવે હું રજા
લાઉં છું; કારણ કે મારી જૈસાહેબ દરિયાખાંના મહેલમાં એક-
લાંજ છે.

પુલપુલખાં—જહુત અચ્છા ગુલાબ, મેં જલદીસે આઉંગા (ગુ-
લાબ જાય છે) (સ્વગત) આહાહા ! યહઃ બિચારી જોરતપર
ખુદાને ક્યા જુલમ ગુજારા.

આ શી વાત હાડા કેરી નારી ઠરી વ્યભિચારી.

આ શો કેર કરે આણીવાર, દુનિ ગિત્ર નારી,

વાંચી પત્ર લાગી છે લાય, મુને દિલ ભારી;

કરવી રક્ષા મારે નિરવાર, ગિત્ર ધર્મ ધારી,

કદી કરીશ ન ગિત્રનું કામ આ જાંઘળી અકારી. આશો ૦

મારી દરિયાખાં ઉગરાવ, સતી હું ઠરાવું,

શિયળ રાખું હજુ છે ધન્ય, ધરે મારે લાવું;

એને નથી કાંઈ ખીજો આધાર, હવે શું રોકાવું,

કરીને કામ રાખું નિજ નામ, આ કિર્તિ પ્રસારી. આશો ૦

સત્યર કરી હું પ્રભુની સેવ, સદા એવું માયું,

આવા કામમાં કરવી મદદ, રણે નવ ભાયું;

દિન બંધુ થજો બેલી મારા, પાયે તારે લાયું,

જાતાં ગિત્રે કરેલ જે બોધ, તે કામ આ વારી. આશો ૦

કરી લાલાગણ્ય મુજને અંધાર, ગર્થો વિદેશ,

વાંચી પત્ર લાગે અતિ ત્રાસ, હશે બહુ ક્લેશ;

ધર્મ માટે સહે કષ્ટ કામ જીઓ પરમેશ,
શરણે આવ્યો તમારી દયાળ ચડો મારી વારી. આશોને

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—“દરિયાખાંતું ધર”

પાત્ર—ગુણસુંદરી, ગુલાબ અને પછી દરિયાખાં.

ગુણસુંદરી—(એકલી બેઠી બેઠી) અરે દૈવ તારી કેવી અકળગીલા
છે, હજી સુધી ગુલાબ કેમ ન આવી? શું કાંઈએ તેને ફાડી;
ના, ના, એમતો યનેજ નહીં પણ રોકાણી તેતું કારણશું?

આશા જોગિઓ.

ગુલાબ રોકાણી શાને કાળે, મુજને ચિતા વિશેશે આળે;
કાગલનો ન આવ્યો સમાચાર, તેથી મુજને આવે છે વિચાર,
પુત્રપુત્રખાંએ શું દીધી મત, ખજાર સાંભળું ત્યારે હીમત;
હીમતહારી પુત્રપુત્રખાં જાએ, જલદી ત્યાયું મારી કાચે.
ઠરણાખંધી તમે છો દયાળ, આવી કરજો મારી સંભાળ;
મુને જાણો તમારું ગિરદ. વારે ધાળે મુકશે નહિં હદ.

અરે દૈવ, ગુલાબ હજી સુધી કેમ ન આવી! શું આ વખતે
કોઈ માંડું સચું નહિં થાય, હશે! મારાં એવાંજ નશીબ. [તેવામાં
ગુલાબ આવે છે].

ગુલાબ—જાણ સાહેબ નિર્શીત રહો, આપના પતિના ગિત્ર પુત્રપુત્ર-
લખાં દેવીના ગંદીરમાં આવી આપણી સહાયતા કરવાને વ-
ચન આપ્યું છે ને કહેવરાવ્યું છે કે, તમે સુખેથી પૂજા કરવા
દેવીને ગંદીર જાઓ. હું આવું છું.

ગુણસુંદરી—દાસી ત્યારે તો ઉગરવાની કાંઈ પણ આશ જણાય છે

ખરી, પશુ ગારા શિયળમંગની ધારતી તો બ્યારે તે દુષ્ટ ભૂ-
મીગત થશે, ત્યારે ટળશે. (ઝોટલામાં દરીયામાં ગાતો ગાતો
આવે છે)!

રાગ લાવણી.

દરિયામાં—[પ્રવેશ કરીને]

તું છોડ ગુમાની નાર, સગળ ગન તારે,
કર વિચાર નાર આ વાર, કાળ શિદ જાળે.
તું પડીછું ગારે હાથ, મૂકું નહિ નિલી,
હું કરીશ માફ જોર, પડીશ તું દીલી.
માટે સમજ તારે ગન, પ્રેમ ધરી આશે,
કર વિચાર નાર આ વાર, કાળ શિદ જાળે.

ગુલાબ, અળ મુદત પુરી હો ગઈ, તેરી ખાંધકું ખોલ દે, કે
જલદીસે મેરે સ્વાધીન હો જાવે, ચૌર ફોકટ કાપકું હેરાન હોતી હે!

ગુલાબ—ખરે સાહેબ, આજના દિવસ માટે શું કરવા હિતાવળ કરે
છો ધિરજ રાખો, પુજન કર્યા પાદ તમારે સ્વાધીન થાય
પછી શું?

દરિયામાં—શાહનાશ ગુલાબ શાહનાશ, યહ તેરા એહેશાનમેં મેરી
હાંદગી તક બૂલનેવાલા નાહી હું.

ગુલાબ—સાહેબ એમાં એહેશાન શાનો. એતો માફ કાગ છે, પશુ

પૂજા કરવાને સાર રથ તૈયાર કરાવી મોકલાવી આપો.

દરિયામાં—ખલુત અચ્છા, મેં રથ બેજતા હું. (સર્વ જાય છે.)

પ્રવેશ પ મો.

સ્થળ—બુલબુલખાંતું ઘર.

પાત્ર—બુલબુલખાં ને તેના સિપાઇઓ.

બુલબુલખાં—ઓ અમીર મીયાં મેરા દિલોજાત દોસ્ત, બવે બનેકું તૈયાર હુવા, ઉસ બજાત મેરેકું. બિસકે ધરકી ખજર રખનેકી સીધારસ હે, તો બી મેં વહાં કોઇ દિન ગયા નહિ. મગર આજ કલકે બિચારમેં રહા, દરમ્યાન દરિયાખાંને બિસ્કી ઓરતપર બુલમ ગુમરા વો ખજર આજ મેરેકું બિસકી દાસીને કી, ઉસ વારતે અપના સજ લડવૈયાકું તૈયાર કરકે ભુવનેશ્વરીકા. મંદીર લગલગ બકે, દરિયાખાંકું બંધન કરકે, વો ગુણસુંદરીકું ખચાય દેનેકી હે.

અમીરમીયાં—બહુત અમ્છા સરકાર દોસ્તદારીકા કામ ઐસાઈ હે.

એહી જગતમેં આપ જૈસે નેકીવાન ચોરધ મિલતા હે.

બુલબુલખાં—શાહાબાશ દોસ્ત તુગનેળી દોસ્તદારીકી અમ્છી પિ-છાન કી, આજ દેર હોતી હે, તુગ સજ સિપાઇયુંકો બોલવાઓ મેં ખુદાકી બંદગીકર લેજી. (અમીરમીયાં બય છે ને બુલબુલખાં ખુદાની બંદગી કરેછે.)

સૈયર દુઃખ દાખવું.

ઈલ્લા ઈલ્લા રસુલીલ્લા, કરતાહું મેં સલામ;
નેકી ટેકી મેરી રાખીયો, લડનેકું આયે ગુલામ, ધલામ
બહુમ દરિયાખાંને કીયા, લેગા દોસ્તકી લાજ;
પિછું જના ક્યા કામકા, ના કીયા મિત્રકા કાજ. ધલામ
(તેવાગાં અમીરમીયાં સિપાઇઓને લાધને આવેછે,)

અમીરમીયાં—જનાજુ યહ સજ લડવૈયા હાજર હે આજ ચલીયે.

(૬૩)

ચુલ્લચુલખાં—અયે બહાદુર સિપાઈઓ જોહી બખ્ત તું-
મારા સખકો તાકતકી આજમાએશ કરનેકો હું ડ્યું કે, બદમાસ
દરિયાખાંને સગ લુગાઈકી મજતમેં ખસેલ દીયા હે બરકે કીયે
આજ બિન્દુ બિન વિલંબસે પકડના; વે બાદશાહકો સાળા
હે એસા સગઝ કે ગત ડરીઓ.

સિપાઈઓ—છનાળ ડર કાયકું, ખુદ આપકું કાયગ રખે; અંખ
ચલો. (સો બંધ છે પડેલ પડેલ.)

—
પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—અરણ્યમાં માતાનું મંદીર.

પાત્ર—ગુલુસુંદરી, ગુલાબ, દરિયાખાં, સિપાઈઓ અને
પછીથી ચુલ્લચુલખાં ને તેના સિપાઈઓ.

ગુલુસુંદરી—દાસી જો તો ખરી! માતાજીની ભૂતિ કેવી ચગતકારી
જણાય છે.

દાસી—આઈ સાહેબ જન્તજનુનીની શી વાત!

ગુલુસુંદરી—ગુલાબ પ્રથમ માતાજીની સ્તુતિ કરીએ અને પછી
પૂજા કરીએ.

ગુલાબ—આઈ સાહેબની જેવી મરજી.

ગુલુસુંદરી— આશા.

વિનવું વિનવું વિશ્વેશ્વરી હું, દુષ્ટ આવે તેને દગલે મા તું; વિ.
પળે પળે આની, બાણવચનથી, પ્રહાર થયેથી દુઃખ પામી હું; વિ.
આરે વખત કદી વિગત થશે તો, ધર્મ વિચારી થીસે ઉતાર; વિ.
ત્રીપુર મદની અજે ભવાની, દૈત સંહાર્યા અમરોના સાર; વિ.

શુભાખ—બાઈ સાહેબ હવે માતાજીની પુજા કરો અને તે માતાજી

સર્વથા પ્રકારે તમારી સહાયતા કરશે.

શુભસુન્દરી—બેની પુજોપહાર મારી નજીક લાવ, કે હું જગતજીનું ની પુજા કરી માફ અભ્યુદય કરી લઉં (શુભસુન્દરી પુજા કરે છે દરમ્યાન દરીઆખાં).

દરિયાખાં—શુભાખ તેરી બાઈસાહેબકું બોલકે ધતની દેર કાયકે વાસ્તે હોતી હે (તેવામાં શુભસુન્દરી જોસથી બોલી ઉઠેછે.)

શુભસુન્દરી—અરે બેશર્મ, બ્યભીચારી, લ'પટ, હવે હું તારાથી ડરવાની નથી. જો, દુરગુણ તજી સત્ત્વદહણ કરી આ સંસારી સમુદ્રમાં જીંદગીના વેહેતા ઝરાને ગતી રહીત બનાવવા પેહેલાં અસત્યના અધકારમાંથી જ્ઞાનરૂપી રોષનીની ઝગક નિરખવા સત્તાધીશ ઇશ્વરની કૃપા ગાગી એકાન્તે, એકચિત્તે, નિરંતર પાતીવ્રત્યપણું પાળી કાળ કમણુ કંઈછું, તેમાં તારા જેવા દુષ્ટ ગાણુસો આવી બ્રાંતીમાં ભરગાવી, કમકમાટ લરેલાં અધોરકત્યના ફાંસામાં મીથ્યા કાર્ય પ્રપંચથી ફસાવવા ધારેછે. તેથી યાદ રાખવું કે, કિંચીતમાત્ર પણ મારા પવીત્ર ધર્મ નિશ્ચયમાં ફેરફાર થવાનો નથી.

જ્યાં સુધી પરબ્રહ્મ પરમેશ્વરના અસ્તીત્વપણા વિશે દૃઢ સત્તા રાખી મનોવિકારથી મુક્ત રહી દુષ્ટ સંગતીને દુર રાખવા ઇચ્છા ધરાવુંછું, ત્યાં સુધી પતંગીયાના ઝળકારા તુલ્ય કાગાળીના ધગધગતા અંગારામાં ગને અંપલાવી માફ શરીર દગ્ધ કરી, ગને મીથ્યા ઉદ્દેગમાં નાખવા આંહી હિમત ધરાવે છે. તથાપિ સત્યગુણની સાલ્લતા વડે મારા નિસ્પૃહપણાને લેશમાત્ર પણ કલંક લગાડવા દેનાર નથી. આલ દુર જા. હવે હું તારાથી ડરવાની નથી.

દરિયાખાં—અરે સાલી ધતની શુભાંની કીનકું જતલાતી હે, માર નીકસ (એમ કહી અંદર ધસવા જાય છે તેવામાં શુભસુન્દરી બાહાર આવીને).

ગુણસુંદરી—(કોથથી) ગાયન.

ખેલ નહીં ઘટે છે તોલ, પાપી પાપ ના તું ખેલ.—ટેક.
 મુખ ન ખેલ, હાથ ન છેલ, તું નહોર, છું કહોર—
 રહે અખેલ—ખેલ નહીં ઘટે છે તોલ—ખેલ૦ પાપી૦
 મોત ન ડર, જાણુ તું ખર, ગાર ગાર તું આવાર—
 અસિ આ ખેલ—ખેલ નહીં ઘટે છે તોલ—ખેલ૦ પાપી૦

મરશીયા.

હાય વોય આજ ક્યાંથી કાફર તું આજે, યી,
 ક્યાંથી કાફર તું આજે, તુજ કાળે તુને યોજ્યોરે હાય, વો૦
 દગો દુષ્ટ તેં મુજને લીધો, કેર કાળો પાપી તેં કીધો;
 પંથ મોતનો ગાગીને લીધોરે. હાય વોયરે૦
 દુરાચારી કામી રહે છેટો, તું નથી મુસલમીન ખેટો;
 હુથી રેજ અભાગી તું છેટારે, હાય વોયરે૦
 બૂલ ખાગાં હજુ ઘેર જાને, તારી આંખો પુટીને જોઈશ કાને;
 તું મૃત્યુ ગાગી લેછ શાનેરે, હાય વોયરે૦

ખુલખુલખાં સાહેબ આપ આ વખત તમે ક્યાં રહ્યાં છો?
 કેમ દેખાતા નથી જલદી આવો; આ દુષ્ટ મુને દુભવે છે (તે
 વાગાં ખુલખુલખાં આવીને)

ખુલખુલખાં—(જોસથી) અરે એહી વખત કોન ખડા હે. ના

લાયક, આરત લોકકું તુમ કાયકે ખાસ્તે સતાતા હે.

દરિયાખાં—અરે તેરેકું કયા કાગ હે, તુમ તુગારે રસ્તે સે ચલે
 જાઓ.

ખુલખુલખાં—અરે કોન દરીઆખાં, તુમ ચહ વખત કાયકે વાસ્તે
 આયહો. રાત જોર દીન એસે જદ આલીસે છુટેનવાલે
 નહીં. તુમને મેરા દીલખન દોસ્ત ઝવેરચંદકી આરતકું ફસાઈ

આળા નાણીદરીઆખાંએ, મુજને છળ બળકરી ધરે કેદ રાખારે.—આપે.

બુલબુલખાં—ભેશુ બસીમેં બપકાર કાપકા, વો તો મેને મેરી ફ-

રજ અદાદી હૈ.

ગુણસુંદરી—નાંહી નાંહી સાહેબ હુંતો. આપનીજ કૃપાથી બચી છું.

બુલબુલખાં—અરે સિપાઇઓ તુમ ખરોળર બાદોગરત રખડેં યહ

ચોરકું સંબાલકે ફોજદારકે વાંહાં લે જાઓ.

સિપાઇઓ—બોહોત આચ્છા [દરિઆખાંને જાંધી લઇ જાય છે.]

બુલબુલખાં—ભેશુ આળ અલીયે મેરે ધરે [જાય છે પડદો પડેછે].

હે, વો હાલ હાલ એકદમ મેરે હવાલે કર દે નહીંતો તેરા જાન લેનેમેં અજ દેર કરનેકા નહીં.

દરિયાખાં—અરે નાદાન કે બેટે ચલ જા, તેરે પંચાતકી ક્યા જરૂર હે, વો ઔરતકી મદદ કરનેવાલા તુમ કોન હે; મેરેકું નાહિં પિછાનતા હે! ઘડી બરમેં તેરા જાન લેજીગા અરે સિપાઇઓ યુલયુલખાંકું પકડ લો (તેવામાં લડાઇ થાય છે ને દરિયાખાંને પકડી લે છે.)

યુલયુલખાં—અરે ભેષુ જાન તેરી પૂજા પુર ન હોવે તમ બહાર નિ જાં તેની રી રહા કરનેકે બાસ્તે બાહાર ખડા હું. ઔર હરા દરિયાખાં માંકું મેને કેદ કીયા હે. ભેષુ કુચ્છ 'ડર મત રખીયે

ગુલાબ—બાપ સાહેબ આપની ખરી ભક્તિ જોઇ માતાજીએ સહાયતા કરી. હવે બહાર નિકળો, આપના પતિના મિત્ર યુલયુલખાં સાહેબ બાહાર આવી ઊભા છે અને આપના દર્શન માટે આતુર છે.

ગુલુમુદરી—(બહાર નિકળીને) બંધવ આપેં કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવાને હું અશક્ય છું. ધન્ય છે આપના માતપિતાને, મિત્રાચારીના ધર્મને સાચવવા આપને કેટલો બોલો સહન કરવો પડ્યો, તેથી હું આપની આભારી છું.

હું મરી.

આપે કરી ઉપકાર મારી ખ્યાતી રાખીરે, મિત્ર ધર્મમાં પુષ્ટી કરી, મારી ખ્યાતી રાખીરે.—

ટક.

બાધી હસ્તે જોમ પડે કુરંગી, ધર્મી ઉગારે તેને દયા રાખીરે.—આપે, મર્યાદાથી ભેદ, અનાસિંહથી, તેમ આપે મુને કાળ મુખથી રાખીરે.—આપે, કલંક વાદળું શીર ચડયું મારે, ત્વરાથી વિદારી મિત્ર ટેક રાખીરે.—આપે.

(६६)

अंक ४ थो.

प्रवेश १ दो.

रंधण—आदशाहना जानगी महेव.

पान—आदशाह, अने पछी खुलखुलभां.

खुलखुलभां—खुदाविंद, जहांपनांद आपके भीजगतमें आदण
जगतता हूं.

आदशाह—खुलखुलभां रात्रे मे वणत कयसा आना हुवा.

खुलखुलभां—खुदाविंद खुदायगान जररीयत के लीये यह अप्त
आया हूं हजुर.

नासइदीन—खुलखुलभां, ओतनी जररीयत क्या, वो गिन बिल-
असे कह दे.

खुलखुलभां—अनाप आप पिछानते हो के, यह आपने शेरमें
मोतीयंदशाह करके जडा बनादब और अने आपका राज
करनकी जगतो जगत आदा की, और ने आपका-राजका
आवल भेरनांद हे डस्कीपर जडी आइत आई,

आदशाह—अरे खुलखुलभां यह नअशेठके पर डैनसी आइत
आप वो मेरेकुं जलदीसे कहदे.

खुलखुलभां—अनाप में कहता हूं.

गजल.

अनाप दरिआभानने, जोत जुलम कीया. टेक

शेठ सुतकी लुगार्थ कुं, पकड के दुःख दीया;

दोस्त मेरा अवेरयंद, जवे जय गया.

अना०

सुखसुंदरी आया मैं, लगनी पैसीया;

नासइदीन.....	नासइदीन	अना०
छुलछुलभां	छुलछुलभां	अना०
डाउ.....	डाउ	अना०
दरीयाभांन.....	दरीयाभांन	अना०
सिपाधयो.....	सिपाधयो	अना०
आपदार	आपदार	अना०
नांजर	नांजर	अना०
येगम.....	येगम	अना०
गुलमुंदरी	गुलमुंदरी	अना०
गुलाभ	गुलाभ	अना०
शेजदार	शेजदार	अना०
केसर	केसर	अना०
च'पा	च'पा	अना०
छुलछुलभांन	छुलछुलभांन	अना०
नातीयंद.....	नातीयंद	अना०
मेरिन्दर.....	मेरिन्दर	अना०

બુલબુલખાં—જનાળ, આપડી હજુરમે કોઇકું દરિયાખાં આને નાંહી દેતા, ઔર આપડી પાસ ફરિયાદ કરનેકું કોઈ લોક આતાહે યદ ખચર દરિયાખાંકું ગિલે જળ બનકું ગાર માર કે બેદાલ કરતા હે, બરકેલીયે સળ લોક લુગાઇ ચુપ ચુપ હોકે બેઠ રહતે હે, મગર યદઃ અનાચાર મુજસે દેખા નાંહી ગયા જળ મેંતે ના ઇલાજ હોકર પકડકે કેદ કીયા હે સરકાર અળ જૈસા ફરમાન.

બાદશાહ—બુલબુલખાં વો દરાગીકું ફજરમે મેરી પાસ લાંતા. કયું કે બરકું મે સખ્ત સળ કરને વાલા હું.

બુલબુલખાં—સરકાર અળ મેં રક્ષદ આકતા હું.

બાદશાહ—ખોત અચ્છા ફજરમે જલદીસે આના.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ.—બાદશાહની કચેરી.

પાત્ર—બાદશાહ, કાજી, વજીર બુલબુલખાં, પાછળથી દરિયાખાં, સિપાઇઓ, ચોપદાર વિગેરે.

ચોપદાર—(છડી બોલ્યા બાદ સૌની સલામો લેવારવે છે)

૧ છડી—આસ્ને કદમ મુલાકાતસે કદમ, આબુસે ખાબુસે સે નિધા રખીએ મેહેરખાન.

(બાદશાહ પ્રવેશ કરી તખ્તપર બિરાજ્યા બાદ)

ખુદાવિંદ, ખુદાઓગાન, ફેજબક્ષ, ફેજરસાન, બંદેનિવાજ, અખ્તેખુલંદ, દસ્તગીર, દરગાનગાન, સખાવતે હાતમ, કર્મ ઇનાયત, બાંદાંપતા, નાસરુદીન બાદશાહ નિગાહ રખીએ મેહેરખાન.

૨ રોશનાઇ શ્યામ, હોમઈ તમાંગ, અગર મુમબત્તી, જલતી મુદામ, મંત્રી મુસદ્દી ખાસે દિવાન, હુકમ મુક્કમે તમેરા તમામ,

રસ્તે સે પકડકે નિજ, ધરૂં મેં લે લીયા. જીનાં

સિયળ લાંગ કરનેકું તકલીફ જોત દીયા;

વો ખખર મેને પોઈ, જલદીસે ગયા. જીનાં

દુષ્ટતા વો મેને દેખી, આંખેં સે જીયા;

આપકું પુછા ગિનું, મેને કેદ કીયા. જીનાં

સરકારે ઝવેરચંદ મેરા દોસ્ત, લીંકી ઓરત ગુણસુંદરી
જળા નિકટ સંકટ મેં આપ, તખ્ત ઉતે મેરી પાસ પોતાકી ખીન
આસુ દાસીકી સંગ ખત લીખ કર કે મેરી પાસ બેજી, મેને
વો કાગળ પડા, જળ મેને દરિયાખાંકી પર હુમલા કીયા ખુદ
દાવિંદ લેઓ યે કાગળ (એક કહી પત્ર આપે છે) આપ દેખો
કે જલદીસે આપકું રહેગ આ જમગી.

નાસરૂદીન—(કાગળ હાથમાં લઈને) જૂલમ, જૂલમ, યહ કામ
દરિયાખાંતે કીયા, ખુલખુલખાં તેરેકું શાહાખાશ હે, અંધું કે યહ
તેને બહોત અચ્છા કામ કીયા. યહ તેરા કામ દેખકે મેં
બોહોત ખુશ હુવા હું. કુચ્છખી ફિકર નહીં કરના.

ખુલખુલખાં—ખુદાવિંદ આલી ફિકર કાયકી. ખુદા આપકું સલામત રખે.

બાદશાહ—ખુલખુલખાં મેને દરીઆખાંકું જળસે રાજકા હાકેમ બનાયા, તખ્તે મસ્ત હોકર રમખત કે પર એસા જૂલમ જીનરના શીર ક્રિયા હે. અફસોસ હનર અફસોસા.

ખુલખુલખાં—બદેનિવાજ તમાગ શહેરકી બેહાલી દરિયાખાં કરતા હે; લેકીન એહી વખતે લીંકા પાપકા ધડા પુરન હો ગયા. જલકે લીઓ, મેરા દોસ્ત ઝવેરચંદકી ઓરત પર એસા જૂલમ: જીનરા.

બાદશાહ—ખુલખુલખાં—વો હરામીકો એસા: જુલમો મંગર મેરી સામને રેયતકા ખુમોટકી કબી આયા નહિ વો કયા.

બુલબુલખાં—છનાળ આપકી હજુરમે કોઇકું દરિયાખાં આને નાંહી દેતા, ઔર આપકી પાસ ફરિયાદ કરનેકું કોઈ લોક આતાહે યહ ખખર દરિયાખાંકું ગિલે જળ બિન્કું ગાર ગાર કે ખેલાવ કરતા હે, બિસ્કેલીયે સળ લોક લુગાઇ ગુપ ચુપ હોકે બેઠ રહતે હે, મગર યહઃ અનાચાર મુજસે દેખા નાંહી ગયા જળ મેંને ના ખલાજ હોકર પકડકે કેદ કીયા હે સરકાર અળ જૈસા ફરમાન.

બાદશાહ—બુલબુલખાં વો હરામીકું ફજરમે મેરી પાસ લાના. કયું કે બિન્કું મે સખ્ત સજ કરને વાલા હું.

બુલબુલખાં—સરકાર અળ મેં રક્ષદ આદતા હું.

બાદશાહ—ખોત અચ્છા ફજરમે જલદીસે આના.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ.—બાદશાહની કચેરી.

પાત્ર—બાદશાહ, કાજી, વજીર બુલબુલખાં, પાછળથી દરિયાખાં, સિપાઇઓ, ચોપદાર વિગેરે.

ચોપદાર—(છડી બોલ્યા બાદ સૌની સલામો લેવરાવે છે)

૧ છડી—આસ્તે કદમ મુલાકાતસે કદમ, આબુસે આબુસે નિધા રખીએ મેહેરમાન.

(બાદશાહ પ્રવેશ કરી તખ્તપર બિરાજ્યા બાદ)

ખુદાવિંદ, ખુદાઓગાન, ફેજબક્ષ, ફેજરસાન, બંદેનિવાજ, અખ્તેબુલંદ, દસ્તગીર, દરગાનગાન, સખાવતે હાતિગ, કર્મ ખનાયત, બાંદાંપના, નાસરુદીન બાદશાહ નિગાહ રખીઓ મેહેરમાન.

૨ રાશનાઇ ક્યાગ, હોઝઈ તમાગ, અગર મુમળતી, જલ-તી મુદામ. મંત્રી મુસદ્દી ખાસે દિવાન, હુકમ મુલ્કમે તમેરા તમામ,

રોજનિશાન દોલત મુદાગ, બાદતબર કુંહોકે મહમદ આલે સ-
લામ ઈલાહી ખેર, બિગર દોલત બદા, બોલ બાલા, ચડતી દોલત
બહાંપના નાસરદીન બાદશાહ નિગાહ રખીઓ મેહેરબાન.

ચંદની રાતકા ચંદનીકસા હે સારા, અંધેરી ચુક્લતમેં ખડા
હે મસાલચી ખ્યારા, હુવે હે સાહેબુકે ડેરે બારો કો સમે ફેરે, રેશ-
મૂકી તનાત, મખમલકે ડેરે, સોનેકી કુલી, રૂપેકા પોત, બ્યોતકી
પ્રકાશ, લછમીકા બાશ, ચડતી દોહોલત બાંહપના નાસરદીન બાદ-
શાહ નિગાહ રખીઓ મેહેરબાન.

કાજ સાહેબકી સલામપેં નિગાહ રખીઓ મેહેરબાન.

વજર બુલબુલખાંકી સલામપેં નિગાહ રખીઓ મેહેરબાન.

(એમ અતુકમે એક પછી એકની સલામ લેવાય છે) (બધા
એસે છે.)

બાદશાહ—સૈન્યાધીપતિ આજ તક ફૈજદાર ક્યું નાંહી આયે બિ-
ન્કું જલદી બોલવાઓ ક્યું કે તોહમદારોકા કેશ ચલાનેકા હે.

સૈન્યાધી—બહોત અચ્છા ખુદાવિંદ બોલાનેકું મેં સિપાઇ લેજતા
હું (તેમ કહીને સિપાઇને) વો મશરૂદીન તુમ ફૈજદારકું
બોલા લાવ.

મસરૂદીન—બહોત અચ્છા (મય છે)

બાદશાહ—સૈન્યાધીપતિ દરિયાખાંતે બોહોત જુલમ કીયા બિસ્કે
લીયે બુલબુલખાંતે દરિયાખાંકું કેદ કરકે, ફૈજદારકી પાસ
લેજા હે વો બિન્હે બોહોત અચ્છા કીયા હે.

સૈન્યાધીપતિ—મરીબપરવર બિન્કા જુલમકી કયા બાત, હરદે
સખ રૈયતકું ત્રાહી ત્રાહી કરદીયા હે; પરંતુ આપકી સાગને
એસી નાદાનીકી બાત કરનેકું બોહોત શરમકે લીયે મનમેં
સમજતેયે.

બાદશાહ—સૈન્યાધીપતિ ખરેખર તુહારી સખડી ગણત છે, ક્યું કે એસા ખરાબ કાગડી બાત કરની ચૈયે [તેવામાં ફાજદાર પ્રવેશ કરી સલામ કરી બેસે છે તેને જોઈ] ફાજદાર ખુલ-ખુલખાંને પકડા વો કેદી કહાં હે.

ફાજદાર—જનાબ બહાર હાજર હૈ.

બાદશાહ—અચ્છા ઉરકું જલદી બોલવાય કે, મુકરદમેકી શરૂઆત કરો.

ફાજદાર—બહોત અચ્છા, જેસી હજુરકી ગરજ (અરે સંત્રી બાહાર કાઢે હે વો કેદીકું સંભાળકે ધખર લાગ્યો. સંત્રીના પેરા સાથ દરીયાખાં પ્રવેશ કરી નીચી નજરથી ઉભો રહે છે.)

બાદશાહ—[ચુરસે યમને] અરો નાલાયક હરામી હરામ કરને વાલો એસા નાલાયક કામ કરનેકે વાસ્તે મેને તોરેકું રાજ સત્તા દી દે કે ક્યું? વો કમઝાત ક્યું રતખ્ધ હો ગયા.

દરિયાખાં—(નીચી નજરથી) જનાબ મેં તકસીરવાન બિલકુલ નાંદીં હું, વો ખુલખુલખાંકા જુલમ દેખકે ઉરકું પકડનેકું ગયા, દરમ્યાન મેરેકું ખુલખુલખાંને પકડાં ચોરને કોટવાલ પકડાહે જનાબ (તેવામાં નાજર આવે છે).

નાજર—ખુદા આપકું સલામત રખે જનાબ બેગમ સાહેબકું ગરજ હુવા હૈ ઉસકે લીયે હજુરકા નામ યાદ કરતે હૈ.

બાદશાહ—કાજ સાહેબ મેં અખીકા અખી બકે આતા હું તુંગ શરેહકી કલમ દેખ રખો. [બાદશાહ જમ છે પડદો પડે ને આવતાં સુધી કાજ કેસ મુલતવી રાખે છે.]

ପ୍ରବେଶ ୩ ଜେ.

ସ୍ଥଳ—ଭେଗଗତୁଁ ଜନାନୁଆତୁଁ.

ପାତ୍ର—ଭେଗମ, ଆଦେଶାହ.

ଆଦେଶାହ—ଅରେ ଧ୍ୟାରି ! ଭେଗମ ଭୈସା ନାଈଲାଲ ଷୋକ୍ତମ ଗରଜ
ତେରେପର କହାଂସେ ଆସା.

ଭେଗମ—ହୁଣ୍ଡୁର ଆଣ୍ଠି ଗାଢ଼ କରନାଁ, ମେରେକିଁ କୁଚ୍ଛ ଗରଜ ନାଈ ହୁବା
ହେ, ଶେକିନ ଐନ୍ଦେ ନୀବାଜକି ହୁଣ୍ଡୁର ଆରଜ କରନେକେ ବାସ୍ତେ ଧଧର
ଆନେକି ତକ୍ତୀକ୍ ହି ବୋ ଫରଗୁଜର କରନା ଆଣ୍ଠିଧେ.

ଆଦେଶାହ—ଊର୍ତ୍ତେ ତକ୍ତୀକ୍ କାୟକି କଥା କହନେକି ଗରଜ ହେ ଜେ କହନା
ହେ ବୋ କହେ ହୋ.

ଭେଗମ—

ଲାବଣ୍ଠି,

ସୁଜ ଭାତନେ କିସୋ କେ, ବାତ ଆ କେବି;
ହେ ଶତ୍ରୁ ତଥା ବିଚାର, ଲାଜନେ ଶେବି;
ଦିହା ତଥ୍ତପତି ବିଚାର, ଗନଗାଁ କିଲେ;
ସୁଜ ଆଂଧବନେ ଆ ବାର, ଗିଗାରି ଶିଲେ;
ଗଣୀ ଶତ୍ରୁତଥା ସମୁଦାୟ, ଆରୋପନେ ସୁକଥୋ;
କହି କରେ ନ ଧୁଞ୍ କାଗ, ଧର୍ମ ନଥୀ ସୁକଥୋ.

ଜହାଁପନାଁ ମେରା ଭାଈ ସଞ୍ଜୁଁ ଅଞ୍ଛା କାଂହାଂସେ ଶଗେ ଶୁଁ କେ ରାଜେ
ମେଁ କୋଉକିଁ ହୁଃଅଣ୍ଠି ମନାୟା ହୋୟଗା ବୋ ବେର ଶେନେକିଁ ଅଞ୍ଜ ତୈୟାର ହୋ
ଜାବେ ଗଗର ଷୋକାକି ଆତମେଁ କୋଉ ଦିନ ଅପାଳ କରନାଁ ନହୀଁ ଆଉ ଆତ
କରନାରକିଁ ନଶୀୟତ ଦେନା ଷୈଧେ.

ଆଦେଶାହ—(ବିଚାର କରିନେ) ତୁଗନେ କିଆ ବୋ ସଞ୍ଜ ହେ ଶେକିନ ଗି
ନ୍ଦାଣ୍ଠି ତଥାସ ଉରାଉର କହଁଗା.

ଭେଗମ—ଫରତଗୀର, ଫରଗାନଗାନ, ଅଞ୍ଜ ତଥାସ କରନେକି କୁଚ୍ଛ ଜରୁ

નાંદીં હે ખાત છોડ કે મહઃ સખકું છોડ દો.

ખાદશાહ—નાંદીં નાંદીં ઐસા ક્યું હોવે તિલાસ કરકે પિછું ખાતું.

(એગ કહી જાય છે)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ.—કચેરી

પાલ—કાજી, વજીર ખુલખુલખાં, સૈન્યાધીપતિ, ફૈજદાર,

બેરીષ્ટર, દરિયાખાં, સિપાઇઓ તેવામાં વિ-

દુષક, અને પછી ચોપદાર સિપાઇઓ.

જુખાનીમાં.

ગુલુસુંદરી, ગુલામ, કેશર માલન, ચંપા દાસી, મોતીચંદ.

ખાદશાહ—(આવે છે જોટલે સર્વ સલામ ફરી બેસે છે) કાજી સાહેબ, વો ગુલુસુંદરી ઉપર જુલમ ગુજરા વો કાગકા તલાસ અળ કરના ચેયે.

કાજી—ખુદાવિંદ જૈસી આપકી મરજી, આપકા ફરમાનસે સખ લો-કકું ખુલવાય તપાસ ચલાતા હું; (પટાવાળાને) પટાવાલા ગુલુસુંદરીકું બોલાઓ.

સિપાઇ—બોહોત અચ્છા ખુલવાતા હું. (જાય છે ને ગુલુસુંદરી આવે છે)

કાજી—બોલ જો કહુંગી સો સચા કહુંગી. ખુદાકું યાદ કરકે સખ સ-ચા કહુંગી.

ગુલુસુંદરી—જે કહીશ તે ખરું કહીશ. પરમેશ્વરને યાદ કરી ખરું કહીશ.

કાજી—(ગુલુસુંદરીતુ નાગ, જાત, ધર્મ જીપર લખી લીધા પછી)

ગુણસુંદરી તેરાપર જો જીલગ ગુજરા, ઉસ્કી હકીકત તુમ
સમ લીખવાઓ.

ગુણસુંદરી—

ગુણસુંદરીની જૂખાની.

મારા પ્રાણપતિ વેપારને વાસ્તે વિદેશ ગયા, અને હું મારા
એકાંત ધાગમાં રહી શાસ્ત્રોક્ત વિધિવત પતિવ્રત ધ-
ર્મ પાળતી હતી, આજથી વીસ રોજ ઉપર એક વખત
દિવસના નવવાગ્યાની વખતે મારા મકાનમાં કેશર માલન
આવી અને મને દરિયાખાંની સાથે દોસ્તી જોડવા કહેવા
લાગી. આ વાત સાંભળી મને ગુસ્સો આવવાથી મેં તેને મા-
રા મકાનમાંથી કાઢી મૂકી અને ફરીથી ચાર પાંચ દિવસપછી
એક રોજ મારી દાસી ચંપાને સાથે લઈ બીજી વાર આવી,
ત્યારે મેં તેને કાંઈ પણ આવકાર દીધો નહિ, તેથી થોડીવાર
ઉભી રહી પાછી ચાલી ગઈ. ત્યાર બાદ મારાં સાસુ તથા
સસરોજી આવ્યા અને તપાસ કરવા માંડ્યો તો ખુરશી ઉપ-
રથી વિંટી, રંગાલ, છખી, મારી સેવામાંથી કાઢ્યાં અને જુવે
તો તે દરિયાખાંનાં હતાં જેથી મને ફિટકાર દઈ મારો સ-
સરોજી તથા સાસુજી આલ્યાં ગયાં. થોડીક વાર પછી સિપાઈ
સમશેરખાં આવ્યો અને કહ્યું કે શેઠજીનો હુકમ છે, માટે
આલો તમને તમારે પિયર મુકવા આવું, માડી બહાર બીની
છે. જે ઉપરથી લાઇલાજ થઈ સિપાઈ સમશેરખાંની સંગ
હું માડીમાં બેસી દાસી ગુલાબને સંગે રાખી મારે પિયર
જવા નીકળી, દરમ્યાન ગીચ જંગલમાં દરિયાખાં કુટલાએક
સિપાઈએને સંગમાં લઈ આવ્યો અને મને પકડવા ધસી
આવતો જોઈ, મારી સંગતો સિપાઈ સમશેરખાં તથા માડી-
વાને અટકાવ્યો તો તે જાનેને દરિયાખાંએ સમશેરથી કતલ
કરી મને પોતાને ઘેર લઈ ગયો અને કેદ રાખી. કાંઈ પણ

છુટવાનો ઉપાય મુજબો નહીં તેથી છેવટે મારા પતિના દિલોબન
ગિત્ર ખુલખુલખાં ઉપર લીંબુના રસથી કાગળ લખી, ગુપ્ત
રીતે મારી દાસીને મોકલી. ખુલખુલખાંએ દાસીને ધિરજ આ-
પી કહેલ કે તમે ભૂવતેશ્વરીનું પૂજન કરવા જાઓ અને હું
પણ ત્યાં આવું છું, જે ઉપરથી હું માતાજીના મંદીર પુ-
જન કરવા ગઈ અને દરિયાખાં મારી સંગ આવેલ તેવામાં
ખુલખુલખાં ત્યાં આવી દરિયાખાંને પકડી ફોજદાર પાસે
મોકલ્યો અને ગને પોતાની જેન કરી :ખુલખુલખાં ઘેર લઇ
ગયા એટલી હઠીકત મારી છે સરકાર.

કાજ સાહેબ—અને પટાવાળા ગુલામ દાસીકું જોલ્યો.

સિપાઇ—જહોત અમ્મી સાહેબ (એક કહી ગુલામને જોલાવે છે.
ને ગુલામ આવે છે) સાહેબ ગુલામ હાજર હે.

કાજ—જોલો જે કહુંગી સો સચા કહુંગી. ખુદાકું યાદ કરકે સખ
સચા કહુંગી.

ગુલામ—(ઉપર મુજબ સોગન ખાય છે.)

કાજ—ગુલામ, ગુલુમુંદરી કે પર જે જુલમ ગુજરા વો હેવાલ
સખ કહદે.

ગુલામ— ગુલામની જૂખાની.

સાહેબ ગુલુમુંદરી શેઠાણી પતિવ્રત ધર્મ ખાળતી હતી, તે વખત
દરિયાખાંની સંતલસથી એક દિવસ શેઠાણી પાસ કેશર મા-
લણ આવી અને દિટાવવા લાગી તેથી તેને કાઢી મૂકી. વળી
પાછી કુલ લઇ અંપાદાસીને સાથ લાવી હતી અને પુષ્પ
દેવાને વણા આગ્રહ કર્યો; તોપણ મારી બાઇ સાહેબે પુષ્પ
નહિં લેતાં એક મોહોર આપી તેને કાઢી મૂકી. આ થોડીકવાર
પછી મારી બાઇ સાહેબનાં સાસુ, તથા સસરા આવ્યાં અને

સેવામાંથી દરિયાખાંતી છળી, વિંટી અને રંગાલ કાઢ્યાં, જે ઉપરથી મારી બાધ સાહેબને ધિક્કારી મિયર નવાનું કહી આલ્યા ગયા કે તુરત સિપાઇ સગશેરખાં આવ્યો અને કંલુંકે આલો, શેઠે તમને આગ્રે લખ નવાનું કંલુંકે છે ગાડી બાહાર છે, જેથી અમે લાખલાજ થઈ તૈયાર થઈ ગાડીમાં બેસી આલ્યા જતાં હતાં, દરમ્યાન લાયકર જંગલમાં ધણાક સિપાઇઓને સગમાં લઈ દરિયાખાં આવ્યો અને મારી બાધ સાહેબને પકડવા ગાડી ત્યાં સિપાઇ સગશેરખાં તથા ગાડીવાને અટકાવત ક્યો તેથી તેને તરવારથી મારી નાંખી મારી બાધ સાહેબને પકડી પોતાને ઘેર લખ ગયો અને પંદર દિવસ સુધી કેદમાં રાખી અને શેઠાણીનું શિયળભંગ કરવા તબવીજ કરતો હતો, પણ અમોએ પંદર દિવસનું વૃત છે એગ કહી ખામોશ આપી છૂટવાનો ઈલાજ શોધતાં હતાં, દરમ્યાન મારી બાધ સાહેબને યાદ આવ્યું કે, એગના પતિના મિત્ર ખુલખુલખાં સાહેબ ગદદ કરશે અને શેઠે પણ બલાગણ કરી ગયા હતા કે, કાંઈ કાગ પ્રસંગ આવે ત્યારે તેમને ચેતવવા, તે ઉપરથી મારી બાધ સાહેબે લીંબુના રસથી કાગળ લખી મને તેગને ત્યાં આપવા મોકલી, જે ઉપરથી હું ગઈ અને ખુલખુલખાંને ગત લખ મારી બાધ સાહેબને ખુલખુલખાંના કહેવાથી ધિરજ આપી માતાજીનું પૂજન કરવા લઈ આલી, તો દરિયાખાં પણ ભેગો આલ્યો. ગંદીર ગયાં ત્યાં વાંસેથી ખુલખુલખાં આવ્યા, ને દરિયાખાંને પકડી કેદ કરી ફ્રાન્સદાર પાસ મોકલ્યો અને મારી બાધ સાહેબને છોડાવી લીધી એટલી વાત બાણું હું હજુર.

ઐરિષ્ટર—ચુલાળ વિંટી, છળી, રંગાલ તારી બાધસાહેબની પુ.

નગાંથી નિકળ્યાં તે ક્યાંથી આવ્યાં અને કોણે લાવી મૂક્યાં હશે, તે વિશે તું કંઈ જાણે છે?

ગુલાબ—દરિયાખાંની પ્રશંસા કરતી કેશર ગાલણ આત્રી હતી અને પછીથી ચંપાને લાઇ આવી, ત્યારે આ કૃત્ય બન્યું છે. એટલું હું જાણું છું.

બાદશાહ—કાજસાહેબ યહ: દોનું ઓરતોડી જુગાનીસેં યહ: કાગમેં કેશર ગાલણ ઓર ચંપા ચે દોતુડી બડી કસુર હૈ ઓર ચે દોતુડી મદદસેં ચે જુલમ હુવાહે વાસ્તે યહ કાગમાં ઉરકું મદદગાર દાખલ કરની ચૈયે.

ફ્રેન્કફાર—જુનાબાદી રૂબરૂ યહ વખત અરજ કરનેડી હૈ કે ઇસ વખત ખૂનકા કેસ ચલતા હૈ, વો કેસમેં જો પૂરાવા આયા હૈ ઉસ્મે જારતી હોનેકા જરૂર હૈ કામદેમે લીખતા હૈ કે જો બડા ગુનાડી ખાત્રી કે વાસ્તે ઓર મુખ્ય ગુન્હેગારકે પર સાબિત કરનેકે વાસ્તે દુસરેકું ગાફી દેના ચૈયે, વો કેસમેં કેશર ગાલન, ઓર ચંપા દારીડી તબંવીજસેં ચે સળ હુવાહે ઓર જો મુદા ગાલ રજુ હુવા હૈ સો ઉન્હે રખ દીયાયા વો સળ ખાતસેં યહ કેસમેં અમ્છા પૂરાવા હોયગા.

બાદશાહ—કું કાજસાહેબ, આપકા ક્યા વીચાર હૈ ઓર શરેહમેં ક્યા લીખતા હૈ.

કાજ—જદેનવાજ ફ્રેન્કફાર જો હકીકત જાહેર કરતા હૈ વો સચ હૈ. શરેહમેં ખી એસા આધાર હૈ કે, ખાસ ગુન્હેગાર ઉપર સાબિત કરનેકે વાસ્તે જો ગાફી દેના સો ઇનસાફદારકું બ્યાજ ખી લગે તખ દેના.

બાદશાહ—અમ્છા જાણતો યહ દોતુકું ગાફીકા પરવાના દેના ઓર ઉરકી જુગાની કસગપર લેના કું કે જો, વે જુઠ

જોલે ઐસા માલૂમ હોવે ઉસી બખત જૂઠું કસમ ખાનેકા
ગુન્હેગારમેં દાખલ કરના.

કાજી—ગંદેનીવાળ ખુદાવિંદ ઉરકું માફીકા પરવાના દેજિગા.

ફાજલદાર—કાજીસાહેબ યહઃ દોતુકું અળી રજુ કરતા હું (એમ
કહી કેશર ને ચંપા બેયને રજુ કરે છે.)

કાજી—કુંડું કેશર ઔર ચંપા તુમ દોતું સચ બોલના.

કેશર, ચંપા—ગુણસુંદરી ઉપર જે જીલગ ગુજ્યો છે, તે સાચે
સાચું કહેવા તૈયારછીએ, પણ અગતે આ વખત માફી
મળવી જોઈએ.

કાજી—અચ્છા સચી ણાત કહનેકી સરતસેં બાદશાહ સાહેબ તુમકું
માફી બખસતેહે, લેકીન તુમકું હમ અગાઉસે કહતાહૈ કે તુમ
જૂઠું ગત બોલીઓ, ઔર જો જૂઠું બોલેગી તબ તુમારેપર
જીકા કસમ ખાનેકા ગુન્હા રખકે કામ ચલેગા.

કેશર તથા ચંપા—જહુ સાફે (એમ કહી માફી લઇ જાને
જાય છે.)

કાજી—ગંદેનીવાળ દોતુંકું માફી દી અબ ક્યા હુકમ હૈ.

બાદશાહ—કેશર ઔર ચંપાકું બોલવાયકે કસમ પર જીખાની
લેનાં ચેયે.

કાજી—જહુત અચ્છા સાહેબ (કેશરને બોલાવે છે.)

બોલ જો કહુંગી સો સચા કહુંગી ખુદાકું યાદ કરકે સખ સ-
ચા કહુંગી.

કેશર—(ઉપર મુજબ સોગન ખાય છે ! ને નામ, જાતા ઉગર
લખાવે છે.)

કાજી—ઝવેરચંદ શેઠકી ઔરત ગુણસુંદરીકી લાજ લેનેકે વાસ્તે
દરિયાખાને ક્યા ! કીયા ઔર ઉસ ણાતમેં તુમ જાતને હો સો
સચ કીખવાઓ.

કેશર—

કેશરની જુખાની.

રજુ છે તે દરિયાખાંચે ગને જોલાવી કહ્યું કે, અંવેરચંદની
 ચૌરત ખુબસુરત છે અને તેમને ખુટવી મારી સાથે ખેંદ્યાલ
 ચલાવવા લાવી આપ. આ ઉપરથી મેં કહ્યું કે, આ કાગ ધ-
 ણું કઠણ છે; તોપણ દરિયાખાંચે ગને લાંલચ આપવાથી
 જવા કયુલ કર્યું તેથી પુત્ર લઈ હું તેના મકાન ઉપર ગઈ, અને
 દરિયાખાંચનાં વખાણ કર્યાં, કે તુરત મારા ઉપર ક્રોધ કર્યો
 અને પુત્ર નહિ લેતાં ગને લાત મારી એકદમ કાઢી મુકી. આ હ-
 કીકત મેં દરિયાખાંચે કહી તેથી તેણે ગને ફરી જવા કહ્યું, અને
 કાંઈ હીકગત લડાવવી એમ કહ્યાથી મેં કહ્યું કે, કાંઈ પૈસાની
 લાલચ તેની દાસી ચંપાને આપીએ તો આપતું કાગ થાય,
 અને પછી જો તે ન માને તો તેના મકાન ઉપર કાંઈ ચીજ
 મુકી આવી ને દાસી મારફતે તેના સાસુ સાસરાને કહી તે
 ઉપર આજ ચડાવી મિયર કાઢે, એટલે પછી તમે તમારી
 હીંગત અજમાવજો દરિયાખાંચે કહે કાંઈ શિકર નહિ તારી
 મરણ મુજબ તું ચંપાને લાલચ આપ અને ગુણસુંદરીને પિ-
 થર મોકલશે, તો પછી હું રસ્તામાંથી પકડી લાવીશ. આ
 કહ્યાથી મેં દરિયાખાંચે પાસેથી તેની વિંટી, રૂબાલ, છળી
 લીધાં ને આ હકીકત ચંપાને કહી એ હજાર ગદૈઆ આપ-
 વાની લાલચ આપી અને સર્વ હકીકતથી ચંપાને વાકેફ કરી,
 તેણે હા પાડ્યાથી પુત્રની છાગડીમાં તે ચીજ રાખી, ફરી
 ગુણસુંદરી પાસે ગઈ અને પુત્ર આપવા આવીધું એમ કહ્યું,
 પણ તે તો ગુસ્સામાં રહી મારા તરફ ગુસ્સો કરી તે દાસીને
 એક મેહોર ગને આપવાનું કહી તે અંદરના મેહુલમાં ગઈ ને
 ગુલામ મેહોર લેવા ગઈ, તેવામાં ગને ને ચંપાને ખાનગી

વળત ગળવાથી વીંટી, રૂગાલ, છાંતી, તેની સેવામાં મુકી દીધાં આ વાત હું જાણું છું સરકાર.

કાજી—પિછુ ક્યા હવા.

કેશર—ગારી તથા ચંપાની એવી ગોઠવણ હતી કે, તે ચીજ સેવામાં મુક્યા પછી ગુણસુંદરીના સાસુ સસરાને ચેતવવાં આ ઉપરથી ચંપાએ તેમ કર્યું, આ હકીકત હું જાણું છું બાકીની ચંપાને ખબર.

કાજી—સિપાઈ ચંપાકું બોલવાઓ.

સિપાઈ—જહુત અચ્છા. (ચંપા આવે છે).

કાજી—ચંપા કસમ ખાકે બોલ કે જો કહુંગી સો સચા કહુંગી, ખુદાકું યાદ કર કે સગ સચા કહુંગી.

ચંપા—(ઉપર મુજબ સોગન ખાધ નાગ, જાત, ધર્મ, ભિર લખાવે છે.)

કાજી—ગુણસુંદરી ઔર દરિયાખાંકી જાતમેં તુમ ક્યા જનમ

ચંપા— ચંપાની જૂબાની.

ગુણસુંદરી મોતીચંદ શેઠના દીકરા ઝવેરચંદની જોરત છે. હું તેની દાસી છું. એક વખત મને કેશર માલણે કહ્યું કે, તારી શેઠાણી પાસે દરિયાખાં સાથે પ્રીતી જોડવાનું મેં કહ્યું, તેથી મારા ઉપર ઘણી ગુસ્સે થઈ મને ઠાઠી મૂકી તે હવે હું તારી પાસે આવી છું અને તારે આ જાળતમાં મદદગાર રહેવું પડશે. તેના જલ્લામાં તને દરિયાખાં તરફથી જોહજર મદદ આ અને સારો પોશાક મળશે, આવી લાજચથી હું લોભાણી અને અમે જાનેઓ મળી એવી સંતલસ કરીકે તારે પ્રલની અંદર દરિયાખાંની છાંતી, રૂમાલને વીંટી લખને આવવું અને

શુશ્રુષુંદરી તથા શુભાળ આડા અવળાં થાય કે તરત તું તે વસ્તુ તેની પુખ્તમાં મુકી દેને તું જજે, ને હું ત્યાંથી જમને શુશ્રુષુંદરીના સાસુ તથા સસરાને આ વાત કહીશ કે, તમારા દીકરાની વહુ રાત્રે સુખથી જોશ કરેછે અને જો ન ગાનવાગાં આવે તો તેની પુખ્તમાં દરિઆખાંની છળી, વીંટી અને રંગાં લેને પુજે છે. આ વાતથી તે તેને તેના પિયર કાઢી મુકશે અને પછી દરિઆખાં રસ્તામાં જઈ પકડી લઈ પોતાને ઘેર લઈ જાય જોઈએ તેનું કામ થઈ ચૂક્યું, પછી મેં તે પ્રગાળે કર્યું એ વાત હું જાણું છું સરકાર.

ખાદશાહ—જો કામમેં મોતીચંદ શેઠકી જુળાની લેનેકી જરૂર હે ઉરકે લીચે ઉરકું જોલવાઓ.

કાજી—જહાંત અમ્મી સરકાર (સિપાઈ મોતીચંદકું જોલવાઓ)

સિપાઈ—જહાંત અમ્મી સરકાર સિપાઈ મોતીચંદને લઈ આવીને સરકાર ચહ મોતીચંદ શેઠ આયા.

કાજી—મુદસેં જૈસા જોલો કે જો કહુંગાસો ખુદાકું ચાહ કરકે સખ સચા કહુંગા.

મોતીચંદ—[સોગન તે પ્રગાળે ખાઈ પોતાનું નાગ, જત, ધર્મ, ઉમર વગેરે લખાવે છે.]

કાજી—શેઠ તુહારા લડકા ઝવેરચંદકી જોરત શુશ્રુષુંદરીકી ખાતમેં તુમ કયા જતતા હો,

મોતીચંદ— મોતીચંદની જુળાની.

સાહેબ ઝવેરચંદ પરદેશ ગયા પછી તેની સ્ત્રી શુશ્રુષુંદરી એકાન્તીક મેહેલમાં રહી પોતાનું વૃત નિયમ ખાળતી હતી, તેવામાં ગતે ચંપાએ એવું કહ્યું કે, શુશ્રુષુંદરી દરિઆખાંની સાથે અહોનીશ જોશઆારાગ કરી સુખ લોગવે છે અને જો

અર-જાત ન ગાનતા હો તો તેના ગકાનગાં પોતાની સેવાગાં
વીંટી રૂગાલ છળી દરિયાખાંનાં લપ્પ પૂજે છે તે હાલ હયાત
છે, તે જોઈ ખાત્રી થશે. આ ઉપરથી નહું તથા ઝવેરચંદની
મા ખંતે ગુણસુંદરીના ગકાનગાં ગયા અને ફરતા ફરતા ખુ-
રશી ઉપરથી તેની સેવાગાંથી સદરહુ ચીજ કાઢી અને ગુ-
ણસુંદરીને ગતાવી તેને ધીકારી, તેથી તે ગિચારી ગાભરી
ગતી ગપ્પ અને ગને ઘણેજ ક્રોધ આવવાથી તથા આવાતથી
અગારી શાહુકાર વર્ગની જ્ઞાતીગાં મોટી ખોટ જણાય, એગ
ધારી તે ગુણસુંદરીને મારા ધરના સિપાઈ, સમશેરખાં તથા
ગાડીવાન તથા ગુલામ દાસીની સંગ તેને પિયર વિદાય કરી,
હાલ કોરટમાં રમાલ વિંટી, છળી હાજર છે તેજ ગુણસુંદરીના
મેહેલગાં જોયાં હતાં એટલી હકીકત જાણું છું.

બાદશાહ—અય દરિયાખાં કયા કહેતા હે ઉસે પૂછો.

કાજી—બહુત અચ્છા ખુદાવીંદ પૂછતા હું (દરિયાખાંનું નામ કાગ
ધર્મ, જાત, ઉગર, લખી લપ્પ.) તુમને ગુણસુંદરી ઉપર જુ-
લમ કીયા હું?

વિદુષક—એ બાદશાહના શાળા કંહું છું કે વીચારી બોલજે. એક વખ-
ત હા, અને એક વખત ના, કહેજે. નહીં કે મરી જમ્મશ કારણુ
આ કાગ હોળાષ્ટકગાં આરંભુ છે એટલે વરઘોડો જોવામાં
ખામી નહી આવે (સલાને) હસોછો શું ? તોહોગતનામુ આ-
વે ત્યારે જોજો ફાગણુ શુદ્ધ ૧૩ આવશે વર ભાગશાળી છે.

દરિયાખાં—નહી જનાળ.

કાજી—ગુણસુંદરીકું તુમ પીછાનતે હો?

દરિયાખાં—હા સાહેબ મેરી સાથ વો બહુત ખ્યાર કરતીથી.

વિદુષક—આપે પૈસા ખરચા હતા ખરા કે?

કાજી—ઉસ્કે સાથ તુમારે કુચ્છ બદ્યલાલકા વહેવાર થા?

हरियाभां—हां उसकी भुशीसें था.

काँ—गुलुसुंदरीका तुमने हरणु किया था?

हरियाभां—नाहीं जनाय.

काँ—उसकुं तुमने पंद्राह दिन तक डैदमें रक्कीथी?

हरियाभां—नांही साहेज उसकी भुशीसें रक्कीथी.

काँ—गुलुसुंदरीका सिपाय समशेरणां और गाडीवानका तुमने भून किया है?

हरियाभां—नाहीं साहेज वो सिपाय समशेरणां और गाडीवान मुजकुं मारनेकुं आये जण में मेरा जानगी जयावका हक जरी रणके, इनकुं में मारे है, मेने मेरा र्छरादा पूर्वक नांही किया है.

काँ—अच्छा तमबीर और जींटी इगल कीसके है?

हरियाभां—मेरे है साहेज.

काँ—गुलुसुंदरीके साथ गुलाज दासी तुम्हारे मकानमेंथी ?

हरियाभां—हां साहेज वो भी थी.

काँ—गुलुसुंदरीकुं शीटानेकी आतीर तुमने केशर मालनकुं भेज्कीथी?

हरियाभां—नांहीं.

काँ—तुमने गुलुसुंदरीके छिटानेकि आतीर अंभा दासीकुं कुछ लासय दीथी?

हरियाभां—नांहीं साहेज.

काँ—तुमने गुलुसुंदरीका हरणु करके तुगाहरें घरमें कछ रक्कीथी?

हरियाभां—नांहीं साहेज, वो सग जुक जात है, मेरेकुं इसानेके वारने तरकट जनाया है.

आदेशालु—वो हागमें युलपुलणांकी र्छआर लेना चैये.

काँ—जहुत अच्छा हजुरें आली युलाके लेताहुं (जोग कही सिपाय

પાસે બોલાવે છે અને બુલબુલખાં આવે છે) (બુલબુલખાંને)
કસગ ખાકર ખુદાકું યાદ કરકે સચ બોલો ગુણસુંદરીકી બા-
બતમે તુમ કયા જનતે હૈ.

બુલબુલખાં—(સોગન ખાઈને) મોતીચંદ શેઠકા લડકા અવેરચંદ
મેરા દિલોજન દોસ્ત હૈ, વો જળ પરદેશ જનનેકું તૈયાર હુવા
ઉસ વખત ઉસકે ધરડી ખજર રખનેકું મુઝે ભલાગણુ કી ધી,
અવેરચંદ ગયે પીછે ચંદરોજકે બાદ ગુણસુંદરીકી દાસી
ગુલાબ ગુણસુંદરીકા કાગજ લેકર મેરી પાસ આકર, મુઝે કા-
ગજ દીયા. વો કાગજ મૈને પડહા. જીસમેં ચૈસા લીખા
હુવાયા કિ મુઝકું દરિયાખાંને પકડકર અપને ધરમેં કૈદ રખી
હૈ. ઇસ વાસ્તે તુમકું ઇતતલા દેતી હું, કિ મેરી ખજર લેની
આપકે અખત્યાર હૈ, મૈ કલ્દજર ભુવનેશ્વરીકે દેવલમેં
પૂજા કરનેકું જાઉંગી. આપ વહાં તકલીફ લેકર આના, ઔર
મુઝકું બચાનાં. ઇસ ઉપરસે મૈ દુસરે દીન વહાં ગયા, ઔર
દેખાતો દરિયાખાં ઔર દુસરે દો સિપાઇ ગુણસુંદરીકું કળજે
મે રખી હુઇ દેખ પડે, મૈને દરીયાખાંકું કહાકી તુમને
ગુણસુંદરીકું કૈદ કી વો અચ્છા નહીં. ખીર ! અળ છોડ દેના
ચાહીએ. ઇસ તરેહ કહા, પરંતુ એ જાત ઉનહોંને ખીલકુલ
કબુલ કી નહીં, ઔર લડનેકું તૈયાર હુવે. જળ મૈને દરિયા-
ખાંકું પકડકર કૈદ કયા. ઔર ફૈજદાર કેપાસ ભેજ દીયા. ગુણ-
સુંદરીકું મૈ ધર્મી ભેણુ સગજકર મેરે ધરકું લે આયા. ઇ-
તની જાત મૈ જનતાહું સરકાર !

કાજી—(દરિયાખાંને) દરિયાખાં, દેખો યહ કેશર માલન ઔર,
ચંપા દાસી, બુલબુલખાં જો હકીકત તુમહારી સાગને કહતે
હૈ, વો સચ હેકે, જુઠ ?

हरियाभां—[नरमाशयी] जुदावीं नननेका या वो, जन गया बाण
नरती पुछनेकी नइरत नाहीं ।

का७—तुहारी सय हकीकत क्षीणवाय हो ?

हरियाभां—आ कहुं [वीयार करीने] गुणसुंदरीने आदावतके श्री-
मं क्षीणवाया वो, सय हे देशर गावन और संपाकुं गु-
णसुंदरीने झुडनेकी जातीर वींटी, इगाव, तसप्पीर देके भेल-
थी. पीछुं में गुणसुंदरीकुं रस्तामें न कर समशेरभां और
गाडीवानकुं भारके गुणसुंदरीकुं पकडके मेरे घर रणीथी. हजुर
पीछुं गाताके देवदपर गुणसुंदरीकी पिछाडी में गयाया. वां
मुलमुलभां आपके मुजे पकड कर डैद किया, और गुणसुंदरी-
कुं उसके घर ले गया, वो सय जात में सयी क्षीणवाता हुं,
अन गादी नभसनां जैजे हजुर.

तोहमतनामुं.

का७—यह सय जेहवाससे जैसा तोहगत रणता हुं ध्यान रण,

१—दिल्ली के नंगलमें शगन सुद १३ जुगाके रोज मोती-
यंद शोका लउका जेवरयंदकी औरत गुणसुंदरीका ह-
रन किया, उस जातीर झोजदारी कायदेकी कलग उदउ
मुनग सग हो शके जैसा गुन्हा तुम्हने किया है.

२—दिल्ली शहरमें गया शगन सुद १३ जुगाके रोजसे पं-
दरा दिन तक तुगारे गकानमें उरकुं डैद रणी, उसके
क्षीये झोजदारी कायदाकी कलग उदर मुनग सग हो
शके जैसा गुन्हा तुम्हने किया है.

३—दिल्ली के नंगलमें गया शगन सुद १३ जुगाके रोज
हुयेरकी वपत गुणसुंदरीका हरन करनेके वास्ते तुग
गये, उस वपत उरका सिपाई समशेरभां और गाडी-
वान वो होतुका तुगने पुन किया, उसके क्षीये झोजदारी
कायदाकी कलग उदर हो मुनग सग हो शके जैसा
गुन्हा तुम्हने किया.

ઇસ મુકરદમેકી તજવીજ કીમર્ઘ; જીસમે તીનોં ગુન્હા પુગને
કીયે, ઐસા સુષુત હો શકતા હૈ, જે તીનો ગુન્હે પુગનેકીયે હૈકિ નહીં?

દરિઆખાં—જી હા । સાહેબ, જે તીન્હોં ગુને મૈને કીયે હૈ.

કાજી—તુગારે ખચાવ મૈ કુચ્છ ગવાઇ દેનેકી યા કુચ્છ કહેનેકા હૈ?

દરિઆખાં—ગવાઇ કુચ્છ દેનેકી નહીં હૈ સીરફ. હુજુરકી નેક

અદાલતકી રેહેમીયત કે સાથ ગાંધી મીલની ચલાતા હું.

ખાદશાહ—કયું, કાજી સાહેબ ! અબ મુકરદમેકી તજવીજ હો ચુકી !

કાજી—જીનાબ, હો ચુકી ગર ફેસલા દેના ચૈદિયે.

ખાદશાહ—ખહુત અચ્છા મે ફેસલા લીખ દેતા હું. (એગ કહી
લખી આપે છે).

કાજી—જીનાબે આલી ! એ ફેસલા કૈદીકું સુનાતા હું (સીરસ્તેદારને)

યહ ફેસલા તુમ પઢકર જો સીક્ષા લીખી હૈ વો સુના દે.

સીરસ્તેદાર—ખહુત અચ્છા સાહેબ (તેગ કહી વાંચે છે.)

જજમેંટ.

ઇસ મુકદમેકી કેશીયત પરસેં માલુમ હોતા હૈ
કે, દીલ્હી શહેરકી અંદર મોતીચંદ શેઠકા લડકા ઝવે-
રચંદકી ઔરત ગુણસુંદરી પતીવ્રતા હૈ, ઝવેરચંદ
રોજગારકી ખાતિર દેશાવર ગયે, પીછે વો ગુણસુંદ-
રીકું ફીટાનેકે ખાતિર દરિઆખાંને કેશર માલનકું
ભેજી, ઊસકા ઇલાજ નહીં ચલા ઉસ્કેલીયે, ગુણસુંદ-
રીકી દાસી ચંપાકું લાગચ દેકર ફેડી, ઔર દોનું મી-
લકે ગુણસુંદરીકે પર ઐસા ગુન્હા ચડાયા કે; વો દરિ-
આખાંકી સંગ ગીરફતાર રહતી હૈ, ઇસ ખાત ગુણસું-

દરીકી સાસુ ઔર સસરાકુ ચંપાને કી, ઔર ઉસકું લેકર ગુણસુંદરીકે મકાનમેં દરીઆખાંકી ખીંટી, તસ-ખીર ઔર રૂમાલ જો કેશરને રખેથેં વે ખતલાયે, વે દેખકેં ગુણસુંદરીકું ઉસ્કે પોહર ભેજી: મગર રસ્તેમેં દરીઆખાં ને સીપાઈ સમશેરખાં ઔર ગાડીવાનકુ ઠેર કરકેં, ગુણસુંદરીકા હરણ કીયા, ઔર અપને ઘરમેં પંદરા રોજ તક કૈદ રખી, દરમાયાન ગુલાબ દાસીકી મદદસેં બુલબુલખાંકું સખ હેવાલ જાહેર કીયા. બાદ માતાજીકા દેવલમેં ગુણસુંદરી ખત છોડનેકે વાસ્તે ગઈથી, દરમ્યાન દરીઆખાં આયા. ઔર પીછુસેં બુલબુલખાં આકે ગુણસુંદરીકું ખામોશ દેકે અપને ઘરમેં ભેજ દી. ઔર દરીઆખાંકું કૈદ કરકે ફેજદારકી પાંસ ભેજ દીયા. ઇસ કામમેં ગુણસુંદરી, ગુલાબદાસી, મોતીચંદ શેઠ ઔર બુલબુલખાંકી ગુવાઈસેં વો સખ હકીકત જાહેર હોતી હૈ, લેકીન ઉસમેં કેશર માલન ઔર ચંપા દાસીકી હકીકતસેં બહુત ટેકા મીલતા હૈ. ઉસકે લીયે દરીઆખાંકું સખ ખાત સુનાઈ દરીઆખાં અગાડીસે ઇનકાર કરતેથે પિછું કબુલ કરકે દયા મંગતા હૈ. ઉસકે પર સ્ત્રી હરનકા, કૈદ કરનેકા ઔર ખુનકા ઇસ તરાહસેં તીન તોહામત રહતા હૈ, સો રખકે, ઉનકું ખતલાયા પરસેં વે સખ ગુન્હા કબુલ કરતા હૈ, ઔર ખયાવમેં કુચ્છ ગુવાઈદે શકતા નાંહી હૈ, સીરફ મેરે પર દયા ઔર માફી હોની ચાહીએ.

ઇસ કામમેં ચંપા ઔર કેશર દોનું ખરાખર મદદગાર હૈ, લેકીન ઉનકું આગે માફીકા પરવાના દેનેમે

આયા છે, વેા માણાકી સરતસે દોનોકું માફી દી ગઇ છે.

ઇસ મુકદ્દમેમે તોહોમતદાર દરીઆખાંકે પર તાન તોહોમત રેહેતે છે. વે તીન તોહોમત સખુત છે, વેા ખીન શટ છે. લેકીન કાયદેકી ખારીકી ઐસી છે, કે જસ્તી તોહોમત મેં બડા તોહોમત છે. ઐર ગુનાહમે દેશનિકાલ ઐર ફાંસીકી સજ હોતી છે, વેા કામ મેં છોટા તોહોમતકી સીક્ષા કરનેમેં નાહીં આતી છે. કયુંકે, બડા ગુના ફાંસીકા છે ઉસ્મે છોટા ગુનાહકાં સ- માવેશ હો શકતા છે ! ઉસકે લીયે યહ કામમેં ઠરાવ કરનેમેં આતા છે કે.

ઠરાવ.

કેદી દરીઆખાંકે પર સમશેરખાં સીપાઇ ઐર ગાડીવાન વે દો સખસોકા ખુન કીયા, વે ગુન્હે સખુત હોતે છે. ઉસ્કે લીયે ફ્રાન્સદારી કાયદાકી કલમ ૩૦૨ દોકા ફરમાન મુજબ ઇસ શહેરકે પૂર્વ દરવાજેકી બહાર ર- જબ મહિનેકી ૬ તારીખ કે રોજ ફજરમેં આઠ બજે તહોમદાર દરીઆખાંકા જ બવે વાંતક ફાંસીપર લટકા- ના. ઐર ઉસકો મીલકત સરકાર ખાલસા કરનાં ઐસા હુકમ અદાલત ફરમાતી છે. તા. માહે સને.

શ્રી શાહ.

કાજી—સંતરી તો હોગતદારકું ખહુત જાપતેસે લેજા.

સીયાધ—ખહુત અચ્છા હજુર (દરીઆખાને) ચલો. [લઈ જાય છે.]

વિદુષક—સાહેબ કાંસી ગજાળુત રખાવજો અધવચ છુટી જશે, તો
ખીચારો રીયાધ રીયાધ ગરશે.

(દરીઆખાને સંતરી કાંસી પર લઈ જાય છે.)

કાજી—મોતીચંદ શેઠ તુહારા લડકા ઝવેરચંદની ઓરત ગુણસુંદરી
નિર્દોષ હૈ, વાસ્તે ધરકું લે જાઓ.

મોતીચંદ—ખહુ સાઈ સરકારા (આગળ આવીને ખુલેથી) આં હા,
હા, ધંધર ધંધા જળવાન છે. એકના એક માણસને કેવાં
ભાગવી મારે છે. એક ભવમાં કેટલું સુખ દુઃખ દાખવે છે,
ખરેખર માયા ભગવતી છે તેમાં વળી ભાવી સળજ છે.
(યદ્ભાવ્યં ભાવીનોભાવી) એટલે જે જનવાનું તે કદાપી
વ્યર્થ થતું નથી; પરંતુ દૈવ સાનુકુળતા કે આ, નીરપ્રાધી
અજાણા વગર કલકે સંકલકી ઠરી હોત તો, તેના બાપની
તેમજ મારી અને પોતાની છંદગી પુરી થવાને કાંઈ પણ
વખત નહીં હતો. તેટલામાં (સર્વ દેવ મયો નૃપઃ) સર્વ
દેવમય દિલ્લીપતીએ અદલ ધનસાફ આપી શરદ પુનગના અ-
દ્રાવલોકનથી પોરણું ખીલે, તેમ અગારા અંતઃકરણ ખીલાવ્યાં
છે, જેથી હું તેમનો આભારી છું (ગુણસુંદરીને) વહુ જા, મારે
અપરાધ ક્ષમા કરો, અને ગુલામને સંગે લઈ ઘેર આલો.

ગુણસુંદરી—પુણ્ય, તમારો દોષ ખીલકુલ નથી, કારણ ભવિતવ્ય
કદી પણ મીથ્યા થતું નથી. છતીહાસ જોઈએ તો સીતા, અ-
હલ્યા ઉપર આરોપ આવ્યા તો હું ખીચારી કોણ પણ એ
સર્વ ભાવી. (કહું છે કે.)

શ્લોકઃ

ક જનક તનયા ક રામ જાયા ।

કચ લલિતા શ્રમ વાર્ય લંકતાસ્યે ॥

કચ દશકંધર ગ્રહે નિવાસો ।

ભવિતવ્યં ન ચલત્ કદાપિ કાલે ॥

અર્થ—જનકરાયની દીકરી અને રાગચંદ્રની સ્ત્રી સીતા તે ક્યાં? અને તે સીતાના મોં ઉપર રડી રડી શ્રગથી આંસુ પડવા તે ક્યાં? અને તેજ સીતાને રાવણને ઘેર રહેવું તે ક્યાં? પરંતુ ભવીતવ્ય કોઈ કાળે પણ ગટવું નથી.

વિદુષક—સાંભળો ભાઈ, દરીઆખાનને પોતાના કૃત્યનું ફળ મળ્યું, તે આપડે નજરે જોયું. હવે કહું છું કે સુમુધીથી વરતાય અને નિંદીત કાગથી હર હમેશ દૂર રહેવાય તો ભલું છે. (તત્રાપી વિનાશકાળ આવવાનો હોય ત્યારે આવળી ખુદી થાય છે અને મોટા મોટા મુનીવરના વીચાર ફરી જાય છે, તો સંસારના કીડાનો શું ભાર.)

શ્લોક.

ન કેન દ્રઘં નચ કેનૈ વૈ શ્રુતં હૈમં કુરંગો ન કદાપિ વાર્તા ॥

તથાપિ તૃણા રઘુનંદનઃ સ્યાત્, વિનાશ કાલે વિપરીત બુદ્ધિઃ

અર્થ—કોઈએ સોનાનો મૃગ દીઠો નથી, તેમજ સાંભળ્યો પણ નથી, તોપણ રામચંદ્રની આશા થઈ તો, વિપરીત વળતે આવળી ખુદી થાય છે.

[સરવે જાય છે પડદો પડે છે.]

અંક ૫ મો.

મોતીચંદ.....	ઝવેરચંદનો	ખાપ,
માનકુંવર.....	„	ગા.
ગુલાબ.....	ગુણસુંદરીની	દાસી.
ચંપા.....	„	„
હીરો.....	મોતીચંદનો	ચાકર.
આલ્મજી.....	જન્મ	ગુરુ.
સિપાઈ.....	તાબેદારી	ઉઠાવનાર.
નાસરૂદીન.....	દિલ્હીનો	ખાદશાહ.
બુલ્લુબુલખાં.....	વજીર.	
ઝવેરચંદ.....	નાટકનો	નાયક.
રોજદાર.....	પોલીશ	અગલદાર.
દરીઆખાં.....	ખાદશાહનો	સાળો.
દાનીઓ.....	ભંગીઓ.	
નાથુડી.....	„	જોરત.
સેનાધીપતિ.....	સેનનો	ઉપરી.
કાજી.....	ધર્મ	ગુરુ.



(૬૫)

અંક ૫ મો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—મોતીચંદનું ઘર.

પાત્ર—મોતીચંદ, માનકુંવર, અંબા, ગુલાબ, ગુણસુંદરી,
પછીથી ઝવેરચંદ.

ગુણસુંદરી—(પ્રવેશ કરીને)પુન્ય, જે ભવિષ્યમાં હોય તે મીઠ્યા થતું નથી,
પણ આવાં કૂર કર્મ કરનાર, ધાતકી, નિર્દય, લાલચુ, કેવલ સ્વાર્થ
પરાયણ, અવિચારી, ક્રોધથી ન સહન થાય એવું, કમકમાડી
ભરેલું કાગ કરવાને ઉત્સાહી, (હાથથી ખતાવી) આ દુષ્ટાને
શા માટે રાખી રહ્યા છો.

મોતીચંદ—(નીચી નજરથી) હા, તમે કહો છો તે સાચેસાચું છે.
આપણી ઈજ્જત સામે કાંઈ પણ વિચાર નહીં કરતાં કલંક વા-
દળાનો ધાટો ઘેરાવો ધાલી હતાં નહોતાં કરવા, આ રાંડ ઉ-
ત્સાહી અંપાના ગુણગુણની ન્યામક બાદશાહના નેક ઇનસાફથી
અળસ પડી, તો હવે તે ધાતકીને જે કાંઈ તમારે કહેવાતું
હોય તે કહી, કાઢી મૂકો. એ રાંડ મુને પણ સાચું બૂઠું કહી
સાહસિક કરી શરમીદો કર્યો અને દર્શનિક પવિત્ર સતીનો
અપરાધ કરાવ્યો.

ગુણસુંદરી—પિતાજી, તેમાં તમારો દોષ બીજકુલ નથી. એ સરવે
કૃત્ય આ રાંડ લુણ હરામીના છે, તો તેનેજ કહું છું કે—

ગાયન—દિલ્લરી ડીનીરે.

લુણ હરામી કીધીરે, લુણ હરામી કીધીરે—તને ફટ છે નશ્ટ.

ધૈર્ય ધરીને, કપટ કરીને, પાપ ભરીને, ફાવ ફરીને—કહું વાત સી-
ધીરે—લુણ૦

આશ રાખ નહીં અધગ અરે તું, દહિં આસન આવાર તને હું-
ઘાપી, પાપી, કાપી નાંખુ શીર અસિથીરે-લુણું

અરે દુષ્ટા ચાલી જા, હવેથી અધગ તારૂં મોં નહીં ખતાવીશ,
(એમ કહી અંધા ને કાઢી પોતે ચાલી જાય છે.)

મોતીચંદ—પ્રીયે, ઝવેરચંદ ગયે ધણા દીવસ થયા, પણ હજી આવ્યો
નહીં, તેમ પત્ર પણ બીજકુલ નથી, તેથી મને વિચાર થાય છે.

માનકુંવર—પ્રાણનાથ, હું પણ એ વિચારમાં ઘોળાયા કરું છું, કે
મારા લાડકવાયા પુત્રનું મોં ક્યારે નીરખીશ !

મોતીચંદ—પ્રીયે આજનો દિવસ ધણો મનોહર જણાય છે, અને
શુભ શુકન થાય છે. એટલે આશા રાખું છું કે, કાંઈ સાઈ પ-
રિણાગ સાંભળવામાં આવે ખરું ?

માનકુંવર—ત્રેયશકર બ્યારે ઈશ્વરી નિયમ પ્રમાણે શુભ સુચવે છે,
ત્યારે તે નિશ્ચેજ સાઈજ ફળ મળે. પરંતુ પ્રાણનાથ ? એકદમ
આ તોપના બહાર થાય છે તે શું ?

મોતીચંદ—પ્યારી, હું પણ એજ વિચાર કરું છું, કે આ તોપો
છુટવાથી મને નવી આશા ઉત્પન્ન થાય છે, જે ઝવેરચંદ આ-
વ્યો કે શું ?

માનકુંવર—પ્રાણનાથ, દૈવ્યસાતુકુંળ થયો હોય એમાં શક નહીં,
કારણ કે મોસમ બરાબ મળે, એટલે ઝવેરચંદ આવે ખરો
પ્રાણનાથ જીવો તો ખરા, એકદમ શ્વાસભર દોડ્યું કોણ આ-
વે છે ? (તેવામાં બ્રાહ્મણ દોડતો દોડતો આવે છે તેને જોઈને)

મોતીચંદ—મહારાજ જોશભર દોડયા આવ્યા તેનું કારણ શું ? જ-
લદી કહો, જલદી કહો, શું કાંઈ આનંદદાયક વર્તમાન કહેવા આ-
વ્યા છો કે શું ?

બ્રાહ્મણ—(શ્વાસભર આવવાથી બોલાયું નહીં તેથી હાથની સમસ્યા
કરી ખતાવે છે)

મોતીચંદ—અરેબાઈ અહીં આ કોણ છે ?

હીરો—શેઠ હું હાજર છું.

મોતીચંદ—હીરા જલદી જઈ પાણી લાવ, અને મહારાજને આપ, જેથી તે શાંત થઈ વાઙ્મય વિલાસ કરે. (ચાકર જાય છે અને સુલાખદાસી પાણી લાવે છે).

સુલાખદાસી—(પ્રવેશ કરીને) મહારાજ દ્યો, આ ચોખ્ખું જળપાન કરો, કે જેથી તમને શાંતી આવે, અને પછી તમે જે કહેવા ધારતા હો તે કહો. (પાણી પીધા બાદ).

બ્રાહ્મણ—હાથ હવે ઠીક થયું. (વીસામો ખાંધને) શેઠ તમારો પુત્ર અવેરચંદ આવ્યા છે, તેની વધાઈ કહેવા આવ્યો છું.

મોતીચંદ—ધન્ય ! ધન્ય !!! મહારાજ તમને ધન્ય છે. આજે અતી આનંદદાયક વર્તમાન કહ્યું, જેથી આપનો આભારી છું. શુરુ, તે ક્યાં છે? મને ત્યાં તેડી જાઓ. હું તે પુત્રને મળવા આવતુર છું. મહારાજ તમને ખુશી કરીશ.

બ્રાહ્મણ—શેઠ સાહેબ સમુદ્રકિનારે આવી ઉતર્યા છે, અને હજારો બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપી ખુશી કરે છે. આપ ગીત વાજાં વધી સામૈયે પધારો હું સંગમાં જ છું.

મોતીચંદ—પ્રિયા હવે ઉતાવળ કરો.

માનકુંવર—બહુ સારું (દાસીને) દાસી, આપણા પાડોસમાં સહુને ખબર આપ કે અવેરચંદ આવ્યા, તેથી સામૈયે જઈએ છીએ તો તમે સૌ પધારો.

દાસી—બાઈ સાહેબ, આ ખબર આપવાને મેં આગળથી જ ખેત ગોઠવ્યો છે. ચોટલે સૌ આવતાં જ હશે.

(તેવામાં ખેચાર સ્ત્રીઓ આવીને ઉભી રહે છે અને સરવે મળી ગાય છે ને પછી જાય છે.)

ગરબી.

આનંદ સાગર ઉલટ્યોરે લોલ, મોતીચંદ શેઠ કેરે દારજો;

આબ્યા ઝવેરચંદ આ ઘડીરે લોલ, મળી ગાનવ સાગા જઈએને આ.
 નેત્રે જોઈને સુખ પામશુંરે લોલ, હળીગળી લાવીએ અવાસને;
 સતી શીરોમણી સુંદરીરે લોલ, સુખ પામશે પીયુને નીહાણીને-આ.
 શુદ્ધ ઠરીછે એના પુન્યથીરે લોલ, અગિલ ગુલાલ સાળી સંગને;
 શ્રીફળ ઝારી લધ સંગમાંરે લોલ, જઈને વધાવે સખી સાથને. આ.
 (સર્વે જાય છે ને પડદો છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ.

સમુદ્ર કિનારો.

પાત્ર. ઝવેરચંદ પછીથી સામૈયામાં આબ્યા તે માણસો.

(સરવેને આવતાં જોઈ ઉભો થાય છે, અને મોતીચંદની પાસે.

આવી હાથ જોડીને)

ઝવેરચંદ—પુજ્ય પિતાજી ! આપના ચરણમાં નમન કરુંછું (તેમ
 કહી ગાયું નગાવી નમન કરેછે).

મોતીચંદ—પુત્ર ચીરંછવી ! ચીરંછવી આજ મને બહુ દર્પ થાય
 છે, અને તારા અભ્યુદય ગાટે હું એક હજાર પ્રાણજોને જંગાડી
 તૃપ્ત કરીશ.

ઝવેરચંદ—પિતાજી ! જેવી આપની ઇચ્છા (ગાનકુંવર પાસે આ-
 વીને) ગાંતુશ્રી ! આ બાળક આપને નમન કરે છે,

માનકુંવર—(જે હાથે જોવારણું લે છે. પુષ્પની ગાળા ગળામાં
 નાંખી સાજેથી વધાવી ગાયે કળસ્ય ઉતારે છે) પુત્ર !
 ધણું છવો.

ઝવેરચંદ—(સર્વને નમન કરે છે ને આરખોતી બેરખો સહીત નગ્રમાં પ્રવેશ કરે છે અને મોતીચંદ સહીત નગ્રમાં મગ્ન થતા આવે છે).

પ્રવેશ ૩ બો.

સ્થળ—મોતીચંદશાહનું ઘર.

પાત્ર—મોતીચંદને, ઝવેરચંદ.

મોતીચંદ—ભાઈ આટલા દિવસ સુધી વિદેશવાસી હતો, જેથી મને જિલકુલ એન પડતું નહોતું, અને હવે તારા મેળાપથી મને અતિ આનંદ થાય છે.

ઝવેરચંદ—તિથિ સ્વરૂપ પિતાજી ? જેવું જીવન પુત્ર છે, એવું ખીજું કાંઈ નથી, એટલે જો તમે કહો છો તેમજ છે.

આહલો.—(વચમાં બોલી ઉઠે છે) શેઠજી સાંભળો કહ્યું છે કે ?

દીપ્ત્યાસંસારચક્રેસ્મીન । વર્તમાનોપુર્નભવઃ
ઉપલબ્ધોભવાનય । દુર્લભપુત્રદર્પનં॥

શેઠજી આહલોને ખુશી કરો. ધન્યવર તમારૂં ધન્યજીતપૂર્ણ કરશે. (દક્ષણા દે છે તે લેઈ આહલો) કલ્યાણ કલ્યાણ તમારો જય થાઓ. (રસ્તે પડે છે).

મોતીચંદ—વત્સ, જવામાં વેપારની કેવી રમુજ છે.

ઝવેરચંદ—પિતાજી ! જવાની શી વાત ! કમાવાને માટે આ પૃથ્વીમાં એક જવાજ છે.

મોતીચંદ—ભાઈ એતો ખરૂં ! પરંતુ કહેવત છે કે.

આવ્યા ઝવેરચંદ આ ઘડીરે લોલ, મળી ગાનવ સાગા જઈએને આ.
 નેત્રે જોઈને સુખ પાગશુંરે લોલ, હળીમળી લાવીએ અવાસને;
 સતી શીરોમણી સુંદરીરે લોલ, સુખ પામશે પીયુતે નીહાળીને-આ.
 શુદ્ધ ઠરીછે એના પુન્યથીરે લોલ, અગિલ ગુલાલ સાળી સંગને;
 શ્રીકૃષ્ણ ઝારી લઈ સંગમાંરે લોલ, જઈને વધાવે સખી સાથને. આ.
 (સર્વે જાય છે તે પડદા છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ,

સમુદ્ર કિનારો.

પાત્ર. ઝવેરચંદ પછીથી સામૈયામાં આવ્યા તે માણસો.

(સરવેને આવતાં જોઈ ઉભો થાય છે, અને મોતીચંદની પાસે.

આવી હાથ જોડીને)

ઝવેરચંદ—પુન્ય પિતાજી ! આપના ચરણમાં નમન કરુંછું (તેમ
 દહી ગાથું નમાવી નમન કરેછે).

મોતીચંદ—પુત્ર ચીરંજીવી ! ચીરંજીવી આજ મને બહુ હર્ષ થાય
 છે, અને તારા અભ્યુદય માટે હું એક હજાર પ્રાણોને જંગાડી
 તૃપ્ત કરીશ.

ઝવેરચંદ—પિતાજી ! જેવી આપની ઇચ્છા (ગાનકુંવર પાસે આ-
 વીને) માતૃશ્રી ! આ બાળક આપને નમન કરે છે,

માનકુંવર—(બે હાથે ઓવારણું લે છે. પુષ્પની માળા ગંગામાં
 નાંખી સાજેથી વધાવી ગાયે કળસ્ય ઉતારે છે) પુત્ર !
 ધણું હવે.

ઝવેરચંદ—(સર્વને નમન કરે છે તે આરખોતી બેરખો સહીત નમ્રમાં પ્રવેશ કરે છે અને મોતીચંદ સહીત નમ્રમાં મગ્ન થતા આવે છે).

પ્રવેશ ૩ બે.

સ્થળ—મોતીચંદશાહનું ઘર.

પાત્ર—મોતીચંદને, ઝવેરચંદ.

મોતીચંદ—ભાષ આટલા દિવસ સુધી વિદેશવાસી હતો, જેથી મને જિલકુલ એન પડતું નહોતું, અને હવે તારા મેળાપથી મને અતિ આનંદ થાય છે.

ઝવેરચંદ—તિર્યે સ્વરૂપ પિતાભ ? જેવું જીવન પુત્ર છે, એવું ખીજું કાંઈ નથી, એટલે જગ તમે કહો છો તેંગજ છે.

આહણો.—(વચમાં બોલી ઉઠે છે) શેઠભ સાંભળો કહું છે કે ?

દીધ્વાસંસારચક્રેસ્મિન્ । વર્તમાનોપુર્નભવઃ
ઉપલબ્ધોભવાનય । દુર્લભપુત્રદર્ષનં॥

શેઠભ આહણોને ખુશી કરો ધધર તમારું ધધ્ધીતપૂર્ણ કરશે. (દક્ષણ દે છે તે લેધ આહણો) કલ્યાણ કલ્યાણ તમારો જય થાઓ. (રસતે પડે છે).

મોતીચંદ—વત્સ, જાવામાં વેપારની કેવી રમુજ છે.

ઝવેરચંદ—પિતાભ ! જાવાની શી વાત ! કમાવાને માટે આ પુત્રીમાં એક જાવાજ છે.

મોતીચંદ—ભાષ એતો ખરું ! પરંતુ કહેવત છે કે.

ગીતી.

જે કોઈ જાયે જાવે, પાછો ફરીને કદી તે નહીં આવે;
કદાપી જો તે આવે, પુત્રના પુત્રને કદી દુઃખ નાવે.

ઝવેરચંદ—પિતાજી ! તે તો તેમજ છે, પરંતુ આંહી તરફની શું
ખબર ?

મોતીચંદ—પુત્ર શું કહું ! (તેમ કહી વિચારમાં પડે છે.)

ઝવેરચંદ—પિતાજી ! કેમ વિચારમાં પડ્યા તેનું કારણ શું ? વર્ત-
માન કહેતા કેમ ચાટકાઓછો ?

મોતીચંદ—વત્સ, એવી આફત આવી હતી કે, કાળું મોઢું આ જ-
ગતમાં બતાવવા આજ સુધી રહ્યો નહોત.

ઝવેરચંદ—(ભયભિત થઈને) પિતાજી, આ શું કહોછો ! કાળું મોં
થવા જેવું કારણ શું હતું તે કહો.

મોતીચંદ—માઈ, સરવે સંકટ-પશ્ચરે નિવારણકર્યોછે, કનક તે કનકજી.

ઝવેરચંદ—પુણ્ય પિતાજી ! તમારા વચનથી મને શું થાય છે.
આપ જ્યારે ખુલા દીલથી વાત કરશો ત્યારેહું ચિંતાથી મુક્ત
થઈશ.

મોતીચંદ—સાંભળ ત્યારે.

કલ્યાણ.

ધારા પૂત્ર અહો, ભૂવનમાં રહો, રીઘસીધ ગારી સર્વ સ્વસ્તગત કરો.

શ્રવણ ચક્ષુ હું થઈને જોહો, આપ ગયે વિદેશ;

જુઠે જુઠી વાતો ગાની, વિચાર્યું નહીં લેશ. ધારા.

વધુ બાપડી કાંઈ નવ જાણે, તેપર મૂકી આજ;

અપાના કહેવાથી જાણ્યું, મેં આવી જો ગાળ. ધારા.

તિરસ્કાર અતીશે આપી, કાઢી ધરથી બહાર;
સગશેરખાંને સંગે મૂક્યો, શુભાવી વિચાર. ખ્યારા.

દરિયાખાંએ વાંસે જઈને, કીધો સગશેર નાશ;
અણસુંદરી પકડીને ખોતે, લાઇ ગયો અવાસ. ખ્યારા.

ખુલખુલખાંના ઉપર પત્ર લખ્યો, શુધીને કાજ;
દરિયાખાં અંધનમાં નાંખી, વજરે રાખી લાજ. ખ્યારા.

ગિત્ર જગમાં ગજો કદી તો, ગળજો વજર સમાન;
બાદશાહે શુદ્ધ ઠરાવી, આપ્યું સ્ત્રીને માન. ખ્યારા.

કૂર કર્મ કરનારને ફાંસી, ઠરાવી છે આજ;
જોવા ગિશે ગળશે સરવે, કચેરી સમાજ. ખ્યારા.

અવેરચંદ—પિતાજી આ શું! અફશોસ, તેટલા ગાટે દરિયાખાંને ફાં-
સી ઠરાવી છે ?

મોતીચંદ—વાહ! વાહ! રે શું! તેનો જીલમ આછો સગજો છે ?

અવેરચંદ—શું દરિયાખાંને ફાંસી આપી દીધી, કે હવે આપવી છે?
તે પહેલું ગને કહે?

મોતીચંદ—પુત્ર! મેં જો કહ્યું તે તારા ધ્યાનમાં આવ્યું નહીં તેને
ફાંસી ઉપર લાઇ ગયા છે, તો તે જોવા ગાટે સૌ લોકો જશે.
આલો આપણે પણ જઈએ.

અવેરચંદ—પિતાજી! તમારું કહેલું તદ્દન વગર વિચારતું છે. અને
તમારા અનુમતથી મારો વિચાર તદ્દન જુદો છે.

મોતીચંદ—તારો વિચાર શું છે, તે ગને કહે ?

અવેરચંદ—પિતાજી મારો વિચાર એમ છે, કે ઉપકારને બદલે ઉપ-
કાર ધણા કરે છે, પણ અપકારને બદલે, ઉપકાર કરનાર તો
ભાગ્યેજ છે; તો આવો વખત ગને ફરી ગળવાનો નથી. તેથી

આ વખત બાદશાહની કુરનસ જાળવી માફે અમળ નાગ કરવા ધાર્ણું.

આતીચંદ—તું તો કેવળ ગાંડો છે. હરકમેશ કુટીલતાથી ભરપૂર અને કુરગનવાળા ઉપર દયા શી ! તે લપટ તો બાદશાહે કરેલી શિક્ષાને પાત્ર છે. શુ ! આપણને દુઃખ દેવામાં કયાશ રાખી છે ?

અવેરચંદ—પિતાજી, આજ અસાન, જ્યાં સુધી હું, ને માફે છે, ત્યાં લગી જીવતે સુખ ગણતું નથી. (જુઓ કહું છે કે,)

શ્લોક:

યાવત્ત્વંતોઽસ્મિહંતાસ્મી; સાત્માનંમન્યતેઽસ્વદ્રક્ ॥

તાવત્તદભિમાન્યજ્ઞોવાધ્યવાધકતામિયાત્ ॥

અર્થ—હું માફું, મરાણો છું, એમ માનનાર અભિમાનથી ભરેલા અસાનીને બાધ્ય બાધકપણું છે. બાધક એટલે (મારવા યોગ્ય શત્રુ અને બાધ્ય શત્રુનો અભાવ.)

શ્લોક:

જ્ઞોકંહર્ષભયદ્વેષલોભમોહમદાન્વિતાઃ ॥

મિથોન્ધંતંનષસ્યંતિ, ભાવૈર્ભાવંપ્રથકદ્રશાઃ ॥

અર્થ—ભેદ દ્રષ્ટીવાળા પુરુષો શોક, હર્ષ, ભય, દ્વેષ, લોભ, મોહ, મદના ભરેલા અન્યોઅન્ય મારે છે, પણ કરતા ને દેખતા નથી.

શ્લોક:

યથાઽનેવંવિદો મેદો, યત આત્મવિપર્યયઃ ॥

દેહયોગવિયોગૈર્ચ, સંસૃતિર્નનિવર્તતે ॥

અર્થ—અરોગર ન જાણે એવા ગતુષ્પતી બેદ દ્રષ્ટી થાય છે, એટલે શરીરનું યોગ ને વિયોગ (જન્મ અને મરણ) પણ, વિષ્ટી નથી પાગલું.

ચોતીચંદ—માઈ, તું સગળુ છે, અને તારૂં કેહેવું ખરૂં, પણ દરિયાખાંનનું કરેલ કામ યાદ આવતાં સહિત થાઉં છું, અને શરીરનાં રોગોચિત્ ઉભાં થાય છે, જેથી તારાં વચન મારી છાતીમાં કરતાં નથી.

અવેરચંદ—પુત્ર્ય, કરતા અન્ય છે અને ખીજ ઉપર આરોપ શા માટે મૂકવો જોઈએ ? સાડ નરસું થાય તે પોતપોતાની મેં જોજ અને છે (કહ્યું છે કે.)

શ્લોક:

સુખસ્યદુઃખસ્યનકોપીદાતા, પરોદદાતિતીકુબુદ્ધિરેષા ॥

અહંકરોમિતીવૃથાભિમાન, સ્વકર્મસૂત્રગ્રથિતોહિલોકાઃ ॥

અર્થ—સુખ દુઃખનો આપનાર કોઈ નથી. અન્ય કોઈ સુખ દુઃખ આપે છે, એવું માનવું એજ કુબુદ્ધી છે. હું કહેછું એમ માને તે કેવળ અભિમાન છે, તમાગ છવ જંતુ પોતાના કર્મતંતુમાં ગુંથાએલા છે. (વળી કહ્યું છે કે.)

શ્લોક:

નાયંજનોમેસુખદુઃખહેતુર્નદેવતાત્માગૃહકર્મકાલઃ

મનઃપરંકારણમામનન્તીસંસારચક્રેપરીવર્તયેદ્યઃ ॥

અર્થ—મને સુખ દુઃખનું કારણ કોઈ જન નથી, તેમજ દેવ, આત્મા, ગ્રહ, કર્મ, કાળ, તેમાં પણ કોઈ સુખ દુઃખનું કારણ નથી. પુરૂષો ગતનેજ સુખ દુઃખનું કારણ કહે છે, અર્થાત મન

નની ગાનતાથીજ સુખ દુઃખ છે, તેથી સંસારચક્રમાં પુરૂષ
(૭૫) બમે છે.

મોતીચંદ—ભાઈ ! તારી ધારણા પ્રમાણે ન્યાર્ષિક બાદશાહ કરે, એમ
ગને જણાવું નથી, તોપણ પ્રયાસકર, ભાગ્યે તેનો ૭૫ બચે
તો સાફ ! પુત્ર જ તારી મરણ પ્રમાણે તાકીદથી કર.
ઝવેરચંદ—પિતાજી ! હું ત્યારે હવે બાદશાહ ખાસે જાઉં છું.



પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—બુલબુલખાનું ઘર.

પાત્ર—બુલબુલખાં, સીપાઇ, ઝવેરચંદ.

બુલબુલખાં—(ઝવેરચંદને આવતો જોઇ) આઇ દોસ્ત, ખુશ મઝ-
મેં હો તખીયત અચ્છી હૈ ?

ઝવેરચંદ—મીત્ર આપની કૃપાથી આનંદમાં છું.

બુલબુલખાં—દીનજન, બહુત દીન જવામે ઠર ગયે.

ઝવેરચંદ—જી હા, જાણીછોના વખતો વખત દુર દેશ પ્રવાસી
ચવાય છે!

બુલબુલખાં—સચ્ચે. મગર ઇધરકા કુચ્છ નય જુને ખબર પાયે ?

ઝવેરચંદ—હા. પીતાજીએ સરવ હકીકતથી વાકેફ કર્યો, શાહાબાદ
છે આપને. મિત્ર, વિકાળ સંકટ શીર લઇ, દોસ્તદારીની નીતી
રીતીમાં પવિત્ર મન રાખી આપે મારી ઇજતની વૃદ્ધિ કરી દુષ્ટને
સપડાવ્યો, અજાણા ઉગારી, એથી હું આપનો આભારી છું.

બુલબુલખાં—દોસ્ત, ઉસમેં આભાર કાયકા. દોસ્તદારીકા ચહ
તુખમ હૈ.

ઝવેરચંદ—ભાઈ, આપને તો તેમજ બોલવું ઘટે છે, પણ જો કદી

આપ તેને નહીં મળ્યા હોત, તો તે અખળા પ્રાણુ હાથ
કર્યા વગર રહેતજ નહીં, અને નીજકાંડી કસંકરપથઈ જત,
અને જગતમાં મોં જતાવવાનો વખત અમને દુઃસહ થઈ પડત,
પણ આપના પ્રતાપથી કસંક વાદળું વીખરાઈ ગયું છે.

યુલ્યુલખાં—દોસ્ત, મેં ક્યા, લેકીન ખુદાને શુશુસુંદરીકું અચ્છી
ખુદિ દી, કે ઉન્નેં મુજકું કાગજલીખકે ચેતાયા, નહીં કે
આપકી મુજકું મૂલાકાત હોતો તખ મેં ક્યાં મુખ જતલાવત,
મગર ખુદા દરતે સો અચ્છાજ કરતે હૈ.

ઝવેરચંદ—યુલ્યુલખાં, આ જગતમાં પ્રત્યક્ષ ગિત્રાચારી કરનાર
ધણા છે, અને સ્વાર્થ સંબંધી અન્યોઅન્ય પ્રીતી અપૂર્વ
જતાવી મનાકર્ષણ કરે છે, પણ નજરે દેખાતા વિપત્તી વ્યુ
હને વિદારવા શીર એક જાણુ મૂકી, દુઃખોધ લુપતમાં નિવાસ
કરવાને ખરેખર ખાનદાનીના ફરજન લાગ્યેજ નજરે નીરખ-
વામાં આવે, મહદ્ ભાગ્ય કે તે લુપતમાં પ્રીતીથી નિવાસ
કરનાર આપ એકજ છો.

યુલ્યુલખાં—આ દોસ્ત, છતની જાડાઈ મુજકું ના દેની ચેયે.

ઝવેરચંદ—એમ કેમ, મારી ઇજત કેવળ આપ કૃપાથીજ રહી
છે, કારણ.

ખનઝારો.

દિલદાર દોસ્ત મુખદાર્ઠ, રાખી ઇજત ધરની બાર્ઠ;

ધન યુલ્યુલખાં છે તમને, નીતિ પ્રીતિ દાખવી અમને;

શત્રુ સામે કરી ચડાઇ.

રાખી૦

જે દિલ્લી તખ્તનો સખો, તેને આપે પકડીને દુબચો;

લાજ રાખી કરી સવાઇ.

રાખી૦

જોઈ ગિત્ર ટેક તમારી, થયો જન્મો જન્મ આભારી;

ધન મિત્ર તારી બધાઇ.

રાખી૦

માયા સાટે રાખી ગિત્રાચારી, પ્રાણ જતાં (તિ) બંધાવી પ્યારી;
નથી આપે રાખી જુદાઇ. રાખી૦

બુલબુલખાં—ઈસમે આભાર કાયકા. સુન,

રાગ કુંવરી કુંવર મારા લાડકાં.

ગિત્ર મારા તમે સાંભળો, નથી ક્યો ઉપકાર;
ફરજ મારી મેં અદા કરી, એમાં શાનો આભાર. ગિત્ર૦
હું રે હતો મુજ ભૂવનમાં, ગુલાબ આવી તે વાર;
પત્ર આપ્યો સુને તે સમે, ઉદાસી થઈ અપાર. ગિત્ર૦
અળખાતું દુખ જે વાંચતાં, મુજને આવ્યો કાળ;
જલ્દી સ્વારોતે પાખરી, પકડ્યો દુષ્ટને હાલ. ગિત્ર૦
આભાર મારો કરો નથી, મિત્રની એછે રીત;
મિત્રને દુઃખે દુઃખી થવું, મિત્રની હીતે હીત. ગિત્ર૦
વિશેષે અળખાની આસ્તે, ધાય શરવીર જેહ;
જગતમાંહી કાર્તિ પામીતે, સ્વર્ગે જાશે તેહ. ગિત્ર૦
દોસ્ત ઉસ લીયે અહેસાન ઉપકારકી કુચ્છ જરૂર નહીં હૈ.

અવેરચંદ—મિત્ર આપના કરેલ કામથી મારો એમ તરંગ ઉછળે છે
તેથી કહું છું, પ્રશંસા કરતો હું એમ આપે નહીં ગાનવું. મિત્ર,
હું અને તમે કાંઈ જુદા નથી. ભાઈ, આ વખત એક અભિ-
પ્રાય લેવા ધારું છું.

બુલબુલખાં—ક્યા!

અવેરચંદ—કુર્ગી દરિયાખાંના કામ સામે જોઈએ તો કદી રહેમ
આવે તેમ નથી, તો પણ તેનો જીવ જવાથી આપણને શું લાભ,
માટે મારો એવો વિચાર થાય છે કે, બાદશાહની કુરનસ બળ-
વી, દરિયાખાંની ફાંસી માફ કરાવું. એ બાગતમાં આપ શું

મત આપો છો ? હું અને તમે બે નથી, જેમ આપનો અનુગત ગળે તેમ કરવા ધારું છું.

બુલબુલખાં—શેઠજી, ખાનદાનકા યહ લગ્નન હૈ. એસા બને તળતો ભગતમેં નામ આગર હો જાવે. મેં બી મેરા સચ ધરાદસેં કહતા હજી, કે તુમ જલ્દી જા કે યહ ઉપકારકા કામ કરવો. પીછે આપને ખાતરીત કરુંગે.

અવેરચંદ—ઠીક, ત્યારે હવે હું જાઉં છું. (જાય છે તે પદો પડે છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—ખાદશાહનો ખાનગી ગહેલ.

ખાન—ખાદશાહ, પછીથી અવેરચંદ (ખાદશાહ બેઠો છે તેવામાં અવેરચંદ આવે છે.)

અવેરચંદ—ખુદાનીંદ, અખ્તેબુલન ! હજુરની નીવાહમાં કુરનસ જાનવું છું.

ખાદશાહ—અવેરચંદ, તુમ કળ આવે ? કયું ખુશ મનેમેં હૈ.

અવેરચંદ—જહાંપનાહ ! આપના પ્રતાપથી ખુશમાં છું. વળી આપની નીકટ આવવાથી અતિશય આનંદ છે. હજુર, ! હ્યો આપને માટે આ લાગ્યો છું (આપે છે).

ખાદશાહ—[હાથમાં લેને] અવેરચંદ તુમ મેરે વાસ્તે યહ અમૂલ્ય ચીજ લાવે એસી ચીજ મેને મેરી નજરસેં કબી નાહીં દેખી હૈ. લેકીન, યહ ચીજ દેખકે મૈ ખહુત ખુશ હુવાહું, તુને પર મુજે પ્રેમ ખહુત આતા હૈ, ઔર તુમ ખહુત દીનકી મુસા-

ફરી શીરકે સંહી સલામત ધરે આપા, ઉસ ખાતિર મૈ તુજે પર
ખુશ હોકર કહેતા હો, કે તેરે મનમે મંગતેકી ખુશી
હોવે વો મંગલે, મે દેનેકું તૈયાર હો.

ઝવેરચંદ—જહાંપનાહ! આપ માવિત્ર છો, ચોટલે છોરને દેખી હ-
રહમેશ આનંદજ હોવો જોઈએ. જનાજ, ચોક વચન આપની
પાસે માગવા ઇચ્છા રાખું છું.

ખાદશાહ—ક્યા પચન, જલદી કહદે.

ઝવેરચંદ—(સલામ ભરીને) હજુર, આપે દરિયાખાંતે ફાંસીની
શિક્ષા કરી છે, તે ગારી ખુશાલીને ખાતર, અને જગતમાં
આ જાળકતું નામ અમર થવાના હેતુથી તેને મારી આપવા
આપ દયાવાન થશો.

ખાદશાહ—(વિચાર કરીને) ઝવેરચંદ, વો કશી ખનનેવાલા નહીં
હૈ. ક્યુંકે બિન્હે રૈયતકે પર બહુત જુલમ ગુજરા હૈ. ઔર
તેરી ઔરતકું સપડાય કે બહુત દુઃખ દીયા હૈ. યહ સખ વૈર છો-
ડકે તુમ ક્યા મંગતા હૈ. ક્યુંકે મો હરામી, ફાંસીકી સજાકે લાયક હૈ,
બિરકે લીયે મેં ખીલકુલ છોડનેવાલા નાંહી હું, પરંતુ તેરા દીલ
ખુશ હોવે ઔસા કુચ્છ દુસરા મંગ લે.

ઝવેરચંદ—બંદેનિવાજ, હુંકી ખુદિનાં માણસો કદી અકૃત્ય કરે, તો
તેના પર વિશાળ મનવાળાએ ખોટી અસર ખીલકુલ ન લાવવી
જોઈએ. કારણ કે ઉપકાર ઉપર ઉપકાર કરનાર આ જગતમાં
છે, પણ અપકાર ઉપર ઉપકાર કરનાર બાગ્યેજ ગણી
આવે. કારણ

ગીતી.

ઉપકારે ઉપકારો, કરે પ્રિતથી આ જગતગારે;
(પણ) અપકારે ઉપકારો, કરેજ તેતો ખરાજ શીરવારે.

(૧૦૬)

તેટલાજ ગાટે તેને છોડી આપી ગાંડે નાગ પસારો હજુર.
બાદશાહ—અવેરચંદ, તેરા કહનાં સચ હૈ, લેકીન તુમ બહુત
દીનકી મુસાફરી કરકે સહી સલામત ધરૂં આયે, બેસકી ખુ-
શાલી કે ખાતિર મેં દરીયાખાંકી ફાંસીકી સજા દરમુજર કરતા
હું. કયું ખુશ હુવા?

અવેરચંદ—જહાપનાહ હમેશાં આપના પ્રતાપથી ખુશીમાંજ છું.

બાદશાહ—અય સીપાઇ, તુમ ફાંસીકી જગ્યાપેં બેકે, ફેજદારકું
કહનાં, કે દરીયાખાંકી ફાંસી બંધ કરકે કચેરીમેં જાયે.

સીપાઇ—બહુત ગમ્મત સરકાર. (સીપાઇ બચે)

બાદશાહ—અવેરચંદ કચેરીમેં આનાં.

અવેરચંદ—બહુ સાંડે હું રજા ગાયુછું. (જાય છે પડદો પડે છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—ફાંસીની જગ્યા.

પાત્ર—ફેજદાર, સીપાઇઓ, દરિયાખાં દાનીઓ

અને નાથુડી.

દાનીઓ—અલી ચ્યાં જમ.

નાથુડી—એમરે સુંહે, સુંહે, હડકવા હાલ્થોસે, કે ખુમ શી મારેહે.

દાનીઓ—અલીએ ભોછઆની મા, આને એક મોટા ઉમરાવ
દરિયાખાંને ફાંકી દેવાનીસે. ને, આ મારા ઉપર કામર
આવ્યો સે.

નાથુડી—(ખુશી થઇને) અહા હા હા! તારે તો ઠીક, આપણું તો
કામ થઇ ગયું, હવે કપડાં લુગડાં સારાં મારેહે.

દાનીઓ—વાંઝણીની, લૂંટડાં ગરહે તેમાં હું ! પણ ભડકું કંઈ હે,
ગતે ભૂછ લાછસે. રાંડ, પછે લૂંટડાં હંભારજો.

નાથુડી—ભોલઆના બાપા. આપડા ધરમાં કાંઈ પણ આવતું
નથી જાણું થઈ રીઠું સે, તો ગાગમાં જઈને માલ આવ, પં
છે ખાહું.

દાનીઓ—રાંડ, ગારા ધરની ઇસકાગત મ્યાં જઈ એક ગહિનામાં ૫૦૦
ગડદાંનાં ખાપણ આવે સે, અને અંતકાળીજી ધાન આવે સે,
તેમાં એક દોઢીયું કે પાલી પણ ધાન નથી, રાંડ આ હું
વાત ! આલી જા ધરમાંથી હું ગીલ લાવી એસારીસ.

નાથુડી—ગીલ લાવવી હોય તો હું મ્યાં ના પાડુંહું, તારી માં બેનને
ધરમાં ગારે ઠેકાણે રાછ.

દાનીઓ—વેય ! સાલી શું બોલે છે ? ગારાપર તું આશક થઈ
આવી ? તે ભુલેસે હું ? ગારા રૂપમાં કાંઈ ખામીસે ? જો,

ગઝલ,

ગારાપર આશક થઈ દેખી ને શીરવાલ,

શું બગર મુજને પ્યારી તું કરીશ આ હાલ;

હું સગજો તો અલી ગારી દીલબાન,

આવાતું કરતાં તું થઈ શાને નાદાન;

નાથુડી ગારી તું હવે, છોડી દેને બેદ,

ખંદા ખંદાને તું ગળી લેલી અબેદ.

પ્યારી આજ, સો જાહો દોડડાનો માલ મલહે. જો, ભગવાન
કરહે તો ?

નાથુડી—દીલબાન, જો એવો માલ મળહે તો આપણી રંશુડીનો વિ-
વાહ થઈ રહે ને ગારા ભાઈનું પણ હગપણ થાહે.

દાનીઓ—તારો ભાઈ ખાડમાં પડે, રાંડેજણી, શું ! ગારા ઈબ-

રામાંથી હું તારા ભાષને ભાગ દઇસ.

નાથુડી—તેં ઈજરો લીધો એટલે આપણું કામ થાહે અને ખીજ સું ભૂંછે ગરે. ખાવીદ, એ વાત એક જાણુ પણુ હું મરૂં તો તમારા શા હાલ.

દાનીઓ—મારા હાલ શા ? તેગ તારૂં હેત કેવું છે તે સાંભળ ?

રાગ મજલ.

ઓ નાથુડી તું ગરબને, મારા થાએ ખુરા હાલ;
ખાનખાન મેં કેને ખવરાવું, કેમ કરી જાએ મારો કાલ. ઓ
તારી સાથે પેસું ચીતામાં, તુંથી અલગ કદી ન રહી;
અગલ એનમાં વખત નીકાલું, મુખ તારૂં ફજરમાં જોઈ. ઓ
ધરમાંથી તું નીકાલે મુને તો, ફાંસીપર હું લટકું જઈ;
ગુસ્સો કદીન કરજે ખ્યારી, કરી જેસવાનું નથી ક્યાંઈ. ઓ
તેરલા માટે સીસગતી પુતલી હું તારે આધીન છું.

નાથુડી—આવો સીધી રીતે જવાબ આપી મારા ધારવા પ્રમાણે વરતે તો મારે ખીજે જવાની તેગજ મરવાની શી મરજ (તેવામાં દરિયાખાં સંતરીના પેરા સહીત આવેછે)

સંતરા—અણે દાનીઓ, દરિયાખાંકુ ફાંસીપેં ચડાય દો.

દાનીઓ—દરિયાખાં આજે તને ફાંસીની શિક્ષા છે, માટે તું તારા મનનું સમાધાન કરી, તારે જે ઇચ્છા હોય તે ખાવા પીવાનું માગ લે, અને તું તારા ઇચ્છને સંભાળી આ ફાં (જોલતો બંધ થાય છે)

દરિયાખાં—અણે, જલ્દી જ ખુની જોલતા જોલતા ક્યું અચકાતા હે, તેરા ધરકા હુકમ તુમ કુચ્છ ચલાતા નાંહી હે. હુકમકા અગલ કરના વો તેરા કામ હે, ક્યા કહેતે ચે? કહદે.

દાનીઓ—(વિચાર કરીને) છે તો તેગજ, આપને કોઈને યાદ કર-

તું હોય તેને કરીને આ શંસીપર લટકી જાઓ, અવસાનનો દીવસ છે.

દરિયાખાં—દાનીઆ, મેને જો જુલગકા કાગકીયા ઇસ્કા ફલ મુજકું મીલા, યહ સબકી મેં લાયક હોં, અગ ખુદાકી બંદગી કરને દે, પીછું ખુશીશે ફાંસી દેદે.

પીલુ.

સ્વર્ગના વાસી મુખના રાશી,
દુઃખ દેખી થાઉં ચીતે ઉદાસી. સ્વર્ગ.

નિંદીત કાગ કર્યું મેં હુલાશી,
તે ફજામાં આ આવી શંસી. સ્વર્ગ.

ખ્યાતી મુગાવી મેં કરાવી હાંસી,
પરદારા સેવનનો ખ્યાસી. સ્વર્ગ.

ઇશ અને હે કાશી નીવાસી,
અતે તમે આવી હ્યો તપાસી. સ્વર્ગ.

અય દાનીઆ, ખુશીશે મુજકું શંસી દેદે (તેવામાં નેપથ્યમાં આવજ થાય છે, દરીઆખાંકી ફાંસી બંધ કર દો. જહાંપનાકા હુકમ હુવા હૈ, કે શંસી બંધ કર દો તે સાંભળી દાનીઓ ચગકે છે) દાનીઓ—(નાથુડીને) અલી આ કોશુ વળી મુગ મારતો આવે છે જો તો ખરી (તેવામાં સિપાઈ પ્રવેશ કરે છે)

સિપાઈ—[પ્રવેશ કરીને] ફોજદાર સાહેબ જહાંપનાકા હુકમ હુવા હૈ, કે દરીઆખાંકી ફાંસી બંધ કર દો.

ફોજદાર—બહુત અચ્છા [દાનીઆને] અય દાનીઆ દરીઆખાંકું ફાંસી મત દો જહાંપનાકા ફરમાન હુવા હૈ.

દાનીઓ—બહુ સાફ (દરીઆખાંને) દરીઆખાંભાઈ ઈશ્વરે તમારી સહાયતા કરી, ફાંસી ઉપરથી ઉતરીને ચાલ્યા જાઓ. (જાય છે)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—ખાદશાહની કચેરી.

પાલ—ખાદશાહ, કાજી, ખુલખુલખાં, ઝવેરચંદ, સૈન્યાધિ-

પતિ, અને દરીઆખાં.

ખાદશાહ—કાજી સાહેબ, દોસ્તદારી ખુલખુલખાં ઔર ઝવેરચંદની હૈ.

કાજી—જનાળ સચ હૈ. ગગર ખુલખુલખાં ઔર ઝવેરચંદની દોસ્તીકા હકમે આપ તરફસે કુચ્છ ઉત્તેજન મિલના ચૈયે.

ખાદશાહ—કાજી સાહેબ, આપે મુજકું ચાચી સલાહ દી [સબા પ્રત્યે] અય કચેરીમે બેઠેનેવાલે અમીર ઉગરાવ સુનીએ, ખુલખુલખાં ઝવેરચંદકા દિલનન દોસ્ત હૈ. વો મેં ખાત્રીસે કહતાહું. ખુલખુલખાંને દોસ્તીકા ચિતાર આગેહુગ જતલાયા, ઔર ઝવેરચંદને અપકાર કે પર ઉપકાર કીયા, વે દોતુકી નેક ટેક દેખકે મેં બહુત જહુત ખુશ હોતા હું ઔર વે દોતુકું મેં દશ દશ ગાવ ધનાયત કરતા હું. ઔર ગુલુસુદરીકું મેં મેરી લડકી સગજતા હું.

કાજી—ધન્ય હૈં! ખુદાવીંદ, અપનેકું (તેવામાં દરિઆખાંને સૈન્યાધિપતિ લખને આવે છે.)

દરીઆખાં—(કાંધ પણ નહીં બોલતાં સલામ કરી ઉભો રહે છે. તેને જોઈ ખાદશાહ ધગકીથી)

ખાદશાહ—અય કંગજત, હરામી, બદગાશ મેંને તુજકું સજ કી, વો કબી ગાસી કરનેવાલા નહીંયા અગર તેરી ઉગરદા દુર રાકે લીયે, ખુદાને ઝવેરચંદકું ભેજ જીસકે લીયે, લાખ લાખ હોકે, તેરી ફાંસીકી સજ મેં દરગુજર કરતાહું. (સબા

પ્રત્યે) અય કચેરીમાં જોઈનેવાલે અગીર ઉગરાવ સુનો યહ
 ઝવેરચંદકા દરીઆખાંને ગહુત ગુના કીયા હૈ. લેકીન ખાનદાન
 નકા લડકા ઝવેરચંદ સળ ગુન્હા છોડકે દરીઆખાંકા અપકાર-
 કેપર ઉપકાર દીયા. ધન્ય હૈ ! ઉસકા માળાપકું, શાખાશ
 હૈ વછર ખુલખુલખાંકું, જૌર ગિન્નેમાં નહીં આવે જૈસા ફિટકાર
 હૈ દરીઆખાંકું. કાછ સાહેજ ઉનકું દેશ નીકોલ કર દો.

કાછ—(ઉમે થઇ સલામ કરીને) ગહુત અચ્છા ખુદાવીંદ, તખ્ત હમેશ
 રહો. (દરીઆખાંને) અય દરીઆખાં, તેરા જાન બચાને વાલા
 ઝવેરચંદકી પાસ ગાફી મંગલે, કાલા મુખકા ધની ? પીછું
 ઇકાંસેં ચલ જા.

દરીઆખાં—[નગન કરીને]

ગજલ.

આપનો ગુન્હેગાર, હું થયો ખરે,
 દષ્ટિ નિધાની કરી, આપે મુજપરે,
 બુદ્ધિ મારો અતી, વળી ત્રાસનો અંગાર,
 સર્વ વાત ત્યાગીને, કરી નીધા આવાર. આપનો.
 આપને થઈ હોત વીજળ, જો કદી,
 મૃત્યુ મારે શંસીથી, થાત સપદી. આપનો.
 ગુણુપર ગુણુ કરે, અવનીમાં અનેક,
 અવગુણુપર ગુણુ કરવા, આપ જન્મ્યા એક. આપનો.

ગીતિ.

અવગુણુ મારા સરવે, નહી ગણુકારી આપ પધાર્યારે;
 મૃત્યુના મુખથી મુજને, ઉગારવાને તમે વિચાર્યારે.

ઝવેરચંદ—દરીઆખાં, તમે દીલગીરી શા માટે જતાવો છો, કોઇનું
 ખુશ કોઇનાથી થતું નથી. સર્વ ઠેકાણે ઇશ્વર મરજી જળવાન

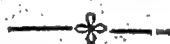
મારા અપરાધથી તમે વિમુક્ત છો.

બાદશાહ—સૈન્યાધીપતી, યહ દરિયાખાંકો મું મેં દેખને વાલા નાહી
હું ક્યું કે જળ મૈ ઉસકું દીખતાં હું વો જખત મેરી આંખ-
મે ખુન આતા હૈ. વો હરામીકું જલદીસે યહ શહેરસે નીકાલદો.

સૈન્યાધી—છનાળ, હુકમ શિરતાજ કરતા હું —

(દરિયાખાંકે) અય દરિયાખાં, તુમ અખીકા અખી
નિકસ જા. દિલ્હી તખ્તકી દુવાઇ છતકી જગોપે ફિરતી
હૈ. છતની જગોપર તુંઝે નાહી રેના, ઐસા હુકમ જહાંપનાકા
હૈ, અખીકા અખી ચલ જા.

(દરિયાખાં કાંધ નહીં ખેલતાં ચાલ્યો જાય છે)



પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—ઝવેરચંદનું ઘર.

પાત્ર ઝવેરચંદ ને ગુણસુંદરી.

ઝવેરચંદ—પ્રીયે, તારા ઉપર, દુઃખરૂપી આંખાર આવવામાં કાંધ
પણ ક્યાસ રહી નથી. વાહ! ધન્ય છે! તુંને આવા વિકટ
સંકટમાં તે તારૂં શિયળ ભંગ થવા નહીં દીધું.

ગુણસુંદરી—પ્રાણનાથ, મારાથી શું જાને! એ સર્વ ધર્મ રાખવો
પશ્ચરને હાય છે. જ્યારે ધસ સાનુકુળ છે. ત્યારે ધર્મરહેણે ધન્ય!
ખુલખુલખાં સાહેજને કે જોણે ત્વરાથી આવી આવતું કલંક
વાદળું વીખેરી નાંખ્યું.

ઝવેરચંદ—પ્રીયે, ખુલખુલખાંની શી વાત! એતો જનમથીજ કેવળ
પરગજુ છે અને અનાધારનો આધાર વીપતી વીધારવા અ-
ચણી છે.

ગુણસુંદરી—પ્રાણનાથ. ખડું તેતો તેવાળે છે એવા નીતિવાન વીર

પુરુષ સાથે આપે ગિત્રાચારી કરી, તો આપને પણ ધન્ય છે!

ઝવેરચંદ—પ્રીયે જાવે ગયો ત્યારથીજ હું આવતાં સુધી તારે દુઃખ-

થી દીવસ નીર્ગંગન કરવા પડ્યા.

ગુણસુંદરી—સ્વામીનાથ, જ્યારે દંપતી વીખુટાં થાય ત્યારથીજ સ્ત્રીને

સુખ હોયજ નહીં, ખેર ગદ્ય ગુજરી શી વાત.

ઝવેરચંદ—પ્રેમી તારી વાક ચતુરાર્થથી માંડું હૃદય આનંદગય થઈ

તને ગળવા આતુર થાય છે.

ગુણસુંદરી—આર્ય પુત્ર આપની ઇચ્છાનુસાર વર્તવાને તૈયાર છું.

ઝવેરચંદ—વાહ વાહરે! પતિવ્રતા સ્ત્રીતો પોતાના પતીને કાંઈ પણ

અસુખમાં દેખે, તો પોતાના પ્રાણ અર્પણ કરતાં વાર કરતી

નથી જો.

ગીતી.

ક્ષણગાં પ્રાણજ અરપે, કિંચીત સંકટ નીજ પિયુ પામે;

સુ શિયળ પ્રેમદાનો, અખિલ જગતમાં યશ રૂડો જામે.

રૂપવંતી ગુણવંતી, જે નર પામ્યો રતન રૂપ રાગા;

તે નર સ્વર્ગીય વૈભવ, ભોગવનારો ગણાય વસુધામાં.

ગુણસુંદરી—પ્રીય પ્રાણનાથ, તેતો ખડું છે, પણ જે સ્ત્રી પતી

ધર્મ પરાયણી હોય છે તેને આ પ્રમાણે વરતવા ફરજ છે.

દક્ષિણી દાદરો.

પતી તમે સુણો, સતી તણી જે રીતીરે;

સાધવી નાર, ન કરે ચાર, સુંણતાં વાર, અંગે અંગાર,

ફક્ત પીયુની પ્યાસીરે.

પતિ—

સતીતણી ગતી, શાસ્ત્ર કહે ગાઈરે;

આતી ઉમંગ, પતીના સંગ, જલાવે અંગ, ટાળે ફસંગ,
આંત્રે સ્વર્ગે જાવેરે. પતિ—

કદી પતી વિદેશે, જાવે કોષ વારરે;

ત્યાગે સુંગાર, તજે અદાર, શુદ્ધ જે નાર, લીલા આપાર;
મશ જાતે જાવેરે. પતિ—

સર્વે ખાત્રો—[નાટકની સમાપ્તિ થયા બાદ.]

રાગ કલ્યાણ.

સુણો સજ્જનો સૌ આણીવાર, આપ સુસ બાધજો નિરધાર—સુ૦

પતીવ્રતાનો ધર્મ વિશેષ, સત્ય સુણોધે દલો છે લેષ;

શીક્ષા ગાનશો સર્વે બ્રાત, બંધવ જન આ જગમાં સાર.—સુણો૦

ભૂલ ત્યુક કદી ભાસે મન, ગાશી કરશો સર્વે સલાજન;

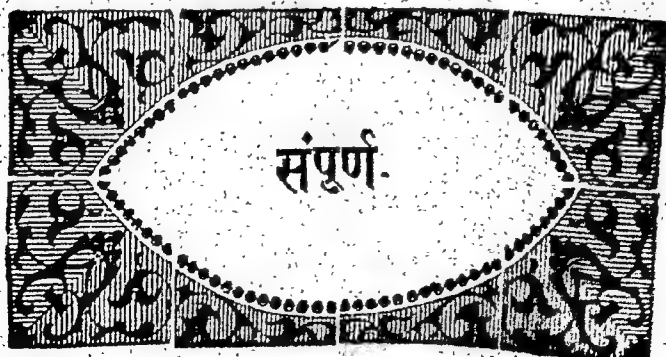
સેવક જાણી જતાવશો ખોડ, ઉપકાર ગાનીશું વારંવાર.—સુણો૦

પુનરાગમન વળી કરશો બ્રાત, અમીર ઉગરાવને વંદું સાક્ષાત;

વારે વારે આવી પુરો આશ, સેવકપર કરશો ઉપકાર.—સુણો૦

પુરુષોત્તમગતજ નિર્ભયરાગ, શુદ્ધ અટક રિયતી હજવદ ગાગ;

કવિજનનો દાસાનુદાસ, રચ્યું નાટક બ્રાતાને આધાર.—સુણો૦



ઉત્તેજન પત્રીકા.

આ પુસ્તકને પ્રસિદ્ધિમાં લાવી આર્ય સદ્ગૃહસ્થોની સેવામાં મુકવાને આજ લાંબો કાળ થયા આકાંક્ષા થઇ રહેલી હતી. પરંતુ કેટલાંએક કાર્યના વ્યવસાયને અંગે તે ધારણા ત્વરીતાથી પાર પડી શકી નહીં. પણ પાછળથી કેટલાંએક ઉદાર શ્રીમંત સદ્ગૃહસ્થો તથા ભૂપતિ સાહેબોના તરફથી યોગ્ય આશ્રય ગળવાથી આ પુસ્તકને મુદ્રાંકિત કરી પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાની તક મળેલી છે. જે સાહેબોના તરફથી આવલથી આશ્રય મળેલો છે. તેવા ઉદાર દિલના ગૃહસ્થોના નામ આ પુસ્તક સાથે અગર રાખવાની અભિલાશાથી તેઓનાં મુ-ળ્યારક નામ નિચે ટાંકવામાં આવ્યાં છે.

સ્વસ્થાન ધ્રાંગધ્રા.

નેકનામદાર ખુદાવીંદ કુમાર શ્રી અણતસીંહજી ખડાદુર.

૧૦ કુમાર શ્રી ભભૂતસીંહજી સાહેબ .

૭ કુમાર શ્રી કરણસીંહજી

૨ રાજગાન રાજેશ્રી અમીચંદ નથુ ફેટુ આપી.

સ્વસ્થાન વઢવાણ.

૫૦ નેક નાગદાર ખુદાવીંદ દાકોર સાહેબ જાણસિંહજી ખડાદુર

૭ જાઈ શ્રી માણ રાજગા સાહેબ

૩ મે. બવાનીશંકર ગીરજશંકર ન્યાયાધીશ સાહેબ

૫ મે. જોડીદાસ ત્રિશ્વનાથ માણજીસેટ સાહેબ

૨ મે. જળભાઈ નથુરામ કાગદાર

મે. સદાશીવરાવ શીવરામ સહસ્ર ખુદ્યે: દાંતર સાહેબ

મે. માધવરાય સરન્યાયાધીશ સાહેબ

મે. વિનાયકરાવ ચિત્રકાર

સોનગઢ.

- ૫ મે. બાપાજી રાગચંદ્ર ડીપ્યુટી સાહેબ
 ૨૫ મે. જગજીવનદાસ બાવાબાઈ સીરસ્તેદાર સાહેબ
 ૩૦ મે. ગણીલાલ કેશવરાગ યાજુદાર સાહેબ
 ૨૫ મે. લલુલાલ વલ્લભરાગ ફોજદાર સાહેબ
 ૩ રા. રા. પ્રાણશંકર મોતીરાગ રાઈટર
 ૩ રા. રા. ગાદાશંકર દયારાગ ડીઝીક્ટ એકાઉન્ટન્ટ
 ૨ „ „ સાકરલાલ હરીલાલ કારકુન
 ૨ „ „ કેશવલાલ ઇન્ડિયન ડાક્ટર સાહેબ
 ૫ „ „ જીવજીલાલ નથુભાઈ એન્જનીયરી વકીલ
 ૧ „ „ હરીલાલ વિક્રમરાય જનરલ મેનેજર
 ૨૫ મી. પરભુલાલ ગાણેકલાલ કારકુન
 ૨ મોતાની ૨૩ મારફત
 ૧ રા. રા. રગનાથ મોતીચંદ કારકુન
 ૧ રા. રા. ત્રીભોવનદાસ નાનજી ટપા કારકુન
 „ રા. સા. પરસોતમ ઘેલાબાઈ સરવૈયર
 „ રા. રા. અજીજ મીયા ઉમરલાલ વકીલ
 „ રા. રા. નથુભાઈ હરજીજી સાયંદી વકીલ
 „ રા. રા. ખરશેદજી ટેમુલજી કારકુન
 „ રા. રા. પેસતનજી ટેમુલજી કારકુન
 „ રા. રા. હગનલાલ ઘેલાબાઈ કારકુન
 „ રા. રા. ઉદેરીત ગણીરીત વકીલ
 „ રા. રા. અગરજી ભોળાનાથ વકીલ
 ૧ રા. રા. મધ્વચંદ નરસીચંદ કારકુન
 „ રા. રા. ગોવિંદલાલ હગનલાલ યાજુ સીરસ્તેદાર
 લીખડા.

૫ ગોહલ શ્રી ભગવતસીંહજી બલગસીંહજી તાલુકદાર

(૧૨૦)

કાગદાર ગોવીંદલાલ હથુ

ખાખરા,

૫ દરખાસ્તી વાલા માણસુરભાઈ છવાભાઈ કાગદાર ગગારામ
ભાઈ હથુ

૧૦ ખાચર મુળુભાઈ—કાગદાર ભીગજી પોપટ હથુ

ગઢાલી.

૨ ગોહલ આણંદસીંહ ગંગુભાઈ ગઢાલી ભાગદાર—જીવણ-
લાલ નથુભાઈ વકીલ હથુ

વળા તાલુકે લેલીઆણા.

૫ મે. સાલીગીયા પીરગીયા લેલીઆણા ભાગદાર

ખાખરા તાલુકે ખીજડીયા.

૫ ચલી મીયાં ચણજી મીયા ખીજડીયા તાલુકદાર

રાજકોટ.

૫ રા. રા. મથુરદાસ વી. ગોવનજીભાઈ વેરા

૫ મે. મોરારજી ગંગાજી એન્જનીયરી વકીલ

૫ રા. રા. ચુનીલાલ વી. વલ્લભદાસ વેરા

લીંબડી,

૧ શાહ ઝોગડ મથુર

૭ મે. ચક્ર રાયચંદ

૭ શા. હકમચંદ લાલચંદ

ભાવનગર.

૭ મેહેરખાન લલુભાઈ સામળદાસ વસુધીઆત અધીકારી

૫ રા. રા. ભૂપતરાય વિ. વિઠ્ઠલદાસભાઈ મે. દીવાન અને વડી
સભાસદ સાહેબના સેક્રેટરી

- ૫ „ „ ગોપાળદાસ વિહારીદાસ આસીસ્ટન્ટ વસુલીઆત અધિકારી
- ૫ „ „ સાકરલાલ સવાઇલાલ આસીસ્ટન્ટ હજુરી સેક્રેટરી
- ૧ „ „ ગંપકરાય માણેકરાય આસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી દીવાનસાહેબ
- ૨૫ „ „ રતીલાલ છોટાલાલ ખારકલી જમીન તપાસ કરનાર અધિકારી
- ૭૫ „ „ બેચરલાલ કરરાનજી એજન્સી વકીલ મારફત
- ૨૫ „ „ સત્રુભુજ દગાળજીભાઇ વકીલ
- ૬ „ „ મહારાજગર સવાઇગર મારફત
- ૪ „ „ રાણા શ્રી માધવસીંહજી દાનજીભાઇ
- ૧ „ „ ખવાસ માવજીભાઇ રણુમલભાઇ
- ૧ „ „ વાઘાણી જાગલસીંહ જીવાભાઇ
- ૧ મોદી. માણેકચંદ વનગાળી
- ૧ રા. રા. મોતીલાલ મુળજી દકકર
- ૫ „ „ મેમણુ આરળી સેખુ વેપારી

વીરમગામ.

- ૫૦ રા. રા. મોતીલાલ ખોડીદાસ પાલજકર ચીફ કોન્સટેબલ
- ૧ „ „ લલુભાઈ ભગવાનદાસ તાર મારતર
- ૧ „ „ વીસ્તુરાગ શીવશંકર તાર મારતર
- ૧ „ „ મોહનલાલ અગરતલાલ ટીકટ મારતર
- ૧ „ „ શાગરાવ ગોવીંદ ગુડસકલાઈ
- ૧ „ „ શોમનાથ લક્ષ્મીચંદ ટીકટ મારતર
- ૧ „ „ જળદેવદાસ પરસોતમદાસ ચેકકર
- ૧ ખરી જળદેવ પરસોતમદાસ સોનાના વેપારી ચોક્કસી.

- ૧ રા. ગગનલાલ હકગચંદ વેપારી—સુંદરરાવ હથુ
૧ રા. રા. સુંદરરાવ દયાનાથ કીરતીકર વકીલ
૧ પરી ગથુરદાસ વેપારી

તાલુકે અંકેવાલીઆ.

- ૨ નેક નાગદાર રાણા શ્રી દોલતસીંધજી લાખાભાઈ અં.
તાલુકદાર
૨ કુમાર શ્રી સુરજગજી લાખાભાઈ અં. તાલુકદાર
૧ રા. રા. ઉગીઆશંકર જગજીવન અં. કાગદાર
૧ કુમાર શ્રી દીપસીંહજી કેસરીસીંહજી અંકેવાળીઆ ભાયાત
૧ રા. મકનજી જગનનાથ અં. પોલીસ પટેલ
૧ શા. નાનચંદ દેલતચંદ

મોરળી તાળે મીતાણા.

- ૧ કુમાર શ્રી જલગસીંહજી હગજીભાઈ મોરળી ભાયાત
૧ કુમાર શ્રી મદારસીંહજી મોરળી ભાયાત
૧ કુમાર શ્રી ગાધવસીંધજી મોરળી ભાયાત

કોઠ.

- ૧ વીઆસ સુનીલાલ ગીરજાશંકર કોઠ પોસ્ટમેન નં ૧ ના

કંડી.

- ૧ રા. રા. ભગવાનલાલ પ્રાણુલાલ ના. સુ. કેગાગ ડીવીઝન
રીરસ્તદાર
૧ „ „ ગગનલાલ ઉમેદરાગ કારકુન
૧ „ „ મોહનલાલ લક્ષ્મીચંદ સરવૈયર
૧ „ „ ગંગનલાલ પથુભાઈ કારકુન
૧ „ „ પરભુલાલ ધનેશ્વર કારકુન

- ૧ " " ગણેશ રાગચંદ્ર કારકુન
- ૧ " " પુરષોત્તમ શામભાઈ સુપ્રવેક્ષક
- ૧ " " જગજીવન હરીભાઈ કારકુન
- ૧ " " ગગનલાલ પ્રેમાનંદ પારેખ
- ૧ " " છોટલાલ રેવાશંકર વકીલ—મુનસફકોર્ટ
- ૧ " " મોરલીધર જયશંકર સળ જોવરસીયર
- ૧ રા. ગયુરદાસ ગગલભાઈ પરીખ
- ૧ " " કેશવલાલ મોહનલાલ વકીલ મુનસફકોર્ટ
- ૧ " " અંખાલાલ ગીરજાશંકર કારકુન
- ૧ " " કેશવલાલ જગનાદાસ કારકુન સુખા ઝોશીસ
- ૧ " " ગણીભાઈ જાલાભાઈ ઝોકોટંટ
- ૧ " " હશનભાઈ રેગાનભાઈ પોરટ મારતર
- ૧ " " વકીલ સુનીલાલ જગનભાઈ મુનસફકોર્ટ

મુખ્યાધ બંદર.

- ૧ રા. દેવકરજી નાનજી બજાર જેટ
- ૧ " ગૌરીશંકર માધવજી પંડ્યા આંબરજી હાલ "
- ૧ " કડવા હર્ષચંદ મેતા પોરબંદર હાલ "
- ૧ " હરીદાસ માવજી કાપડીયા "
- ૧ " જગનનાથ અનંતજી પોરબંદર હાલ "
- ૧ " ગોપાળજી મોતીરાગ મેતા " "
- ૧ " જગન મેધજી દોશી તાપસ હાલ મુખ્યાધ
- ૧ " દાગજી નારાયણજી પંડ્યા ધોધળી હાલ "
- ૧ " પટેલ હીરાલાલ વરજીવનદાસ ખંભાત હાલ "
- ૧ રા. રા. રઘુરાગ કરશનજી ફરીયાદજી હાલ "
- ૧ રા. રા. ગૌરીશંકર દયાળજી વલાવડ હાલ "

૧ મુ. પ્રાણશંકર ગાહાશંકર શુક્લ હળવદ હાલ ,,

૧ મુ. ઈંદ્રજી પુરષોત્તમ શુક્લ હળવદ હાલ ,,

હળવદ.

રા. રા. દવે ગંગલજી ચંદરજી

૧ ,, ,, દવે ગણીશંકર દયારામ

૧ ,, ,, ગૌરીશંકર રૂઢનાથજી આચાર્ય

૧ ,, ,, મુ. રતનજી પુરષોત્તમ શુક્લ હાલ આગરજી

૧ ,, મુ. ગૌરીશંકર પુરષોત્તમ

૧ ,, ,, લવજી પુનભાઈ વકીલ

૧ ,, ,, લક્ષ્મીશંકર સુંદરજી વકીલ

૧ ,, ,, લક્ષ્મીશંકર ગંગારામ જ્વેલર

૧ ,, ,, મૂળશંકર વી. હરજીવન જાની

૧ ,, ,, કુલશંકર વી. ગાહાશંકર જાની

૧ ,, રાગકૃષ્ણ જોડું દવે

,, ,, ગણીશંકર વી. મોરારજી વકીલ

,, ,, જોધડલાલ પ્રાણજીવન વકીલ

,, ,, શીવશંકર વી. હરજીવન કુમાર શ્રી ચંદ્રસીંહજીના
કાગદાર હાલ નવાનગર

વડનગર.

૧ ,, ,, ગાધનરાય ગુલામરાય ગાહાલકારી.

૧ રા. રા. કેશવલાલ કાળીદાસ તજવીજદાર.

૧ ,, ,, યશવંતરાવ છુડદેવ ગુપ્તે બાદાણુકર અવલ કારકુન

૧ ,, ,, ખીતાંગર ગીરધરદાસ કારકુન.

૧ ,, ,, નાથાલાલ લલુભાઈ દેશાઈ ગજમુદાર.

૧ ,, ,, નાનાલાલ વલભરામ મેતા રાવળપુરના.

- ૧ „ „ મગનલાલ દલસુખરાગ રાજપુરનાં મેહેતા.
- ૧ „ „ ગોરધન જોધારાગ દેશાધ મજમુદાર મુખત્યાર.
- ૧ „ „ નગીનદાસ ટાકરશી મેતા બાદરપુર ચાંપાના.
- ૧ „ „ માધવલાલ તુળશીદાસ છાપલીઆના મેતા.
- ૧ „ „ પારી. ગીરધરલાલ જીવરાગ વકીલ.
- ૧ „ „ મથુર ત્રંજકરાય મુખત્યાર.
- ૧ „ „ છગનલાલ રણુછોડ મુનસીપાલેટી કારકુન.
- ૧ „ પારેખ તુળશીદાસ ઈજતરાગ.
- ૧ „ „ ડોશાભાઈ શંકરદાસ દેશાઈ મજમુદાર
- ૧ „ શા. ચીમનલાલ ત્રંજકરાગ.
- ૧ „ „ કાશીનાથ નસુખરાગ ત્રવાડી.
- ૧ „ ડોશાભાઈ વીઠલદાસ
- ૧ „ કૃતેચંદ શાંકળચંદ

સિદ્ધપુર.

- ૧૦૧ આ. મે. કેરશા સાહેબ કૃષ્ણ ખાતાના ઉપરી સાહેબ
- ૧૦ રા. રા. તરવાડી નારાયણજી કેસવરાગ ખલીના ધનાગદાર
- ૧ રા. શાંકલેસ્વર પ્રહલાદજી દ્વીવેદી નોધણી કારકુન
- ૫ „ પંડયા મૂલેસ્વર ત્રંજકરાગ
- ૧ „ સુકલ પ્રહલાદ ગયારાગ
- ૫ „ પંડયા કેશવલાલ અમીરાગ
- ૧ „ સેઠ નથુ દુલભરાગ ખુશાલવાળા
- ૧ „ ગોરધન રણુછોડ પારેખ—નથુભાઈ દુલભરામ હથુ
- ૧ „ ગોરધન રણુછોડ મેતા—ગોજન
- ૨ „ બકોર હરખા વોરા
- ૨ „ પારેખ વીઠલદાસ માણેકલાલ ખાલુ

- ૨ „ તરવાડી મુલેસ્વર પુરષોત્તમ
 ૧ „ અંબાલાલ રામા પંડ્યા
 ૧ „ ગવરીશંકર લખમીરાગ તરવાડી
 ૨ „ જગનનાથ બાળાશંકર ઠાકર આસીસ્ટન્ટ ભારતર
 ૧ „ રાગચંદ્ર અંબાશંકર ઠાકર એજન
 ૫ „ લવાનીશંકર લખમીરાગ સુકલ દીઓલ ધનામદાર
 ૧ „ જોડાલાલ દુલભરાગ પંડ્યા
 ૧ „ નીલકંઠ નાહાનુંબાઇ જાંની
 ૧ „ શા પ્રહલાદ લાલચંદ
 ૧૦ રા. રા. કેશવલાલ મોતીલાલ તાર ભારતર
 ૨ „ નાનાલાલ દુલભરાગ ઠાકર ગારફ્તીયા
 ૫ રા. રા. અંબાલાલ કેશવરાગ વક્રીય
 ૧૧ „ „ જટાશંકર હર્શરાગ બ્યાસ કનેસરા ધનામદાર
 ૪ „ „ જીવણલાલ રૂપશંકર કારકુન
 ૧ „ તરવાડી હર્ષિમતરાગ હરગોવીંદ તથા ગણેશશંકર કૃષ્ણશંકર
 ૧ મે. ફરશરાગ બારાકર સીરસ્તેદાર
 ૧ રા. આણુદરાય વીરવનાથ કારકુન
 ૧ „ બળદેવદાશ નથુભાઇ કારકુન
 ૪ „ ગીરભાશંકર ઉમેદરાગ કારકુન
 ૧ „ બળવંતરાય મદાસીય સીરસ્તેદાર

રાધનપુર.

- ૧૧ રાજ્યસ્થાન રાધનપુર નવાળ સાહેબ બહાદુર.
 ૨ મે. સૈયદ બાવામીયાં પીરમીયાં. દીવાન સાહેબ.
 ૨ મે. અંદુલાલભાઇ હરીલાલભાઈ ઠાકર જાગીરદાર.

(૧૨૭)

થરાદ.

૧૦ નામદાર ઠાકોર શ્રી ખેંગાર સીંહજી સાહેબ.

પાલણપુર.

- ૨ રા. જહાદુર દુલેરાય ગીરધરલાલભાઈ ફરુકનવાસ આસીસ્ટન્ટ.
- ૧ મે. મોતીલાલભાઈ રતનજીભાઈ સીરસ્તેદાર.
- ૧ રા. હરનારાયણ રામજી વકીલ.
- ૧ રા. લક્ષ્મીચંદ કહાનજી વકીલ.
- ૧ રા. મોદી ચુનીલાલ જોદડ વકીલ.
- ૧ પારી. ગણપતરામ પાવનદાસ.
- ૧ રા. નાનાલાલ ભીખાભાઈ સુ. પો. એક્સાઈનટન્ટ.
- ૧ રા. ડોસાભાઈ ગંગવાનજી પ્રેસ મેનેજર.
- ૧ રા. ત્રીકગલાલ માણેકચંદ લખમીચંદ હથુ.
- ૧ રા. રામચંદર ગંગાધર ચુડસ કલાર્ક „
- ૧ રા. છોટાલાલ કાળીદાસ તાર ગારતર. „
- ૧ રા. અમુલજી દાના. „
- ૧ રા. દેવશી નાથા આવલ એજન્ટ „
- ૨ પંડ્યા. કેસવલાલ પ્રલાદજી.
- ૧ રા. રા. ઉમીયાચંકર ગવરીશંકર દીવોદર થાણદાર.
- ૧ કોઠારી. લક્ષ્મીશંકર ચેત્રજી સ્કોલર
- ૧ રા. ચંદુલાલ માણેકચંદ મેહેતા સ્કોલર.
- ૧ રા. કનૈયાલાલ શાલીઆગલાલ „
- ૧ રા. હીરાલાલ જોડલાલ „
- ૧ „ ચંદુલાલ મોકમલાલ પારેજી સ્કોલર.
- ૧ મહેતા. જસકરણ હવરાજ „

- ૧ રા. રા. વાગનારાય જાગજી ગંગાડકર જડજી કોટના કારકુન
 ૨ ૧ ૧ કેશવરાય નારાયણ ગડકરી
 ૩ ઠાકોર શ્રી કીશોરસિંગજી દેવસિંગજી પ્રીપળજી ઈનાગદાર
 ૪ રા. રા. માધવરાય સખારામ ગડકરી વકીલ
 ૫ ૧ ૧ રામરાવ ગંગાધર ગાડગીલ કારકુન
 ૬ ૧ ૧ વાસુદેવ આતમારાગ સીંગારપુર
 ૭ ૧ ૧ કશ્ચાશંકર મોતી કારકુન
 ૮ ૧ ૧ વિકલરાય લલુભાઈ પંડિત ઉમેદવાર
 ૯ ૧ ૧ મહાસુખ રણછોડદાસ કરીયા ફરત તલાટી
 ૧૦ ૧ ૧ કેશવલાલ હીરાલાલ પારેખ
 ૧૧ ૧ ૧ લક્ષ્મીશંકર હરજીવનદાસ મોજી કુવાસણના તલાટી
 ૧૨ ૧ ૧ શરપચંદ ઉજગશી
 ૧૩ ૧ ૧ આશારામ વીરચંદ
 ૧૪ ૧ ૧ સુરજલાલ ઘેહલાભાઈ પંડિત ભાલકના તલાટી
 ૧૫ ૧ ૧ વાસુદેવ કાથીનાથ તલાટી
 ૧૬ ૧ ૧ દામોદર જાગજી મેહેતા તલાટી
 ૧૭ ૧ ૧ છોટાલાલ મોતીરાગ ગોઠવાના મેહેતા
 ૧૮ ૧ ૧ ચમનલાલ લાલદાસ દેસાઈ
 ૧૯ ૧ ૧ તુળશીદાસ જાંજીરાગ કડાના તલાટી
 ૨૦ ૧ ૧ મણીલાલ ભવાનીશંકર તલાટી
 ૨૧ ૧ ૧ માણેકલાલ ગગનલાલ

ભીમનાથ.

૨૫ માહાંત શ્રી ગજરાજગરજી ભીમનાથ દરબાર સાહેબ

અમદાવાદ.

૬૦ મે. દુરગાશંકર દયાશંકર વકીલ

૧૦ પોતાની ૫૦ ગારફત

- २ रा. रा. बोगीलाक्ष ललुवाध लनी. स्पीनीगगां कारकुन.
२ रा. रा. पटेक्ष गाधवलाक्ष रयुछोडगाध पाटडी पोस्ट गास्तर
१ शेानी. भगनलाक्ष गनसुभराग
२ रा. गाधकृष्ण जुंआलाध पारेण वढवाणु कांप

१३, ८८३

श्लोक.

निजजनैर्विधिनानिखिलायदो;
झटितियोविनिवर्तयतिस्मृतः ।
जलधिजापारिरंभणलालसो,
नरहरि;कुरुतांजगतांशिवं ॥





જાહેર ખર્ચ.

અમારા તરફથી છપાવેલી તમામ ઓપડીયો નિચે

લખેલે ઠેકાણેથી રોકડી કિંમતે મળશે.

હુળવદ—રા. રા. દવે ગંગળજી અંદરજીને ત્યાંથી.

સોનગઢ—એન્સી પ્લીડર જીવણલાલ નથુભાઈને ત્યાંથી.

શ્રી સત્યસુગોષ્ઠનાટક કંપનીનો જ્યાં મુકામ હોય ત્યાંથી.

ધ્રાંગધ્રા—જેશી મોરારજી ખુશાલને ત્યાંથી.

મોરખી—રા. રા. દવે કાશીરામ ગંધારાગને ત્યાંથી.

વઢવાણ—કેમ્પ—શેઠ પરી. જોતરધનદાસ હરગોવીંદલસને ત્યાંથી.

મુંબાઈ—રા. શુક્લ વૃન્દલાલ વિ. અંદરજીને ત્યાંથી—ઠેકાણું

કાજી મહેલદાસગાં વનગાળી જીવાના માળાગાં.

આંખરણ--શુક્લ રતનજી પુરૂષોત્તમને ત્યાંથી.

કિંમત રૂ. આ. પા.

કવિરાજ છંદકુંડના ઓપેરા.

૦—૨—૦

જગદેવ પરગાર ”

૦—૨—૦

પતિવ્રતા ગુણસુંદરી ”

૦—૨—૦

વિક્રમ પ્રભાવતી ”

૦—૨—૦

સંગીત મુબદ્રા હરણ ”

૦—૨—૦

પુરજીત પ્રજ્ઞા ”

૦—૨—૦

પતિવ્રતા ગુણસુંદરી ગદ્યપદ્યભાષ્ય

૧—૦—૦

સંગીત મુબદ્રા હરણ ” સદર

૦—૧૦—૦

સદરહુ જાકી રહેલાં પુસ્તકોની મોટી આવૃત્તિ અમારા તરફથી થોડા રોજગાં જાહાર પડશે માટે અમારા કદરદાન શેઠ સાહુ-કારોએ પોતાનાં મુજારક નામ અમારા તરફ મોકલી આપવાં, જેથી તેની કિંમત રૂપીયે ચાર આની આગળથી આશ્રય આપનાર ગ્રહસ્થ પાસેથી લેવામાં આવશે. અને પછીથી લેનાર પાસેથી પુરેપુરી લેવામાં આવશે. પોસ્ટેજ જુદુ સગજવું. માટે શોનેરી તકનો લાભ લેવા ચુકવું નહીં.

નરભૈરામ પુરૂષોત્તમ.

મેનેજર.



13893